

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETO
APLINKOS POLITIKOS KATEDRA

ANDRIUS ŽILĖNAS
(GAMTOS IŠTEKLIŲ VALDYMAS)

**DARNAUS VYSTYMO SI PRINCIPŲ INTEGRACIJA Į EUROPOS SĄJUNGOS ŽEMĖS
ŪKIO POLITIKĄ**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
doc. dr. Pranas Aleknavičius

Vilnius, 2010

TURINYS

IVADAS	3
1. DARNAUS VYSTYMOSI SAMPRATA IR ESMĖ	6
1.1. Darnaus vystymosi koncepcijos raida.....	6
1.2. Darnaus vystymosi koncepcija – trijų sistemų sąveika.....	9
2. EUROPOS SĄJUNGOS DARNAUS VYSTYMOSI PRINCIPAI IR JŲ TAIKYMAS.....	13
2.1. Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategijos raida	13
2.2. Europos Sąjungos darnaus vystymosi principų integracija į žemės ūkio politiką.....	17
3. LIETUVOS – EUROPOS SĄJUNGOS NARĖS – ŽEMĖS ŪKIO POLITIKOS VERTINIMAS DARNAUS VYSTYMOSI ASPEKTU.....	23
3.1. Lietuvos kaimo plėtros programų vykdymas.....	23
3.1.1. 2004–2006 m. Kaimo plėtros programos priemonių analizė	23
3.1.2. 2007–2013 m. Kaimo plėtros programos priemonių analizė	31
3.2. Kaimo plėtros programų efektyvumo vertinimas	41
3.2.1. Kaimo plėtros programų poveikio analizė ekonominiu požiūriu.....	42
3.2.2. Kaimo plėtros programų poveikio analizė ekologiniu požiūriu.....	46
3.2.3. Kaimo plėtros programų poveikio analizė socialiniu požiūriu	49
3.3. KPP priemonės „Standartų laikymasis“ įgyvendinimo rezultatų analizė X ūkyje	52
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	56
LITERATŪRA IR ŠALTINIAI	58
SANTRAUKA	62
SUMMARY	63
PRIEDAI	64

IVADAS

Tūkstančius metų, esant nuosaikiam ekonominės veiklos mastų didėjimui, žmonės galėjo pamiršti faktą, kad jų ūkis yra priklausomas nuo planetos ekologinių sistemų. Tačiau stiprėjant civilizacijos galiai, ekonominė veikla pamažu apėmė visą planetą ir joje neliko laisvų, žmogaus neliestų plotų. Tik žmonija šios, iš esmės pasikeitusios, situacijos ilgai tinkamai neįvertino. Vėlesni XX a. mokslo ir technikos laimėjimai dar labiau sustiprino iliuziją, kad gamtos išteklių ir energetinis potencialas yra neišsenkamas šaltinis vartojimo gėrybių gamybai didinti. Bet realus gyvenimas privertė suabejoti, ar iš tikrųjų pagrįstas teiginys, jog visuomenė ir žmogus neabejotinai ir vienareikšmiškai žengia visokeriopos pažangos keliu. Kaip teigė sociologijos mokslų profesorius *Ulrich Beck*, materialinė gerovė buvo sukurta besaikiškai eksploatuojant gamtos išteklius bei sukuriant ekologines problemas ir aplinkos riziką, kuri dėl savo technologinės prigimties gerokai skyrėsi nuo ankstesnės – gamtinės ir žmonių sukeltos rizikos [3;19]. Tai lėmė daugelio augalų ir gyvūnų rūšių sumažėjimą ar net išnykimą, skurdino biologinę įvairovę, sugriovė natūralius gamtinius mechanizmus. Besitęsiantis biosferos teršimas galiausiai labai neigiamai paveikė ir žmogaus prigimtį, mažino jo gyvybingumą bei kūrybinį aktyvumą.

Todėl pradėjęs formuotis naujas požiūris į ekonominio augimo esmės supratimą, tapo svarbiu ne tik prieštaravimų tarp gamybos ir vartojimo išsprendimo požiūriu, bet ir pačios žmonijos išgyvenimo aspektu. Buvo pripažįstama, kad realių pajamų augimas turi išlikti prioritetu, bet pažymima, kad negalima jo siekti patiriant didelius žalos aplinkai nuostolius. Taigi stipri aplinkosauginė politika laikoma būtina ilgalaikės ekonominės politikos sąlyga. Taip pradėjo formuotis ekologiškai *darnaus vystymosi*, dar kitaip vadinamo subalansuota plėtros arba darnia plėtra, *konceptija* (angl. *sustainable development*), gimusi kaip reakcija į minėtus naujus socialinės-ekonominės plėtros poreikius.

Kadangi darnaus vystymosi idėja greitai pasklido po visą pasaulį, įskaitant ir Europos Sąjungos (ES) valstybes, šiame darbe atskleisime, kiek stipriai ji buvo integruota į ES žemės ūkio politiką ir kokie realūs rezultatai pasiekti. Pirmas darbo skyrius supažindina su darnaus vystymosi koncepcijos istorine raida ir šiuolaikiniu požiūriu į jos turinį. Antrajame skyriuje apžvelgiamas darnaus vystymosi strategijos suformavimas ir išskiriama darnumo principų integracija į ES žemės ūkio politiką. Trečias skyrius paremtas ES vykdomos Kaimo plėtros programos Lietuvoje vertinimu, atliekant programos priemonių vykdymo efektyvumo ir poveikio darniam žemės ūkio vystymuisi analizę.

Temos aktualumas. Šiomis dienomis, ekonominės krizės akivaizdoje, viena dažniausiai gvildinamų temų – ekonominis augimas ir socialinė gerovė šalies gyventojams. Tačiau ne mažiau aktuali ir gamtos apsaugos tema, nulemta ekonominės rinkos struktūros ir vartojimo kultūros pokyčių. Iš to išplaukia darnaus augimo svarba, apimanti ekonominį, socialinį ir ekologinį augimą kiekvienoje iš ūkio šakų, bet šiame darbe orientuosimės tik į žemės ūkio politiką Lietuvoje ir pasikeitimus joje, pradėjus naudotis ES parama. Kadangi Lietuva dalyvauja dar tik antroje ES žemės ūkio programoje, diskusija apie jos įtaką darniam žemės ūkio vystymuisi išlieka svarbi šių dienų aktualija, taigi tuo remiantis pagrindžiams magistro temos aktualumą ir naujumą.

Darbo originalumas – iki šiol nepavyko aptikti lietuvių autorių viešai publikuojamų studijų, apimančių ES bendrosios žemės ūkio politikos apžvalgą, atsižvelgiant į darnaus vystymosi koncepciją, ir Kaimo plėtros priemonių sisteminę analizę. Kaimo plėtros priemonių vykdymo vertinimą Lietuvoje atlieka Nacionalinė Mokėjimų Agentūra (NMA), tačiau jis remiasi atskirų priemonių analize: pasiektų rodiklių skaičiavimu ir iškilusių problemų atskleidimu, neapibrėžiant realios įtakos žemės ūkio sektoriaus darnumui. Todėl šiame darbe atliekamas kompleksinis programos priemonių vertinimas, naudojantis autoriaus susikurta metodika, ir atskleidžiamas tikėtinas poveikio žemės ūkio sektoriui rezultatas.

Darbo objektas – Lietuvos žemės ūkio sektorius (ir jo dalyviai).

Darbo tikslas – įvertinti 2004–2006 m. ir 2007–2013 m. Kaimo plėtros programų įtaką darniam Lietuvos žemės ūkio vystymuisi.

Pagrindiniai uždaviniai:

1. Atskleisti darnaus vystymosi koncepcijos turinį ir apžvelgti jo raidą pasaulyje.
2. Įvertinti darnaus vystymosi integravimo į Europos Sąjungos (toliau ES) politiką procesus.
3. Pateikti darnaus vystymosi integravimo procesų poveikį bendrajai ES žemės ūkio politikai.
4. Apžvelgti Lietuvos – ES narės – Kaimo plėtros programas ir jų vykdymą.
5. Įvertinti Lietuvos – ES narės – Kaimo plėtros programų efektyvumą ekonominiu, aplinkosauginiu ir socialiniu aspektais.
6. Atlikti pasirinktos priemonės poveikio atskiram ūkiui analizę.
7. Pateikti išvadas ir siūlymus.

Magistro darbo *hipotezė* – ES remiamos 2004–2006 m. ir 2007–2013 m. Kaimo plėtros programos sukuria galimybes darniai Lietuvos žemės ūkio plėtrai.

Tyrimo metodika – apžvelgiant darnios plėtros sampratą vystymąsi ir jos principų integraciją į ES žemės ūkio politiką naudojama kokybinė antrinių duomenų analizė, t. y.

lyginamasis ir loginis mokslinių straipsnių, atliktų tyrimų, studijų bei teisinių dokumentų nagrinėjimas. Kadangi darbo teorinė dalis paremta pasaulio darnaus vystymosi tendencijų apžvalga, daugiausia naudojama užsienio autorių literatūra, Jungtinių Tautų, ES deklaracijomis bei atsakingų institucijų informacine medžiaga. Praktinė dalis – Kaimo plėtros programų vykdymo Lietuvoje analizė – remiasi Lietuvos Statistikos Departamento, Nacionalinės Mokėjimų Agentūros (NMA) ir kitų susijusių institucijų duomenimis ir teisiniais reglamentais. Kaimo plėtros programos poveikio darniam žemės ūkio vystymuisi vertinimas atliekamas naudojant klasterizavimo, apibendrinimo ir sintezės metodus; analizei taikomas kompleksinių rodiklių skaičiavimas.

Darbo struktūra. Magistro baigiamasis darbas susideda iš įvado, trijų skyrių, kurie skirstomi į poskyrius, išvadų, literatūros sąrašo, santraukos lietuvių ir anglų kalbomis bei priedų. Magistro baigiamojo darbo pabaigoje pateikiamos apibendrinančios išvados bei siūlymai institucijoms susijusioms su teritorijų planavimu. Darbo apimtį sudaro 61 puslapis, jame yra 19 paveikslų, 3 lentelės bei 5 priedai. Bibliografinį aprašą sudaro 48 literatūros šaltiniai.

1. DARNAUS VYSTYMOSI SAMPRATA IR ESMĖ

1.1. Darnaus vystymosi koncepcijos raida

Darnaus vystymosi koncepcijos istorinė raida dažniausiai siejama su 1987 m. Pasaulinės aplinkos ir plėtros komisijos paskelbtu pranešimu „Mūsų visų ateitis“ (angl. „*Our common future*“), tačiau profesorius Čiegis pažymi, kad termino plėtros ištakos siekia pokarinius laikus [8]. Pačios diskusijos apie ekonominio augimo ir aplinkos santykį yra ilgametės, sudėtingos ir greičiausiai iš esmės neišsprendžiamos. Šių ginčų pradžia, nors ir siejama su 1776 m. pasirodžiusiu *Adam Smith* veikalu „Tautų turto prigimties ir priežasčių tyrimas“, vis tik dažnai yra nukeliama į *Thomas Robert Malthus* idėjas, išdėstytas jo žymiajame veikale „Apybraiža apie gyventojų skaičiaus principą, kaip būsimosios visuomenės tobulinimo veiksnį“.

T. Malthus idėjos ryškiai prieštaravo Adam Smitho „Tautų turte“ išsakytomis idėjoms apie būtinybę užtikrinti ekonominio augimo nepertraukiamą procesą. T. Malthus, sukūręs savąją gyventojų skaičiaus teoriją, teigiančią, jog gyventojų skaičiaus dinamiką riboja mažėjantis naudojamų išteklių rezultatyvumas, tvirtino, kad gyventojų gausėja geometrine progresija, o pragyvenimo reikmenų – geriausiu atveju tik aritmetine. T. Malthus buvo teisus spėdamas, kad gyventojų skaičius augs geometriškai, bet klydo, teigdamas, kad maisto produktų gamyba didės aritmetiškai, nes nenumatė žmonijos galimybių geometriškai patobulinti žemės ūkyje naudojamas technologijas bei nesuprato, kad mažėjančio rezultatyvumo ekonominis dėsnis galioja tik esant nekintamai technologijų būklei. Taigi, nors T. Malthus pateikė stiprų modelį, bet jo paprastumas riboja jo tinkamumą politinių sprendimų priėmimui [8].

Modernioji neo-Malthus teorijos versija buvo gvildinama *Ehrlich* [14] ir *Hardin* [19;20]. Vėlesnės idėjos, koncentruojantis į žmonijos ir išteklių optimalaus santykio aiškinimą, buvo nagrinėjamos *Daly* veikaluose „Link stabilios šalies ekonomikos“ [11] ir „Stabili šalies ekonomika“ [10]. Kiti ekonomistai klasikais, kaip *D. Ricardo* ir *J. Mill*, taip pat suprato žmonijos turimų gamtos išteklių ribotas galimybes ir to poveikį ekonominės veiklos mastams ir todėl laikė ilgalaikį ekonomikos augimą sunkiai pasiekiamu. Tačiau *D. Ricardo* tikėjo, kad žmogiškieji ištekliai ir technologijos plėtra padės nutolinti laiką, kuomet žmonijos poreikiai viršys gamtos išteklių galimybes [18].

Taigi diskusijose apie ekonominio augimo ir aplinkos santykį ilgą laiką dominavo pesimistinis požiūris, kurį geriausiai atspindi pagarsėjęs *D. Meadows* ir bendraautorijų pranešimas Romos klubui „Augimo ribos“ [36]. Pranešimo tikslas buvo išsiaiškinti gamybos plėtojimo ir gyventojų daugėjimo ribas, o išeities taškas – bauginantis eksponentinis žmonių skaičiaus ir ekonomikos augimas. Mokslininkų padarytos išvados buvo neguodžiančios:

prieštaravimai tarp gamtos ribotumo ir nepaprastai sparčiai augančių jos naudojimo tempų, didėjanti aplinkos tarša bei spartus gyventojų gausėjimas XXI a. viduryje gali sukelti globalią ekologinę krizę. „Augimo ribos“ ir vėlesni Romos klubo iniciatyva parengti projektai, kaip „Už eikvojimo amžiaus ribų“, „Žmonijos tikslai“, „Maršrutai“, įnešė naują mąstymą, garsiai prabilo apie globalinės pusiausvyros užtikrinimo būtinumą [9].

1972 m. Stokholme įvykusioje *JT konferencijoje žmogaus aplinkos klausimais* buvo pripažintas ekonominės plėtros ir poveikio aplinkai tarpusavio ryšys bei pasiūlytas terminas *ekologinė plėtra*. Konferencijos metu priimtoje deklaracijoje buvo išreikšti pagrindiniai principai, kuriais valstybės turi vadovautis racionaliai harmonizuodamos plėtros ir aplinkos santykius. Pirmasis deklaracijos principas skelbė, kad „žmogaus pagrindinė teisė yra teisė į laisvę, į lygybę ir palankias jo aplinkos gyvenimo sąlygas“. Kituose dokumento straipsniuose buvo pateikti atsinaujinančių ir neatsinaujinančių gamtos išteklių racionalaus naudojimo ir apsaugos, ekonominio vystymosi ir aplinkos santykių, mokslo ir technikos pažangos politikos principai bei kryptys. Konferencijoje parengtas ir išsamus priemonių planas, kurio 109 rekomendacijos siekė apimti aktualiausius to laikotarpio aplinkos naudos klausimus [44].

Vakarų šalims ši globalios išteklių vadybos koncepcija teikė viltį kompleksiškai išspręsti gamtos užterštumo problemas. Tiesa, besivystančios šalys aiškiai parodė, kad tuometiniuose jų tiksluose ir plėtros politikoje (tiksliau, ekonominiam augimui) buvo teikiamas gerokai didesnis prioritetas, negu susirūpinimui aplinka. Ir vis tik, neatsižvelgiant į visus iškilusius prieštaravimus tarp skirtingo išsivystymo lygio šalių, Stokholmo konferencijoje pirmą kartą aplinkos problemos buvo apžvelgtos pasauliniame kontekste bei pirmąkart buvo išsakyta mintis, jog ekologines problemas ir jų sprendimą būtina sieti su ekonomikos ir visuomenės plėtra [8].

Dabartinės darnaus vystymosi koncepcijos ištakos siekia 1980 m., kai Tarptautinės gamtos apsaugos sąjungos (toliau TGAS), Jungtinių tautų aplinkos programos ir Laukinės gamtos fondo vardu buvo paskelbtas reikšmingas dokumentas – Pasaulio apsaugos strategija (angl. *World Conservation Strategy*). Šiame dokumente buvo visiškai atsisakyta visuomenės išlikimo koncepcijoje postuluoto gamtos apsaugos ir ekonominio vystymosi supriešinimo ir aiškiai deklaruota, kad vystymasis ir apsauga nėra prieštaringi dalykai, o racionalus gamtos išteklių naudojimas yra neatskiriama visuomenės vystymosi ir gamtos apsaugos dalis. Tai buvo kelias link visuotinai įvardytos darnaus vystymosi koncepcijos [48].

Plėtojant darnumo koncepciją reikšmingas vaidmuo atiteko 1986 m. TGAS organizuotai *Otavos Apsaugos ir plėtros konferencijai*, susirinkusiai įvertinti *Pasaulio apsaugos strategiją* bei numatyti jos peržiūrėjimo kryptis, ir laikiusiai teisingumą bei socialinį teisėtumą tokiais svarbiais, kad net buvo naudojama frazė „darni ir teisinga plėtra“. Konferencijos dokumentuose

nurodoma, kad yra *būtina radikaliai pakeisti senąją plėtros modelį*, pažymint, kad „*mums reikalinga alternatyvi visuomenė, kitas plėtros tipas, susijęs su struktūriniais pasikeitimais*“ [8].

Analizuojant minėtos Pasaulio apsaugos strategijos nuostatas buvo suvokta, kad deklaruoti vystymosi ir aplinkos apsaugos tarpusavio neprieštaravimą yra žymiai lengviau nei jį įgyvendinti. Siekiant konkretizuoti galimus tolimesnio vystymosi kelius ir būdus, 1984 metais prie Jungtinių Tautų buvo sudaryta speciali „Aplinkos ir vystymosi komisija“, kurios vadove buvo paskirta tuometinė Norvegijos aplinkos ministrė ir žinoma visuomenės veikėja *Gro Harlem Brundtland*. Ši komisija per trejus metus parengė ataskaitą „Mūsų bendra ateitis“ (angl. *Our Common Future*), kuri 1987 metais buvo atspausdinta didžiuliu tiražu ir greitai išversta į daugelį pasaulio kalbų. Šioje ataskaitoje, vadinamoje tiesiog Brundtland ataskaita, galutinai buvo suformuluota darnaus vystymosi koncepcija, kuri traktuojama taip: *darnus vystymasis – tai toks vystymasis, kuris leidžia patenkinti dabartinius visuomenės poreikius, nemažinant ateinančių kartų galimybių tenkinti savo poreikius* [39].

Nors šis terminas buvo ne kartą kritikuotas dėl savo nepakankamo konkretumo ir galimų nevienareikšmių interpretacijų, tačiau jis iki šiol lieka pagrindiniu ir plačiausiai naudojamu darnaus vystymosi apibrėžimu. Brundtland ataskaitoje buvo pabandyta konkrečiau išsiaiškinti, kaip turėtų pasikeisti įvairios žmonių veiklos kryptys – pramonė, energetika, žemės ūkis, bendravimas tarp žmonių, institucijų ir valstybių, kad pasaulis pasuktų darnaus vystymosi kryptimi. Neveltui ataskaita dažnai yra vertinamas kaip vienas sėkmingiausių bandymų nutiesti tiltą tarp ekonomikos ir aplinkos.

Darnumo koncepcija išplėsta ir detalizuota 1992 m. Rio De Žaneire įvykusioje Jungtinių Tautų Aplinkos ir plėtros konferencijoje. Čia darnus vystymasis buvo įteisintas kaip pagrindinė ilgalaikė visuomenės vystymosi strategija. 179 šalių sprendimu buvo priimta XXI a. programa („Darbotvarkė 21“), kurioje detalios išdėstytos visos darnios plėtros sritys, siekiant išlaikyti sveiką ekonomiką ir aplinkosaugą. Čia pateiktas veiksmų planas, numatytos priemonės ir proceso dalyviai, siekiant darnaus vystymosi įvairiose gyvenimo srityse. Joje darnus vystymasis apibūdinamas taip: „*Tai plėtra, kai užtikrinami svarbiausi žmonių bendruomenės gamtinių išteklių poreikiai, nekenkiant gyvajai aplinkai, kuri tuos išteklius tiekia*“ [12].

Praėjus 10 metų po Rio konferencijos, 2002 metais Pietų Afrikos respublikos sostinėje Johannesburge vėl buvo sukvietas viršūnių susitikimas aplinkos ir plėtros klausimais, kurio pagrindinis kredo – *nuo planų prie darbų*. Johannesburgo viršūnių susitikime buvo priimti du svarbūs dokumentai: *Johanesburgo įgyvendinimo planas* ir *Johanesburgo darnaus vystymosi deklaracija*. Ši deklaracija išskyrė tris darnaus vystymosi aspektus – skurdo panaikinimą, gamybos ir vartojimo perorientavimą, natūralių gamtos išteklių apsaugą ir valdymą, atsižvelgiant

į pagrindines globalines problemas. Susitikimo rezoliucijoje visos JT narės buvo paragintos per artimiausius du metus sukurti ir pradėti įgyvendinti nacionalines darnaus vystymosi strategijas, kurių principų integracija į valstybės politinį gyvenimą turėtų būti nuolat gilėjantis ir nenutrūkstamas procesas [43].

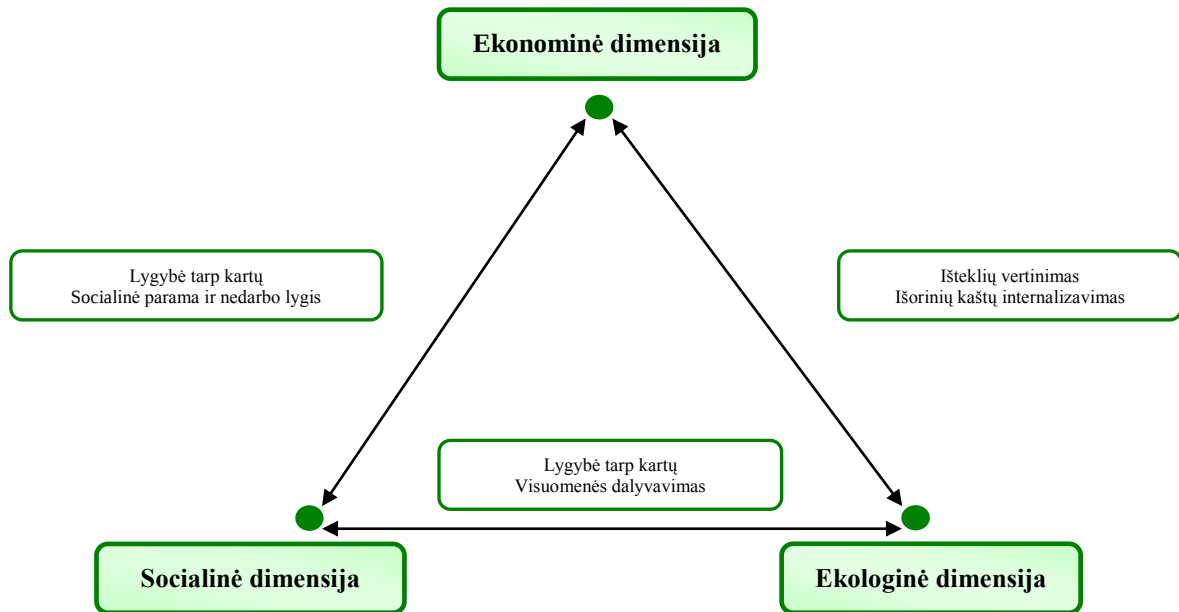
Apibendrinant galima daryti išvadą, kad dabartinis požiūris į darnią plėtrą remiasi keleto dešimtmečių plėtros pastangų patirtimi. Istoriskai pirmiausiai industrinio pasaulio plėtra buvo nukreipta į gamybą, tačiau keičiantis visuomenės požiūriui, plėtros paradigma buvo nukreipta link teisingumo augimo, kur svarbūs tapo socialiniai veiksniai, o vėliau atsižvelgta ir į aplinkos apsaugą, kuri tapo trečiuoju svarbiu plėtros tikslu. Taigi ir darnaus vystymosi koncepcija turėjo apimti tris pagrindinius požiūrius: ekonominį, socialinį ir aplinkos.

1.2. Darnaus vystymosi koncepcija – trijų sistemų sąveika

Nors pati *darnios plėtros* koncepcijos esmė yra pakankamai aiški, bet tikslus apibrėžimas visad sukelia didelių diskusijų. Natūralu, kad apibrėžimo problemos iš dalies slypi jau pačioje darnios plėtros koncepcijos sudėtinėje prigimtyje, apimančioje tiek *plėtrą*, tiek ir *darnumą*.

Ekonominėje bei aplinkosauginėje literatūroje dabar pateikiama daugiau kaip 70 ekologiškai darnios plėtros apibrėžimų, išreiškiančių gana skirtingas darnios plėtros koncepcijas [9]. Vienas iš pavyzdžių – R. Goodland, analizuodamas darnios plėtros koncepciją, atskyrė ekonominį darnumą nuo socialinio ir aplinką įvertinančio darnumo, bei, atsižvelgdamas į tai, kad ši sąvoka gali būti suprasta ir įdiegta skirtingu laipsniu, išskyrė silpną, stiprą ir absurdiškai stiprų darnumą. Šioje klasifikacijoje ekonominis darnumas galėtų būti siejamas su silpnu darnumu, o socialinis ir aplinką įvertinantis darnumas laikytini stipresnėmis koncepcijomis [18].

Taigi remdamiesi aptartais koncepcijos prieštaravimais, darnų vystymąsi turėtume nagrinėti kaip *trijų sistemų – ekologinės, ekonominės ir socialinės – sąveiką (1 paveikslas)*. Tai yra ištis nelengvas uždavinys, nes visi trys darnaus vystymosi elementai, juos suderinant ir naudojant kaip priemonę plėtrai pasiekti, turi būti vienodai įvertinti.

1 pav. Trijų tvarios raidos dimensijų sąveika
Sudaryta darbo autoriaus, remiantis Munashinge (1992)

Ekonominis augimas leidžia išspręsti tokias socialines problemas, kaip nedarbo ar skurdo mažinimas, tačiau tuo pačiu naudoja gamtinius išteklius, didina taršą ir taip apsunkina ekologinio tvarumo užtikrinimą. Kita vertus, būtent didėjanti ekonominė gerovė ir efektyvus socialinių veiksnių panaudojimas valdant išteklius lemia vis didesnes poreikių patenkinimo galimybes ateities kartoms. Nemažėjančios galimybės patenkinti poreikius, arba kitaip, lygybės tarp kartų principas yra tas aspektas, kurį pabrėžia visi tvarios raidos apibrėžimai. Visuotinai sutariama, kad ši galimybė tenkinti poreikius tiesiogiai priklauso nuo turimų išteklių arba kapitalo atsargų, tik šiuo atveju kapitalas suprantamas plačiąja prasme, t. y. susidedantis iš:

- 1) žmogaus sukurto kapitalo (mašinas, įrenginius, pastatus ir kt.)
- 2) gamtinio kapitalo (visos atsinaujinančios ir neatsinaujinančios ekologinės prekės bei paslaugos, cirkuliuojančios ir necirkuliuojančios rinkose);
- 3) žmogiškojo kapitalo (investicijų suma švietimui, sveikatos saugai, asmenybės ugdymui bei tobulinimui);
- 4) socialinio kapitalo (socialinė struktūra bei kultūrinių vertybių sistema, sudarančią bet kurios bendruomenės ar visuomenės funkcionavimo pagrindą [4].

Tuomet seka, kad nemažėjančios galimybės tenkinti poreikius laike ir lygybė tarp kartų reiškia nemažėjančius išteklius. Kitaip tariant, kapitalo atsargų išlaikymas yra esminis darnaus vystymosi principas, atspindimas skirtingais požiūriais.

Ekonominis darnaus vystymosi požiūris remiasi Robert Solow išplėtota kapitalo pakeičiamumo teorija bei Hicks-Lindahl maksimalių pajamų, kurios gali būti gautos išsaugant būtinas turto (kapitalo), atnešančio šią naudą, atsargas ateinančioms kartoms (taip įgyvendinant teisingo paskirstymo tarp kartų principą) koncepcija. Šis požiūris ypač ryškus literatūroje, nagrinėjančioje darnų atsinaujinančių gamtos išteklių naudojimą, nes tai pagrindinė optimalumo ir ekonominio efektyvumo teorija, pritaikyta ribotų išteklių naudojimui [8].

Darni plėtra kartais yra kritikuojama, kaip nemaksimizuojanti grynosios dabartinės vertės, galimos gauti naudojant gamtos išteklius. Bet tada analogiškai galime kritikuoti įprastinę ekonominio efektyvumo sampratą, kadangi ši negarantuoja ilgalaikės darnios plėtros – juk mes neturime jokios garantijos, kad net tobula konkurencinė rinka paskirstys išteklius subalansuotai vienos žmonių kartos ribose bei tarp skirtingų žmonių kartų. Iš tiesų tarp šių dviejų tikslų nėra didelės priešpriešos, jeigu įvertinsime tai, kad ekonominis efektyvumas yra mikroekonominis tikslas, susijęs su trumpalaikiu individualiu elgesiu, o darnios plėtros tikslai yra makroekonominiai ir susiję su ilgalaikiu visuminiu elgesiu [8].

Ekologinio darnaus vystymosi požiūris esmė – gamtos kapitalo palaikymas pastoviam lygyje, garantuojantis žmonijos galimybės tenkinti poreikius ateityje nemažėjimą ir tuo pačiu nenutrūkstamą raidą. Pastovaus gamtinio kapitalo koncepcija buvo remiama vadinamosios Londono mokyklos (*Barbier, Pearce, Turner* ir kt.), o šis reikalavimas vadinamas stipraus tvarumo sąlyga [18]. Nemažai dėmesio biologinių ir fizinių sistemų stabilumui skyrė ir kanadiečių ekologo *C. Holling* [21] ir jo kolegų darbai [22;23;24]. Remiantis šiuo požiūriu, pirminis ekonominės plėtros uždavinys yra išsiaiškinti gamtinių sistemų ribas įvairiai ekonominei veiklai, todėl ypač akcentuojama biologinės įvairovės išsaugojimo svarba užtikrinant pusiausvyrą gamtoje, ekologinių sistemų lankstumą globaliu mastu ir gebėjimą adaptuotis prie vis spartesnių biosferos pokyčių. Platesnė biologinė įvairovė nulemia ekologinės sistemos stabilumą – stiprėja produktyvumas ir atsparumas nepageidaujamiems veiksniams, dėl šios priežasties ji yra puikus krašto ekologinės būklės indikatorius.

Verta pabrėžti, kad problema tampa dar aštresnė biologinę įvairovę siejant su dviejomis savybėmis: *negrįžtamumu ir neužtikrintumu*. Negrįžtamumas reiškia, kad sunaikinus gamtinį resursą, jo atkūrimas žmogaus dėka jau neįmanomas. Tarkime, jei dėl neapdairios žmogaus veiklos sunyksta tam tikra gyvūnų rūšis, tai išties mažai tikėtina, kad ją bus galima atkurti, net ir naudojantis esamomis technologijomis ar žiniomis. Rūšių išnykimą analizavę mokslininkai *Pears* ir *Moran*, priėjo išvados, kad biologinės įvairovės neišvengiamą negrįžtamumą nulemia giluminės ekonominės, socialinės ir institucinės priežastys [40].

Neužtikrintumas siejasi su tuo, kad žmonija turi nepakankamai informacijos ir suvokimo apie tikrąją gamtos reikšmę ir ateities vertę žmonijos raidai. Šiandienos rinkoje gamtiniai ištekliai dažniausiai vertinami tik kaip gamybos veiksniai, o tam tikri svarbūs ekologiniai elementai, nedalyvaujantys gamybos procese, tiesiog neturi jiems priskirtos vertės. Remiantis šiuo požiūriu, gamtinių atsargų ar potencialo sumažėjimas visuomenei taip pat nereiškia kažkokių ekonominių praradimų. Tokiu būdu kyla grėsmė, kad rinka negalės savaime sureguliuoti ar sustabdyti visiško gamtinių išteklių sunaudojimo, nes neįvertins jų tikrosios reikšmės žmogaus raidai ar net jo gyvybės palaikymui.

Kadangi darnumas riboja visuomenės mainus ne tik su gamtinėmis sistemomis, bet ir pačios visuomenės struktūrą, orientuotą į žmones, *socialinė darnumo koncepcija*, atspindinti sąryšį tarp plėtros bei vyraujančių socialinių normų ir siekia palaikyti visuomeninių sistemų stabilumą, įskaitant lygybės tarp atskirų žmonių kartų bei kultūrinės įvairovės išsaugojimo užtikrinimą ir griaujamųjų konfliktų galimybės sumažinimą. Socialinio kapitalo komponentų išlaikymo svarba tvariai plėtrai užtikrinti pabrėžiama *Berkes* ir *Folke* knygoje „Socialinių ir ekologinių sistemų jungimas: Vadybos praktika ir socialinis mechanizmas kuriant atsparumą“ [4]. Autoriai išdėsto pagrindinius principus, padedančius aktyviai formuoti visos sistemos – socialinių, ekonominių ir aplinkos dimensių – plėtrą: susiliejimas su gamta, vietinių ekosistemų supratimo gilinimas, organizacijų ir viešųjų įstaigų mokymų skatinimas, nuoseklus atsparios ir tvarios socialinės-ekologinės sistemos, kaip vertybės, diegimas.

Išties socialinio aspekto reikšmė vertinant darnią plėtrą yra nepaprastai svarbi. Juk gamtos fizinės sąlygos riboja ekonominio augimo galimybes net ir tais atvejais, kai augimas galėtų būti pageidautinas. O etinės-socialinės sąlygos riboja augimo pageidaujamumą net ir tada, kai šis augimas yra galimas, nes viskas priklauso nuo visuomenės savimonės, aplinkos traktavimo ir istoriškai susiklosčiusių tradicijų.

Taigi darnų vystymąsi nagrinėjant kaip trijų sistemų sąveiką, remiantis profesoriaus Čiegio siūlymu, bendras darnaus vystymosi tikslas būtų *maksimizuoti tikslus visų šių sistemų požiūriu, pačius mainus tarp įvairių ekonominių, socialinių ir ekologinių sistemų tikslų per optimizavimo procesą priderinant kiekvienai vietai bei kiekvienam laikotarpiui* [9].

Reziumuojant, pabrėžiame, kad aptartos darnaus vystymosi koncepcijos ir jų tarpusavio sąveika parodo, kad neįmanoma atskirai siekti norimo ekonominio ar ekologinio, ar socialinio tvarumo lygio, tuo pačiu neužtikrinant bent jau minimalaus tvarumo lygio kiekvienoje iš šių tvarumo formų. Tokia išvada mums yra svarbi norint atskleisti, kaip darnaus vystymosi principai buvo integruojami į ES politikos sritis, išskiriant bendrąją žemės ūkio politiką, ir, remiantis Lietuvos pavyzdžiu, įvertinti jų taikymo efektyvumą.

2. EUROPOS SAJUNGOS DARNAUS VYSTYMOŠI PRINCIPAI IR JŲ TAIKYMAS

Įvertinus darnios plėtos turinio istorinę raidą pasaulyje ir išskyrus pagrindines jo koncepcijas, derėtų apžvelgti, kokie pokyčiai darnios plėtos link buvo įgyvendinami Europos Sąjungoje (ES). Kadangi magistro darbas remiasi žemės ūkio darnaus vystymosi analize, aptariant teisinių aktų ir reglamentų, skatinančių darnią plėtrą, įdiegimą, didžiausią dėmesį skirsime bendrajai ES žemės ūkio politikai.

2.1. Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategijos raida

ES kūrimosi pradinis tikslas buvo orientuotas į ekonomikos vystymąsi, stipriai neatsižvelgiant į aplinkosauginius veiksnius: iki 1987 m. aplinkosauga netgi nebuvo priskirta Europos bendrijos teisinei kompetencijai. Žinoma, negalima teigti, kad aplinkosaugos įstatymai nebuvo palankiai vertinami, tačiau pagrindinis dėmesys kryo į atskirus klausimus (pavyzdžiui, radiacija, chemikalų pakavimas ir ženklėjimas), nenusistatant esminių gamtos apsaugos politikos gairių [15].

Nuo XX a. septintojo dešimtmečio, pasikeitus pasaulio visuomenės požiūriui ir sustiprėjus domėjimuisi aplinkosauga, atsirado būtinybė iš naujo apsvastyti siaurai suvokiamą ES ekonominio vystymosi koncepciją. Pirmasis žingsnis darnios plėtos link – nuo 1972 m., pasibaigus Stoholme vykusiai JT konferencijai žmogaus aplinkos klausimais, pradėtos rengti aplinkos veiksmų programos.

Pirmoji aplinkos veiksmų programa buvo priimta 1973 m. ir apėmė ketverių metų laikotarpį. Joje buvo apibrėžti pagrindiniai Europos Bendrijos aplinkos apsaugos principai ir tikslai numatant, kad aplinkos politika turi būti grindžiama prevencijos principu ir derinama su ekonominiu ir socialiniu vystymusi. Šios programos įgyvendinimo pradžia sutapo su 1973–1974 m. ekonomikos ir naftos krizėmis, todėl pramonės įmonėms nustatyti naujus aplinkosauginius apribojimus buvo itin nelengva [15].

Antroji aplinkos veiksmų programa, trukusi irgi ketverius metus (1977–1981 m.), iš esmės gali būti vertinama kaip pirmosios programos tęsinys. Joje ir toliau akcentuojami prevencijos ir „teršėjas moka“ principai, numatoma, kad išlaidas, susijusias su prevencija ir žalos atlyginimu turi padengti atsakingas asmuo [46].

Trečioji aplinkos veiksmų programa (1982–1986 m.) stipriai rėmė strategijas, susijusias su žalos aplinkai prevencija, kad būtų galima valdyti ir mažinti taršą. Įgyvendinant minėtus tikslus, šiuo laikotarpiu buvo priimta viena iš svarbiausių visos Bendrijos aplinkosaugos

sistemos direktyvų, t. y. poveikio aplinkai įvertinimo direktyva [13]. Remiantis ja, veiklas, galinčias paveikti aplinką, reikia suplanuoti taip, kad būtų galima nustatyti tokios veiklos intervencijos preliminaras pasekmes. Taigi aplinkosauginiai uždaviniai buvo integruojami į kitus svarbius sektorius: pramonę, transportą, energetiką, žemės ūkį ir kt.

Ketvirtosios aplinkos veiksmų programos (1987–1992 m.) primėmimo pradžia sutapo su G.H. Brundland komisijos ataskaitos „Mūsų bendra ateitis“ pasirodymu. Šioje aplinkos veiksmų programoje itin daug dėmesio skirta ekologinio modernizavimo idėjoms, kurių esminė nuostata, kad aplinkos apsauga tai ne kliūtis, o būtina ekonomikos augimo ir vystymosi sąlyga. Siekiant ekologinio modernizavimo programoje buvo numatyta, kad tolesnis ekonomikos vystymasis aukštesnių aplinkos standartų sąlygomis turi užtikrinti ne tik gamintojų konkurencingumą, bet ir aplinkos požiūriu saugesnius gaminius bei gamybos procesus. Be to, buvo siūloma sustiprinti aplinkos direktyvų įgyvendinimo kontrolę, aplinkosauginį švietimą ir visuomenės informavimą. Numatyti šie pagrindiniai aplinkosaugos intervencijos sektoriai [46]: taršos prevencija; gamtos išteklių valdymo tobulinimas; tarptautiniai santykiai; tyrimų plėtra; ekonominių priemonių nustatymas.

1993 m. buvo žengtas dar vienas žingsnis, t. y. Mastrichto sutartis dėl ES, atnešęs pažangą keliose srityse, įskaitant ir ekologines problemas. Ši sutartis bendrijos pareigoms suteikė sąvoką „stabilus ir neinfliacinis augimas gerbiant aplinką“, ir patvirtino prevencijų principą, kaip Europos strategijų pavyzdį (174 straipsnis, buvęs EB sutarties 130 r straipsnis), taigi aplinka tapo ES politikos uždaviniu.

Kitas svarbus momentas – 1993 m. buvo pradėta ***penktoji aplinkos veiksmų programa***, inicijuota Rio de Žaneiro viršūnių susitikimo ir tiesiogiai orientuota į darnų vystymąsi. Ši programa taip ir buvo pavadinta – *Darnaus vystymosi link* [17]. Pagrindinis jos akcentuojamas tikslas – pakeisti augimo modelius Europos Bendrijoje taip, kad būtų skatinamas pastovus vystymasis, t. y. orientuojamasi į ilgalaikę plėtrą ir platesnį atsakomybės pasidalijimą. Šioje programoje, kitaip nei ketvirtojoje, kur daugiausia akcentuojama griežtesni aplinkos standartai ir veiksmingesnis aplinkos interesų integravimas į įvairius ūkio sektorius, buvo pabandyta į susidariusią padėtį pažvelgti plačiau bei sistemingiau, iš darnaus vystymosi pozicijų, derinant visų trijų pagrindinių darnaus vystymosi sektorių – aplinkos, ekonomikos ir visuomenės interesus.

Darnus vystymasis – vienas iš prioritetinių ES tikslų nuo 1997 m., kai buvo pasirašyta Amsterdamo sutartis. Čia darnus vystymasis apibrėžiamas kaip ekonomikos, socialinės plėtros ir aplinkos apsaugos tikslų derinimas atsižvelgiant į daugialypę jų tarpusavio priklausomybę bei numatomus jų įgyvendinimo padarinius. Tai reiškia, kad ekonominis augimas negali būti

vykdomas socialinio progreso ir aplinkos sąskaita, socialinė politika neturi būti vykdoma stabdant ekonomikos augimą, o aplinkos apsauga turi būti efektyvi kaštų požiūriu.

Vertinant bendrą darnios plėtros politikos ES šalyse įdiegimą, pabrėžiama ir **Kardifo iniciatyva** [41], pavadinta miesto Cardiff, kur 1998 metais įvyko ES viršūnių susitikimas, vardu. Šio susitikimo metu buvo aptarti artėjančios ES plėtros klausimai, nepalenkiant ir aplinkos problemų: buvo nutarta paspartinti aplinkosaugos interesų integravimo į transporto, energetikos ir žemės ūkio sektorių procesą. Viena vertus, šio proceso svarba akivaizdi, kita vertus, tradicinis susikoncentravimas prie dviejų darnaus vystymosi sektorių – ekonomikos ir aplinkos sąveikos problemų rodo, kaip sunku praktiškai aprėpti visus tris deklaruojamus darnaus vystymosi sektorių [15].

Šeštoji aplinkos veiksmų programa (2001–2010) suteikia naują prasmę ES aplinkosaugos strategijos tikslui ir kryptiai: joje aiškiai nurodomi prioritetai iki 2010 m. ir apibrėžti veiksmai, kuriuos įsipareigota atlikti per 5–10 metų laikotarpį. Programa buvo pavadinta „Mūsų ateitis – mūsų pasirinkimas“ ir šis pavadinimas jau pats savaime suponuoja aktyvų visuomenės dalyvavimą tiek sprendžiant svarbiausias aplinkos problemas, tiek įgyvendinant darnaus vystymosi nuostatas.

Pagrindžiant šios programos svarbą ir esmę pabrėžiama, kad griežti aplinkos standartai yra verslo inovacijų variklis ir pati visuomenė turi rūpintis, kad išteklių naudojimas bei aplinkos teršimas būtų atskirtas nuo ekonominio augimo, kitaip tariant, kad augant ekonomikai nedidėtų gamtos išteklių naudojimas ir aplinkos teršimas [15]. Programoje atkreipiamas dėmesys, jog pastaraisiais metais buvo padaryta nemaža pažanga sprendžiant opiausias aplinkos problemas, tačiau, norint išvengti tolesnių grėsmių, būtina nusistatyti veiksmų kryptis [16]:

- esamų įstatymų įgyvendinimo tobulinimas;
- aplinkosaugos klausimų kryptinga integracija į kitas sritis;
- artimesnis bendradarbiavimas su rinka;
- galių suteikimas žmonėms, kaip privatiems piliečiams, bei pagalba jiems keičiant savo elgseną.
- atsižvelgimas į aplinką, priimant sprendimus, susijusius su panaudojimo planavimu ir valdymu.

Kadangi šeštoji ES aplinkos veiksmų programa buvo rengiama tuo pačiu metu, kaip ir vieninga ES darnaus vystymosi strategija, daugelis iš numatytų uždavinių ir jų įgyvendinimo priemonių abiejuose dokumentuose yra panašūs, o pati programa traktuojama kaip darnaus vystymosi strategijos sudedamoji dalis. Nepaisant to, apžvelgsime ES darnaus vystymosi strategijos esmę.

Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategija. Itin svarbų vaidmenį formuojant bendrą ES darnaus vystymosi strategiją suvaidino 2000 m. Lisabonos susitarimas [34], kuriame buvo suformuluotas pagrindinis ilgalaikis ES strateginis tikslas: tapti konkurencingiausios ir sparčiausiai besivystančios, žiniomis pagrįstos ekonomikos visuomene, užtikrinančia darnų ekonomikos augimą, didesnę užimtumą ir glaudesnius socialinius ryšius. Nors Lisabonos strategija dažnai laikoma ES darnaus vystymosi strategijos prototipu, tačiau bendrojo ES tikslo formuluotėje aplinka nėra paminėta. Todėl netrukus vykusiam Stokholmo pasitarime buvo nutarta ES pagrindinį strateginį tikslą išplėsti, apimant ir aplinkos sektorių bei parengti ES darnaus vystymosi strategiją.

ES darnaus vystymosi strategija buvo patvirtinta 2001 metais Švedijoje Geteborge įvykusiame ES šalių vadovų pasitarime. Čia buvo konstatuota, kad darnus vystymasis yra ilgalaikė ES strategija, užtikrinanti švarią ir sveiką aplinką bei gerėjančią gyvenimo kokybę dabatinei ir ateinančioms kartoms. Įgyvendinant strategiją siekiama, kad ekonominis augimas spartintų socialinę pažangą ir gerintų aplinkos būklę, socialinė politika stimuliuotų ekonominį augimą, o aplinkos politika būtų ekonomiškai veiksminga. Vienas iš svarbiausių ES darnaus vystymosi strategijos bruožų – kiekybiškai suformuluoti pagrindiniai darnaus vystymosi tikslai ir numatyti jų įgyvendinimo terminai.

Esminiai ES darnaus vystymosi strategijos tikslai [2]:

1. Aplinkosauga. Išsaugoti biologinę įvairovę, saugoti gamtos išteklius ir užtikrinti aukštą aplinkos apsaugos ir kokybės gerinimo lygį. Sustabdyti ir sumažinti taršą bei skatinti, kad tvari plėtra ir darnus vartojimas atsietų ekonomikos augimą nuo aplinkos niokojimo.

2. Socialinė lygybė ir sanglauda. Siekti, kad visuomenė būtų demokratiškesnė, darnesnė, sveikesnė, saugesnė, grindžiama socialine integracija ir gerbianči pagrindines teises bei kultūrinę įvairovę, kad ji leistų užtikrinti lygias galimybes ir kovoti su visomis diskriminacijos formomis.

3. Ekonomikos klestėjimas. Skatinti klestinčią, novatorišką, paremtą žiniomis, konkurencingą ir ekologiškai veiksmingą ekonomiką, dėl kurios Europos Sąjungoje pagerėtų gyvenimo lygis ir būtų visiškas ir aukšto lygio užimtumas.

4. Tarptautinių įsipareigojimų vykdymas. Skatinti demokratinių institucijų, paremtų taika, saugumu ir laisve, steigimą visame pasaulyje ir užtikrinti šių institucijų stabilumą. Visame pasaulyje aktyviai skatinti tvarią plėtrą ir užtikrinti, kad Europos Sąjungos vidaus ir išorės politika būtų suderinama su pasauliniu tvarios plėtros tikslu ir tarptautiniais įsipareigojimais.

Strategijos pradžioje pabrėžiama, kad siekiant išspręsti ambicingus strateginius uždavinius būtini neatidėliotini ir ryžtingi veiksmai. Visų pirma, reikalinga stipri politinė valia, nes darnus vystymasis ateityje neabejotinai bus naudingas visiems, tačiau nelengvi kompromisai

tarp skirtingų interesų grupių yra svarbūs jau dabar. Antra, negalima leisti, kad atskirų sektorių ar žinybų interesai dominuotų prieš visos visuomenės interesus. Būtina iš esmės keisti politinių sprendimų priėmimo tvarką, nes dažnai sprendimai priimami viename sektoriuje, stabdo pažangą kituose sektoriuose. Kaip pavyzdžiui, ES yra priėmusi daug gerų nuostatų sprendžiant sudėtingas aplinkos problemas, tačiau tuo pat metu siekiant trumpalaikės naudos vis dar subsidijuojamos žemės ūkio ar pramoninės gamybos veiklos, darančios itin neigiamą poveikį aplinkai. Labai svarbu, kad sprendimai, atitinkantys darnaus vystymosi principus, būtų priimti tame lygmenyje, kur jie sėkmingiausiai gali būti įgyvendinti (atspindimas subsidiarumo principas).

Kadangi darnus vystymasis yra pasaulinio masto procesas, tai nemaža dalis sprendimų ir veiksmų taip pat turi būti vykdomi pasauliniu mastu. ES darnaus vystymosi strategijoje pabrėžiama, kad labiau išsivysčiusios šalys turi prisiimti atsakomybę už viso pasaulio darnų vystymąsi ir padėti mažiau išsivysčiusioms šalims. Kadangi ES gamybos ir vartojimo poveikis yra globalus, ji turi užtikrinti, kad vykdoma politika atitiktų pasaulinius darnaus vystymosi interesus.

Daug dėmesio ES darnaus vystymosi strategijoje skirta ir problemoms, susijusioms su sparčiu pačios ES ribų išsiplėtimu ir naujų narių priėmimu. Numatyta, kad visos šalys kandidatės turi kuo skubiau parengti nacionalines darnaus vystymosi strategijas, kuriose turi būti atsižvelgta į bendrąsias ES darnaus vystymosi strategines nuostatas ir prioritetus.

Reziumuojant, ES darnios plėtros iniciatyvų pradžia siejasi su pasaulinėmis rūpinimosi aplinka tendencijomis: esminiai pokyčiai ES politikos gairėse buvo nulemti svarbiausių JT organizuojamų konferencijų ir priimtų konvencijų. Aplinkosaugos aspektu, teigiamai vertintinos nuo 1972 m. ES įgyvendintos šešios aplinkos veiksmų programos, sukūrusios pamatą ES darnaus vystymosi strategijai, tačiau reikia pabrėžti, kad tai nėra baigtinis rezultatas, tai greičiau tęstinė veikla, kurios siektinas poveikis priklauso nuo efektyvaus jos įgyvendinimo.

2.2. Europos Sąjungos darnaus vystymosi principų integracija į žemės ūkio politiką

ES dėmesys į darnią žemės ūkio plėtrą buvo atkreiptas jau 1957 m. steigiamojoje Romos sutartyje, kur tarp daugelio bendrojo žemės ūkio politikos (BŽŪP) tikslų įvardijamas žemės ūkio produktyvumo didinimas, optimalus gamybos veiksnių, ypač darbo jėgos, panaudojimas [6]. Taip pat akcentuojama, kad vartotojai turi gauti žemės ūkio ir maisto produktus nenutrūkstamai ir priimtinais kainomis. Viena iš ryškiausių užuominų į darnią žemės ūkio plėtrą yra teiginys, išreiškiantis siekį užtikrinti tinkamus agrarinės visuomenės gyvenimo standartus, pabrėžiant pakankamų žemdirbio pajamų išlaikymą.

Gerai agrarinės visuomenės gyvenimo standartai gali būti vertinami, kaip didelis žingsnis darnios plėtros link, tiek ekonominiu, tiek socialiniu, tiek gamtos apsaugos požiūriu, nes tik savo gerove patenkintas žmogus yra linkęs atkreipti dėmesį į aplinkos tausojimą. Nepaisant to, tuometinė BŽŪP buvo orientuota tik į ekonominius principus ir siekius, nepakankamai įvertinant aplinkosauginių procesų svarbos, taigi *pirmasis* aplinkosaugos integracijos etapas nebuvo itin intensyvus [42].

XX a. devintajame dešimtmetyje ES aplinkos apsaugos integraciniai procesai į BŽŪP truputį suaktyvėjo: buvo priimtos politinės iniciatyvos ir konkrečios programos, tokios kaip agro-aplinkos (angl. *agri-environment schemes*) ir miškininkystės programos (1 priedas). Pirmoji jų numatė kompensacines išmokas žemdirbiams už sumažintą trąšų ir pesticidų vartojimą arba pievomis apželdintų teritorijų plėtrą. Pradžioje kiekviena ES narė aplinkos apsaugos programas vykdavo laisvu pasirinkimu ir teikdavo pilną finansavimą iš vietinio biudžeto, tik nuo 1987 m. ES savo lėšomis dengdavo nuo 25 proc. iki 50 proc. patirtų išlaidų. Iki 1992 m. agro-aplinkos programos, kaip MacSharry reformos dalis, tapo privalomos visoms ES narėms ir jų taikymas stipriai išaugo: nuo 1,1 proc. visų ES-12 narių žemės ūkio teritorijų 1990 m. iki 20 proc. ES-15 narių 1998 m. [42].

Taigi agri-aplinkos programos buvo didžiulis indėlis pradedant naują, darnią plėtrą paremtą BŽŪP vykdymą, tačiau tuo pat metu buvo vykdomos ir kitos aplinkosauginės iniciatyvos. Iš esmės, 1992 metų MacSharry reforma pažymėjo BŽŪP perėjimą nuo kainų ir rinkos reguliavimo politikos prie sistemos, labiau pabrėžiančios aplinkosaugos problemas ir siekiančios išlaikyti ūkininkų pajamas, atsiejant jas nuo gamybos apimčių ir pereinant prie išmokų už hektarą. Rio de Žaneiro deklaracijos išvadose teigiama, kad šio laikotarpio reforma nutolsta nuo iki tol darytų ir pabrėžiama, jos reformos koncepcijos pagrindas – rinkos ir kainų politika nuosekliai orientuojama rinkos reikalavimų ir kintančių visuomenės poreikių linkme [6].

Vėliau, priimant Geriamo vandens, Gyvulių, Nitratų direktyvas, dėmesys gamtos apsaugai augo, tačiau nebuvo imtasi konkrečių iniciatyvų aplinkosauginius principus integruoti į BŽŪP: prieštaraavimai tarp aplinkosauginių tikslų ir BŽŪP vykdomų priemonių išliko [42]. Vienas iš pavyzdžių – miškininkystės priemonė, skatinanti dirbamos žemės apželdinimą mišku (EU Reg. 2080/92). Ja pasinaudojus, 1993–1997 m. buvo mišku naujai apsodinta 500000 ha, iš kurių 60 proc. sudarė pievos, saugomos agro-aplinkos programų. Nėgana to, kai kuriose šalyse miško apželdinimas įgyvendintas, neatsižvelgiant į erdvės planavimo tikslus ir neįvertinant naujų miškų plotų įtakos kraštovaizdžio struktūrai ir draustiniams. Kitas aplinkos apsaugos politikos integravimo trūkumo pavyzdys – XX a. pabaigoje ruošama bendros Europos rinkos programa, kuri pilnai neįvertino fundamentinių pasikeitimų pasekmių aplinkos politikai [47].

Nepakankama aplinkosaugos politikos integracija į ES žemės ūkio politiką buvo kritikuojama daugelio autorių – *Signal, McCracken, Buller* [5;7] ir netgi pačių BŽŪP komisarų.

Kitas intensyvesnis gamtos apsaugos politikos integravimo į BŽŪP etapas, pasak Lowe ir Baldock [35], apibendrinamas dviem plėtros modeliais. Remiantis pirmuoju, *įtakos modeliu*, žemės ūkio veikla, naudojant gamtines sąnaudas, neigiamai veikia aplinką, todėl formuojasi eutrofikacija, didėja užterštumas, gresia gyvūnijos išnykimas ir vietinio savito kraštovaizdžio praradimas. Iš to seka, kad siekiant išsaugoti gamtinę aplinką, valstybė turėtų riboti žemės ūkio veiklą. Šio modelio esmę atspindi ES darnaus vystymosi strategijos principas „teršėjas moka“, o politika vykdoma priimtomis Nitratų bei Paukščių ir buveinių direktyvomis.

Antrasis *viešosios gėrybės modelis*, žemės ūkio veiklą traktuoja ne tik kaip maisto, bet ir kaip viešosios gėrybės teikimą, pavyzdžiui, pievos, gyvatvorės, sienos, tvenkiniai ir kiti aplinką formuojantys veiksniai teikia išorinę naudą – yra sukuriamas savitas kraštovaizdis. Vertinant šiuo aspektu, net jei BŽŪP yra nepakankamai pajėgi kurti norimą efektą aplinkai, tokios priemonės kaip agro-aplinkos, miško apželdinimo bei mažiau ūkininkauti tinkančių vietovių programos vertintinos tikrai teigiamai. Taigi šis modelis glaudžiai siejasi su principu „teikėjas gauna naudą“ ir atstovauja naujam Europos žemės ūkio modeliui [42].

Diskutuojama, kad trečiasis integracijos etapas apima kompleksinį dviejų modelių darinį. Svarbiausi to laikotarpio atlikti darbai – paskutiniosios BŽŪP reformos, t. y. 1999 m. (*Darbotvarkė 2000*) ir 2004 m. reforma, kurios vertintinos kaip MacSherry reformos tęsia: išmokų nuo gamybos apimtys atskyrimo procesas tęsiasi ir kaimo aplinka yra vertinama plačiau nei tik iš žemės ūkio perspektyvos.

„*Darbotvarkė 2000*“ patvirtintame dokumente teigiama, kad vis labiau ribojant gamybos apimtį, mažėja perteklius, ir vis dažniau nauju dėmesio centru tampa darnus ūkininkavimas. Naujos koncepcijos taikymas nulėmė ir BŽŪP tikslų, nustatytų Romos sutartyje, kaitą, nuo 2000 m. buvo siekiama padidinti žemės ūkio produkcijos konkurencingumą, mažinant kainas; užtikrinti maisto saugumą ir kokybę; palaikyti stabilias kaimo gyventojų pajamas ir pakankamą gyvenimo lygį; skatinti aplinkosaugos reikalavimo paisymą žemės ūkyje ir didinti gyvulių gerovės standartus; ieškoti alternatyvių žemės ūkiui pajamų šaltinių ir galimybių įsidarbinti žemdirbiams ir jų šeimos nariams [1].

Remiantis dokumento nuostatomis, žemės ūkio subjektai, gaudami paramą, tiesioginių išmokų forma turėjo atsižvelgti į visuomenės poreikius ir prioritetus, kurių perskirstymo procese susiformavo dar vienas svarbus elementas – kaimo plėtros politika (II BŽŪP ramstis). Suvokiant, kad pagrindinės žemės ūkio problemos negali būti išsprendžiamos kainų rėmimu, palaipsniui buvo kuriamos platesnio masto struktūrinės, kaimo vystymo ir aplinkos priemonės [6]. Pokyčių

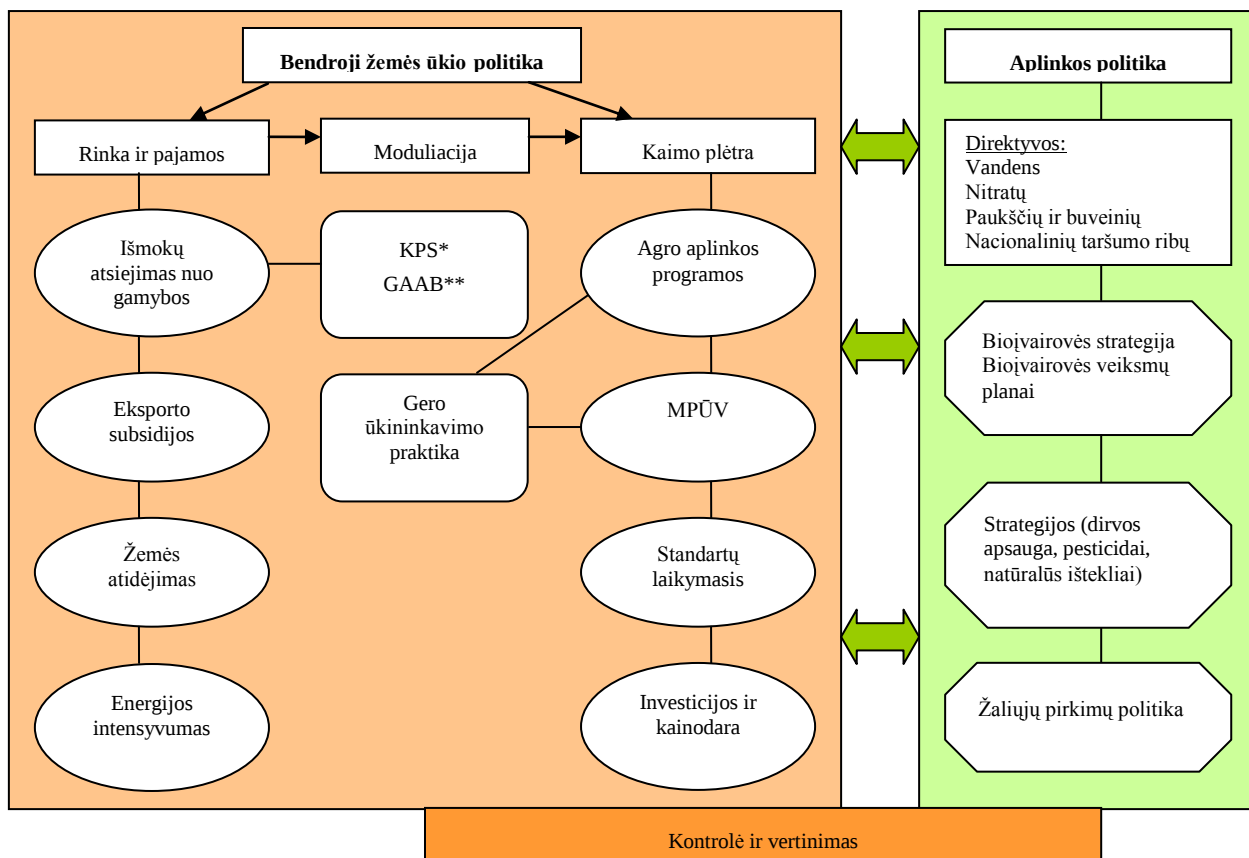
būtinumą vis dar sąlygojo intensyvaus ūkininkavimo metodų neigiama įtaka aplinkai, Kai kurios šalys (Prancūzija, Austrija, Suomija ir kt.) įvedė griežtas aplinkos apsaugos kontroliavimo priemonės žemės ūkio subjektams: uždraustas tam tikrų pesticidų naudojimas, priimtose „Direktyvos dėl gruntinio vandens“ bei „Direktyva dėl nitratų“. Taip pat naudojamos priemonės, kurios imasi mažiausiai 5 metams pritaikyti ir testuoti aplinkos gerinimo ir saugojimo praktiką, kurios apima tokius BŽŪP instrumentus: chemikalų naudojimo apribojimas, perėjimas prie ekstensyvesnių pasėlių kultūrų gamybos formų, galvijų skaičiaus mažinimo, miškingų vietų priežiūra ir kt. [27].

2004 m. reformoje, dar vadinamoje „BŽŪP vidutinės trukmės peržiūra“, pagrindinis dėmesys skiriamas maisto saugai ir kokybei, atsižvelgiama į visuomenės poreikius, o žemės ūkio subjektams mokamos tiesioginės išmokos, siekiant palaikyti žmonių gerovę socialiniu ir aplinkosauginiu požiūriu [37]. Taigi tokiu būdu išreiškiama aiški pozicija darniai žemės ūkio plėtrai remti. Esminiai reformos momentai:

- Paramos žemės ūkio produkcijos atsiejimas nuo gaminamos produkcijos, pereinant prie tiesioginių mokėjimų už žemės ūkio naudmenų, kurių būklė tenkina geros agrarinės būklės reikalavimus, hektarą. Tai yra vadinamoji bendrosios išmokos schema (angl. *single payment scheme*), jos teisinį pagrindą sudaro Europos Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1782/2003.
- Kompleksinis paramos susiejimas (kryžminė atitiktis – angl. *cross compliance*) su aplinkosaugos, maisto saugos bei gyvulių sveikatos ir gerovės reikalavimais.
- Moduliacija (angl. *modulation*) – tai dalies pirmojo BŽŪP ramsčio (rinkos politikos ir tiesioginių išmokų) lėšų, ne daugiau kaip 5 proc. per metus, perkėlimas antrajam (kaimo vystymo) ramsčiui, daugiau lėšų skiriant kaimo veiklų darnumui plėtoti.

ES šalys narės jau nuo 2005 m. pradžios pradėjo įgyvendinti naująją BŽŪP reformą, tačiau pabrėžtina, kad aplinkosauginių elementų integravimo į žemės ūkio politiką proceso trukmė ir efektyvumas varijuoja kiekvienoje iš jų. Pirmuoju integracijos etapu, ES lygiu yra įvertinama esama aplinkos būklė, nustatomi prioritetai ir tikslai bei priemonės jiems pasiekti. Antras etapas – vietinės politikos vykdymas, pasirenkant kiekvienai šaliai tinkamiausius būdus ir organizuojant bei prižiūrint jų vykdymą (2 priedas). Taigi, kaip tikslingai ir produktyviai bus paskirstytos ir įsisavintos ES BŽŪP teikamos lėšos darniai žemės ūkio plėtrai skatinti, priklauso ir nuo ES rengiamos politikos ir nuo vietinių institucijų produktyvumo.

Vertinant aplinkos politikos įtraukimo į ES žemės ūkio politiką lygį, yra svarbus ne tik ES ir vietinės valdžios veiksmų integracijos gylis, bet ir BŽŪP kryptys, nulemiančios ekonomines, socialines ir ekologines žemės ūkio subjektų sąlygas. Kaip matyti 2 paveiksle, BŽŪP apima du ramsčius: rinkos ir pajamų politiką ir kaimo plėtros politiką.

* Kompleksinis paramos susiejimas

** Gera agrarinė ir aplinkosaugos būklė

2 pav. Aplinkos politikos principų integravimo į BŽŪP schema
Sudaryta darbo autoriaus, remiantis Europos Aplinkos Agentūros ataskaita (2006)

Pirmasis ramstis orientuotas į tiesioginių išmokų skyrimą, atsižvelgiant į gerą agrarinę, aplinkosaugos būklę ir kompleksinį paramos susiejimą. Taip pat didelis dėmesys skiriamas energijos efektyvumo didinimui bei žemės atidėjimo skatinimui. Iš esmės, po ilgų BŽŪP reformavimo metų pirmasis ramstis tapo artimesniu aplinkos apsaugos ir darniai ekonominei politikai, nes motyvuoja ūkininkus reaguoti į vartotojų paklausos, o ne kiekybinio pobūdžio politinių paskatų siunčiamus rinkos signalus, tačiau vis tik išlieka rinką iškreipiančių ir vis dar subsidijuojamų sričių, tokių kaip mėsos perdirbimas.

Antrasis ramstis – kaimo vystymo programa – yra inovatyvi BŽŪP sudedamoji dalis ir apima platesnę darnaus vystymosi koncepcijos sritį. Žemės ūkio subjektams atsiranda galimybė naudotis tokiomis plėtros programomis kaip agro-aplinkos schemas, ūkininkavimo mažiau palankiose vietovėse ir vietovėse su aplinkosaugos apribojimais, standartų atitikimo ir investicijų bei žemės ūkio valdų modernizavimo programos. Tokiu būdu yra siekiama

įgyvendinti darnaus žemės ūkio augimo principus: užtikrinti žemės ūkio subjektų gerovę, stiprinti vartotojų pasitikėjimą ir plėsti aplinką tausojančio ūkininkavimo praktiką.

Taigi atlikę ES darnios plėtros koncepcijos raidos vertinimą ir pagrindinių darnumo principų integracijos į BŽŪP analizę, teigiame, kad kompleksinis aplinkosauginių, socialinių ir ekonominių dimensijų įtraukimas į ES žemės ūkio politiką stipriausiai jaučiamas paramos atsiejimu nuo gamybos pajėgumų, aplinkosauginių standartų įdiegimu ir antrojo ramsčio atsiradimu, orientuotu į kaimo vystymo procesus. Kadangi ES Kaimo plėtros programos, remiančios visapusišką ūkininkavimo praktiką, įvairinant pajamų šaltinius ir atsižvelgiant į ekologines bei socialines sąlygas, yra vertinamos kaip perspektyviausia BŽŪP ašis, siekdami atskleisti Lietuvos žemės ūkio darnumo priklausomybę nuo ES vykdomų BŽŪP programų, remsiame Kaimo plėtros programomis.

3. LIETUVOS – EUROPOS SĄJUNGOS NARĖS – ŽEMĖS ŪKIO POLITIKOS VERTINIMAS DARNAUS VYSTYMOSI ASPEKTU

3.1. Lietuvos kaimo plėtros programų vykdymas

Lietuva, 2004 m. prisijungusi prie ES, tapo pilnateise Bendrijos vykdomų programų dalyve, taigi ūkio subjektams vykdant įvairias ūkines veiklas buvo suteikta galimybė naudotis ES biudžeto lėšomis. Natūralu, kad ES finansuojami projektai prisideda prie bendro Lietuvos ūkio konkurencingumo augimo, tačiau šiame darbe nagrinėjame tik vieną iš galimų – pirmąjį ekonomikos sektorių. Alikdami ES įgyvendinamos BŽŪP, išskirtinai Kaimo plėtros programų (KPP), poveikio Lietuvos žemės ūkiui darnumui analizę, įvertinsime jau pasibaigusias 2004–2006 m. KPP ir vis dar vykdomas 2007–2013 m. KPP priemones ir jų siekiamybes.

3.1.1. 2004–2006 m. Kaimo plėtros programos priemonių analizė

2004–2006 m. Lietuvoje buvo numatytos septynios KPP priemonės, skirtos kaimo plėtrai skatinti ir žemės ūkio veiklai efektyvinti. Keturios iš jų – Mažiau palankios ūkininkauti vietovės, Agrarinė aplinkosauga, Standartų laikymasis ir Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku – visiškai ar iš dalies buvo skirtos aplinkosaugai, o likusios trys – papildomos priemonės, pasiūlytos ES Komisijos, siekiant spręsti specifinius naujų šalių narių poreikius. Norėdami aiškiau suvokti kiekvienos iš priemonių pagrindinius principus ir finansavimo kryptis, pateikiame detalesnę jų analizę.

1 priemonė „Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos“. Teikiant paramą šiai priemonei siekiama užtikrinti, kad vyresnio amžiaus ūkininkai atsisakytų prekinės žemės ūkio gamybos, perleisdami ūkius jaunesniems ūkininkams, turintiems žemės ūkio išsilavinimą. Taip norima pagerinti ūkių struktūrą, skatinti ūkių stambinimą bei konsoliduoti sklypus ir padidinti likusių ūkių ekonominį gyvybingumą bei konkurencingumą. Pažymėtinas ir teigiamas priemonės įgyvendinimo poveikis ūkininkų amžiaus struktūrai, kuomet vyresnio amžiaus ūkininkų ūkius perimti raginami ūkininkai, galintys padidinti žemės ūkio gamybos efektyvumą.

Šios KPP priemonės aktualumas didžia dalimi nulemtas situacijos Lietuvos kaime, kai nemaža dalis ūkininkaujančių buvo vyresnio amžiaus žemdirbiai, turintys smulkius ūkius, sunkiai galinčius konkuruoti su didesniais ES ūkiais (2003 m. vidutinis veikiančių ūkių dydis buvo tik 9,3 ha žemės ūkio naudmenų (ŽŪN), o ES-15 – 18,7 ha [29]). Apie netenkinamą demografinę padėtį byloja ir statistika: 2003 m. apie 40 proc. žemės ūkyje užimtų žmonių buvo

pensinio amžiaus, o jauni ūkininkai, iki 40 m. amžiaus, tesudarė 14 proc. visų ūkininkų. 52 proc. pieno kvotų turėtojų buvo vyresni nei 55 m. amžiaus. Paminėtina, jog nemažai vyresnio amžiaus smulkiųjų žemdirbių yra labiau prisirišę prie tradicinio ūkininkavimo, todėl turi mažiau paskatų ir jėgų plėsti ūkius [30].

Šios, kaip ir kitų KPP priemonių, įgyvendinimo analizę atliksime remdamiesi pasiekimo, susijusio su veiklos tikslais, ir rezultato, susijusio su konkrečiais uždaviniais, rodikliais. Kaip matyti, 3 priede, minėti rodikliai yra apskaičiuojami kiekybiškai, todėl jų įvykdymo laipsnio nustatymas yra tikslesnis nei poveikio rodiklių, susijusių su bendraisiais tikslais, kurie yra daugiau kokybinio pobūdžio.

Taigi priemonės pasiekimo rodikliai įvykdyti ne mažesniu, nei 68 proc. lygiu. Didžioji paramos gavėjų dalis – 95 proc. visų jų – turėjo pieno kvotas, o 51 proc. paramos gavėjų sudarė smulkių pieno ūkių savininkai, galintys pasinaudoti ankstyvo pasitraukimo iš prekinės gamybos parama ir jau sulaukę įprasto pensinio amžiaus [30].

Rezultato rodikliai įvykdyti žemesniu lygiu nei pasiekimo rodikliai. Aukščiausias yra perleistų pieno kvotų vykdymo procentas – 65,3 proc. Tai tik patvirtina smulkių pieno ūkių problemos Lietuvoje aktualumą. Be to, ES parama paskatino žemės naudojimą pagal tikrąją jos paskirtį, t. y. žemės ūkio veiklai, todėl ne žemės ūkio veiklai perleistos žemės plotas sudarė tik 1 proc. nuo bendro perleisto žemės ploto ir perleista tik 10 proc. numatyto perleisti ploto ne žemės ūkio veiklai.

2 priemonė „Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais“. Gamtinės, socialinės, ekonominės, tradicinės ir kitos sąlygos lėmė Lietuvos regioninių skirtumų susiklostymą, todėl augalininkystės ir gyvulininkystės gamybos apimtys ir atitinkamai pajamų lygis bei gyvenimo kokybė skirtinguose regionuose skiriasi 3–4 kartus [29]. Taip pat pastebėta, kad skurdesnių šalies regionų demografiniai rodikliai prastėja, vyksta intensyvesnė žmonių migracija iš šių regionų, todėl kai kuriose vietovėse depopuliacijos lygis tampa kritiškas

Atsižvelgiant į šią situaciją ir kylančias problemas, buvo atlikta išsami regioninių skirtumų analizė, įvertinant visus pagrindinius veiksnius, lemiančius gyvenimo kokybę skirtinguose regionuose, ir numatyta rytinės, pietrytinės ir vakarinės šalies dalis (19 savivaldybių) priskirti mažiau palankioms ūkininkauti vietovėms (toliau MPŪV). Remiantis ES Tarybos reglamentu (EB) Nr. 1257/1999, Lietuvoje mažiau palankios ūkininkauti vietovės pasižymi riboto derlingumo žeme, mažesniu už vidurkį gamybos lygiu ir mažu gyventojų tankiu.

Siekiant įgyvendinti gamtos apsaugos reikalavimus, ES buvo sukurtas ir Lietuvoje taip pat naudojamas „Natura 2000“ tinklas. Šį tinklą sudaro teritorijos, skirtos laukinių paukščių ir

natūralių buveinių apsaugai. Siekiant užtikrinti tinkamą šių teritorijų apsaugą, žemės savininkai ar kiti susiję asmenys turi laikytis nustatytų gamtos apsaugos reikalavimų, kurie taikomi tose teritorijose.

Taigi MPŪV ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais priemone siekiama užtikrinti darnų žemės ūkio paskirties žemės naudojimą, siekiant išsaugoti gyvybingą kaimo bendruomenę, taip pat remti ūkininkavimą MPŪV ir išsaugoti kraštovaizdį. Ne mažiau svarbus priemonės bendrasis tikslas – užtikrinti aplinkos gerinimą MPŪV, įgyvendinant Geros ūkininkavimo praktikos taisykles ir aplinkosaugos apribojimų vykdymą bei tinkamą ūkininkavimą vietovėse su aplinkosaugos apribojimais [29].

Priemonės rodikliai iš esmės buvo pasiekti, nes 2004–2008 m. paremtų ūkininkų, vykdančių veiklą didelio nepalankumo vietovėse, skaičius atitiko planuotą pasiekti rezultatą, o mažo nepalankumo vietovėse, skaičius dukart viršijo planuotą rezultatą (1 lentelė). Tačiau paramos teko mažesniai nei planuota plotui, nors vis dėlto sutinkama, kad planuojant rodiklius buvo neįvertinta, jog tik apie 80 proc. žemės ūkio naudmenų yra tinkamos išmokoms mokėti. Taigi galime teigti, kad priemonė buvo populiari, ir, svarbiausia, sudarant palankias sąlygas lėšoms įsisavinti, vykdoma efektyviai.

1 lentelė. Priemonės „Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais“ įgyvendinimo rodikliai 2004–2008 m.

Rodikliai	Matavimo vnt.	2004–2008 m.		Įvykdymo proc.
		planuota	įvykdyta	
Pasiekimo rodikliai				
Paremtų ūkininkų, ūkininkaujančių didelio nepalankumo vietovėse, skaičius	tūkst.	26000	25520	98,2
Paremtas didelio nepalankumo vietovių plotas	ha	301305	173753,38	57,7
Paremtų ūkininkų, ūkininkaujančių mažo nepalankumo vietovėse, skaičius	tūkst.	44000	91056	206,9
Paremtas mažo nepalankumo vietovių plotas	ha	1165678	837633,58	71,9
Ūkininkų, taikančių aplinkosaugos apribojimus „Natura 2000“ teritorijose, skirtose paukščių apsaugai, skaičius	tūkst.	5000	563	11,3
Rezultato rodikliai				
Ūkininkų, kurie laikosi Geros ūkininkavimo praktikos taisyklių, skaičius	tūkst.	70000	113958	162,8

Sudaryta darbo autoriaus, remiantis NMA duomenimis

Mažai aktyvūs buvo ūkininkai, ūkininkaujantys „Natura 2000“ teritorijose, skirtose paukščių apsaugai. Paramos kreipėsi tik 11 proc. planuoto skaičiaus ūkininkų, taikančių aplinkosaugos apribojimus minėtose teritorijose. Pagrindinės menko aktyvumo priežastys – „Natura 2000“ vietovių nenustatymas laiku ir pareiškėjų informavimo apie paramos galimybes ir konsultavimo, pildant paraiškas, stoka. KPP galutinio (ex-post) įvertinimo ataskaitos duomenimis, menką pareiškėjų aktyvumą sąlygojo ir mažas išmokos dydis. 62,8 proc. daugiau, nei planuota, ūkininkų laikėsi Geros ūkininkavimo praktikos taisyklių (1 lentelė). Tai sudarė prielaidas užtikrinti tvarų žemės ūkio paskirties žemės naudojimą, aplinkos gerinimą, išsaugoti kraštovaizdį.

3 priemonė „Agrarinė aplinkosauga“. Įgyvendinant bendruosius aplinkosaugos tikslus, siekiama garantuoti darnią šalies teritorijos plėtrą, formuoti sveiką ir harmoningą žmonių gyvenamąją aplinką (vandens kokybė, bioįvairovė, maža dirvožemio tarša), gamtines ir kultūrines kraštovaizdžio vertybes, bendrąjį ekologinį stabilumą. Taip pat diferencijuoti krašto tvarkymą pagal šalies gamtinių išteklių, socialinių ir kultūrinių bei ekonominių sąlygų skirtumus.

Priemonė apima tokias programas:

- Paviršinio vandens telkinių pakrančių apsaugos juostos įrengimas pievoje bei ariamoje žemėje ir apsauga nuo erozijos;
- Kraštovaizdžio tvarkymo programa;
- Ekologinio ūkininkavimo programa;
- Retų veislių gyvulių ir paukščių programa.

Išties kiekviena jų yra nepaprastai svarbi siekiant darnaus ūkininkavimo, tačiau ypač pabrėžiama ekologiškų žemės ūkio produktų gamyba: toks ūkininkavimo būdas padeda ne tik spręsti kaimo gyventojų užimtumo, žemės ūkio produkcijos konkurencingumo ir papildomų pajamų klausimus, bet kartu veikia ir kaip prevencinė aplinkos apsaugos priemonė. Tuo remiantis, buvo numatyta, kad ekologiniai ūkiai turėtų apimti apie 2 proc. visos žemės ūkio paskirties žemės, ir džiugu, kad tikslas buvo sėkmingai įgyvendintas. Be to, daugiausia Agrarinės aplinkosaugos priemonės gavėjų (74 proc.) dalyvavo būtent Ekologinio ūkininkavimo programoje [30].

Pabrėžtina, kad palyginti dideles kompensacines išmokas už ekologinius plotus tik iš dalies galima vertinti teigiamai, nes, viena vertus, mažėjo dirvos tarša, kita vertus, pernelyg didelė parama plotui neskatino ūkininkų didinti produkcijos gamybos ir realizavimo apimčių, taigi šiuo atveju buvo pažeista tvarios plėtros trijų dimensijų sąveikos esmė – užtikrinti ekonominį, ekologinį ir socialinį darnumą.

4 priemonė „Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku“. Tai yra svarbi ūkinės veiklos įvairinimo priemonė, skatinanti sumažinti priklausomybę nuo žemės ūkio veiklos ir pagerinti aplinkos sąlygas kaimo vietovėse, didinant miškingumo lygį šalyje. Ši priemonė taip pat svarbi ir tarptautiniu mastu, siekiant sumažinti aplinkos užterštumą, nes miškai vaidina svarbų vaidmenį sugerdami į aplinką išmetamus teršalus. Be to, darnus ir subalansuotas miškų ūkis yra neatsiejamas nuo biologinės įvairovės palaikymo ir gausinimo, kraštovaizdžio puoselėjimo bei kultūros paveldo išsaugojimo.

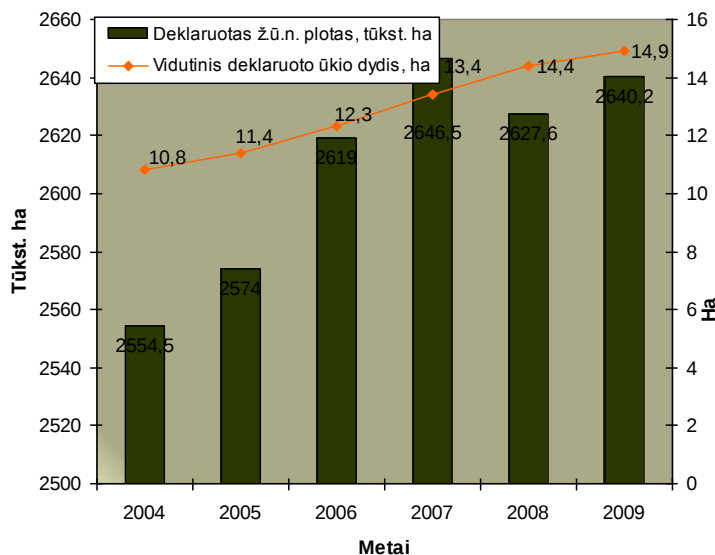
Tarybos reglamento (EB) Nr. 1257/1999, pagal kurį parengtas Kaimo plėtros planas ir kurio sudėtinė dalis yra ši priemonė, 29(1) straipsnis pabrėžia, kad parama miškų ūkiui, įskaitant ir žemės ūkio paskirties žemės apželdinimą mišku, prisideda prie miškų ekonominių, ekologinių ir socialinių funkcijų kaimo vietovėse išlaikymo ir plėtros. Paminėtina, jog ši „Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimo mišku“ priemonė, įtraukta į Kaimo plėtros 2004–2006 metų planą, siejasi su Lietuvos bendrojo programavimo dokumento (toliau BPD) 2004–2006 metams priemone „Miškų ūkis“.

Priemonės siektini tikslai buvo įgyvendinti tik dalimi: pareiškėjų aktyvumas buvo perpus mažesnis nei tikėtasi, greičiausiai dėl sudėtingos paramos gavimo procedūros, nuosavų lėšų miško įveisimui trūkumo ir t. t., taigi planuotas rodiklis įveisti 12 tūkst. ha miško irgi nebuvo pasiektas. Bet verta paminėti, kad reikalavimas įveisiamuose miškuose sodinti ne mažiau 20 proc. lapuočių medžių rūšių buvo priimtas palankiai, todėl šis rodiklis buvo visiškai įgyvendintas. Tai vertintina tikrai teigiamai, nes lapuočiai dažniausiai yra stabilesni, atsparesni neigiamiems aplinkos faktoriams ir vertingesni biologinės įvairovės išsaugojimo ir gausinimo požiūriu [30].

Socialiniu ir ekonominiu požiūriu, visi naujai įveisti miškai ateityje jų savininkams duos papildomų pajamų, todėl kaimo gyventojams bus suteikta galimybė siekti aukštesnio gyvenimo kokybės lygio.

5 priemonė „Restruktūrizuojamų pusiau natūrinių ūkių rėmimas“. Kadangi, kaip minėjome anksčiau, vidutinis Lietuvos ūkis, palyginus su ES vidurkiu, yra smulkus, nekonkurencingas, ir, kaip rodo ūkių ekonominės veiklos sferos tyrimai, per pastarąjį laikotarpį smulkus ūkis nėra nei laikinas, nei nykstantis, restruktūrizuojamų pusiau natūrinių ūkių rėmimas turėtų padėti ūkiams stambėti ir tuo pačiu metu didinti jų konkurencingumą. Siekiama, kad daugelis šalies ūkių, tradiciniais būdais auginantys augalininkystės ir gyvulininkystės produkciją, net jei gamyba duoda tik nedidelį pelną, pereitų prie komercinių ūkių, atkreipiant dėmesį į agroaplinkosaugos reikalavimus.

Nors paremtų pagal priemonę „Pusiau natūrinių restruktūrizuojamų ūkių rėmimas“ pareiškėjų skaičiaus rodiklis pasiektas tik penktadaliu, o priemonėje dalyvavusiems ūkiams išmokėta paramos suma tesudarė apie 1,6 proc. visos KPP priemonėms išmokėtos sumos, tačiau ji turėjo pozityvios reikšmės tvaraus šalies ūkio rodikliams. 2004–2009 m. padidėjęs pusiau natūrinis vidutinis ūkis rodo teigiamą poveikį šalies vidutinio deklaruoto ūkio pokyčiui, kuris, kylant deklaruojamų žemės ūkio naudmenų (ž.ū.n.) plotui, nuo 2004 iki 2009 m. padidėjo 38 proc. (3 paveikslas).

3 pav. Deklaruoto ž.ū.n. ploto ir vidutinio ūkio dydžio kitimas 2004–2009 m.
Sudaryta darbo autoriaus, remiantis Statistikos Departamento duomenimis

Ši priemonė taip pat buvo svarbi sprendžiant kaimo žmonių socialines problemas, nes pusiau natūriniai ūkiai (2,6 tūkst. ūkių), pasinaudoję priemonei įgyvendinti skirtomis lėšomis, geriau apsirūpino gamybos priemonėmis, didino gamybos apimtį, gerėjo ūkio narių užimtumas, ir tai turėjo įtakos žemdirbių darbo pajamoms augti (žemdirbių žemės ūkio pajamos 2007 m., palyginti su 2004 m., padidėjo apie 2,5 karto) [30].

Priemonė „Pusiau natūrinių restruktūrizuojamų ūkių rėmimas“ yra svarbi įgyvendinant Geteborge patvirtintus darnios raidos tikslus ir atnaujintą Lisabonos strategiją, kurios pagrindiniai tikslai – didinti užimtumą, socialinę sanglaudą, papildomai pabrėžiant aplinkos apsaugos svarbą, atitiko ir pusiau natūrinių ūkių priemonės įgyvendinimo siekius.

6 priemonė „Standartų laikymasis“. Pagal Tarybos reglamento (EB) Nr. 1257/1999 II dalies Va skyriaus 21a straipsnį parama gali būti skiriama, siekiant padėti ūkininkams įgyvendinti Bendrijos teisėje įtvirtintus aplinkosaugos, visuomenės, gyvulių ir augalų sveikatos, gyvulių gerovės ir darbų saugos reikalavimus. Parama skiriama ūkininkams kaip kompensacija už padarytas išlaidas ar prarastas pajamas, siekiant atitikti ES Tarybos direktyvos Nr. 92/46/EEB

(toliau – Pieno direktyva) ir/ar Tarybos direktyvos Nr. 91/676/EEB (toliau – Nitratų direktyva) reikalavimus.

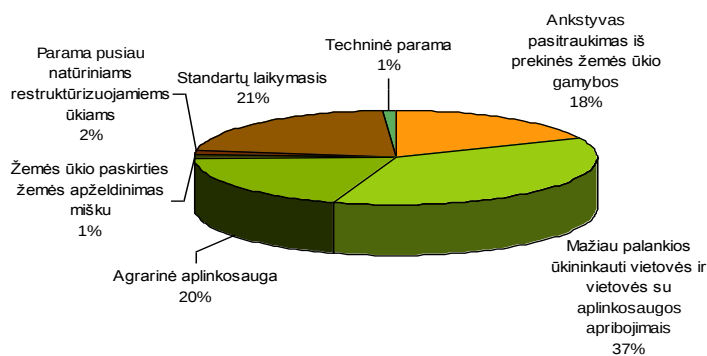
Esminiai priemonės siektini tikslai – Nitratų reikalavimus atitinkančių ūkių skaičiaus padidėjimas iki 2650 ūkių, aplinkos būklės pagerinimas dėl sumažėjusios taršos azoto junginiais, padidėjęs konkurencingumas dėl pagerintos pieno kokybės, įdiegus ES reikalavimus.

Priemonės „Standartų laikymasis“ įgyvendinimas vertintinas teigiamai žemės ūkio ir kaimo būklės aspektu. Pieno direktyvos parama turėjo nemažos įtakos ne tik pieno kokybei, bet ir pieno ūkių finansinei situacijai. Finansinę paramą gavo ir Pieno direktyvos reikalavimus įgyvendino 40 proc. visų ūkių, laikančių daugiau kaip 5 karves. Taigi per 2004–2007 m. laikotarpį pieno, atitinkančio ES reikalavimus, dalis padidėjo 5 proc. punktais ir sudaro 96 proc. viso supirkto kiekio. Per trejus metus karvių primilžis išaugo 8,3 proc. Pagerinta pieno kokybė sudarė sąlygas didinti pieno ūkių sektoriaus konkurencingumą [30]. Taip pat šios investicijos prisidėjo ir prie darbo sąlygų pieno ūkiuose gerinimo. Nitratų direktyvos paramos poveikį aplinkai įvertinti yra sunkiau, nes jis tiesiog sudėtingiau išmatuojamas, be to, Kaimo plėtros 2004–2006 metų plano įgyvendinimo laikotarpis yra pernelyg trumpas esminiams pokyčiams.

7 priemonė „Techninė parama“. Šios priemonės tikslas – remti veiklas, reikalingas KPP įgyvendinimo, valdymo, efektyvumo bei pristatymo visuomenei gerinimui. Parama gali būti skiriama kompensuoti išlaidas, susijusias su KPP rengimu, priežiūra ir įvertinimu, reikalingiems KPP įgyvendinti.

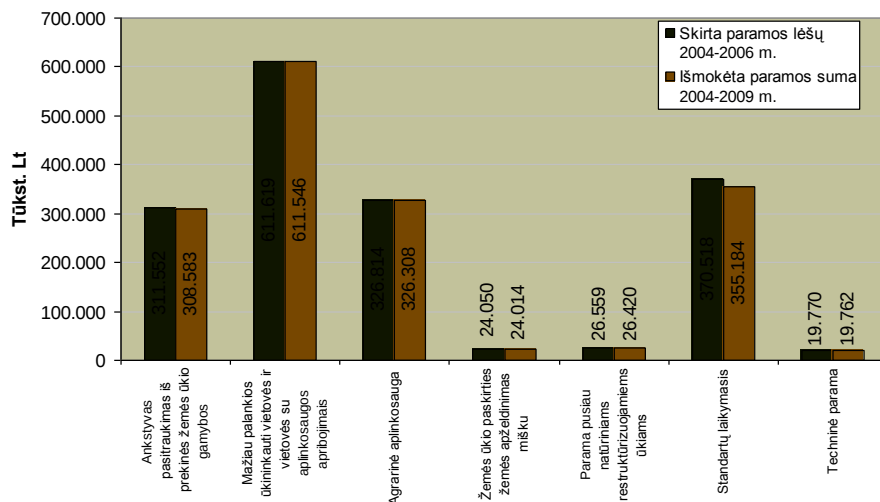
Apibendrinant, galima teigti, kad visos priemonės yra skirtos kompleksiniam ekonominiam, ekologiniam ir socialiniam sąlygų gerinimui kaimo vietovėse, orientuojantis į žemės ūkio struktūrų tobulinimą, pritraukiant jaunos žmonės į ūkininkavimą, ūkininkų užimtumo galimybių ir pajamų didinimą bei įvairinimą, aplinkosaugos gerinimą ir pagalbą žemės ūkio gyventojams, padengiant išlaidas, kurie jas turės patirti, užtikrindami ES keliamus reikalavimus gamybai ir gyvulininkystei.

Žinoma, priemonės – ne lygiavertės tarpusavy, o prioritezuojamos pagal svarbą, todėl joms numatytas skirtingas finansavimo lygis. Remiantis, Nacionalinės mokėjimų agentūros (toliau NMA) duomenimis, didžiausia dalis finansavimo teko MPŪV ir vietovėms su aplinkosaugos apribojimais (37 proc.), standartų laikymuisi (21 proc.) ir agrarinei aplinkosaugai (20 proc.), kitap tariant, priemonėms, orientuotoms į rūpinimąsi aplinkos apsauga, o mažiausia dalis – paramai pusiau natūriniais resstruktūrizuojamiems ūkiams (2 proc.) ir žemės ūkio paskirties apželdinimui mišku (1 proc.), t. y. priemonėms, skirtoms ekonomikos vystymuisi kaime skatinti (4 paveikslas).

4 pav. 2004–2006 m. KPP finansavimo struktūra
Sudaryta darbo autoriaus, remiantis NMA duomenimis

Nepaisant skirtingo finansavimo lygio, 2004–2006 m. KPP programos lėšos buvo pilnai įsisavintos. Kaip matyti 5 paveiksle, 2004–2009 m. išmokėta parama siekė 99 proc. programavimo laikotarpiui ES skirtų piniginių išteklių (išskyrus priemonę „Standartų laikymasis“, kurios įsisavinimas siekia tik 95,6 proc.). Be to, gautos paraiškos buvo autorizuojamos 100 proc., tik kasmetinių prašymų patenkinimas siekė 91 proc.

5 pav. 2004–2006 m. KPP finansavimo įsisavinimas per 2004–2009 m.
Sudaryta darbo autoriaus, remiantis NMA duomenimis

Tačiau vertindami bendrą 2004–2006 KPP priemonių įgyvendinimo efektyvumą, turime remtis ne tik teikiamų finansinių lėšų įsisavinimu, bet ir veiklos tikslų ir konkrečių uždavinių pasiekimo lygiu. Aptardami kiekvieną iš priemonių, atskleidėme, koku procentiniu santykiu

buvo įvykdytos siekiamybės, tačiau norėdami teigti, kad bendras 2004–2006 m. KPP vykdymas yra produktyvus, turime apskaičiuoti kompleksinį rezultatų pasiekimo rodiklį.

Detalus kompleksinio rodiklio skaičiavimai pateikti 4 priede, tačiau trumpai apibrėšime naudojamą skaičiavimo metodiką:

1. Naudojamas svertinio vidurkio metodas: svoriai parenkami pagal 2004–2006 m. KPP priemonių finansavimo procentinę dalį.
2. Kiekvienos iš priemonių bendras įvertinimo rodiklis skaičiuojamas aritmetinio vidurkio metodu.
3. Atskirai skaičiuojami pasiekimo ir rezultato rodiklių įgyvendinimo kompleksiniai rodikliai.

Atlikti skaičiavimai parodė, kad 2004–2006 m. KPP veiklos tikslai, daugiausia susiję su paramos gavėjų skaičiaus ir remiamos žemės ploto didėjimu, įvykdyti nevisiškai pilnai: kompleksinis pasiekimo rodiklis – 95,57 proc. Daugiausiai tikėtina, kad tokia situacija buvo nulemta paramos įsisavinimo sudėtingumo arba ūkininkų neaktyvumo siekiant pasinaudoti KPP priemonėmis, tačiau neatmestinas ir paties programavimo metu per daug optimistinio plano sudarymas, neatsižvelgiant į esamą būklę ir dalyvavimo programoje naujumą. Tačiau konkretūs uždaviniai, susiję su norimo paramos rezultato kiekybine išraiška, buvo pilnai pasiekti ir netgi viršytos numatytos ribos: rezultato kompleksinis rodiklis sudarė 137,9 proc.

Apibendrinant 2004–2006 m. KPP priemonių įgyvendimo analizę, galime teigti, kad visos jų, išskyrus techninę paramą, buvo orientuotos į tvarią kaimo plėtotę ir, priklausomai nuo priemonės pobūdžio, daugiau ar mažiau, palaikančios ekonomikos, ekologijos ir socialinės srities kompleksinį vystymąsi. Pabrėžtina, kad paramos lėšų įsisavinimas buvo efektyvus, ir net jei buvo nepilnai pasiektas gavėjų skaičius, jų lėšų naudojimo produktyvumas lenkė tikėtinus vertinimus. Atsižvelgdami, į teigiamus įgyvendinimo rezultatus, galime daryti prielaidą, kad ir rezultatai, kuriantys poveikio efektą darniam žemės ūkio vystymuisi, turėtų būti vertinti teigiamai. Tačiau siekdami pagrįsti mūsų hipotezės teisingumą, turime įvertinti ir 2007–2013 m. KPP priemonių indėlį į darnią žemės ūkio plėtrą.

3.1.2. 2007–2013 m. Kaimo plėtros programos priemonių analizė

2007–2013 m. KPP, tęsiant ES skiriamos paramos kaimo plėtrai įsisavinimą, buvo numatytos penkios priemonių kryptys. Kiekviena iš jų yra neatsiejama nuo darnaus vystymosi žemės ūkyje koncepcijos, skatinančios materialaus kapitalo plėtrą, socialinių, kultūrinių ir gamtinių išteklių pakankamumo išlaikymą. Norėdami geriau atskleisti numatytų krypčių

savitumą ir jų tikėtiną poveikį darniai kaimo plėtrai, pateiksime priemonių detalesnį išskaidymą, atskleidžiant esminius priemonių siekius ir, priklausomai nuo įgyvendinimo stadijos, pirminius kiekybinius įvertinimus.

I kryptis „Žemės, maisto ir miškų ūkio sektoriaus konkurencingumo didinimas“

apima 9 priemones, orientuotas į verslo, kuris naudoja šiuolaikines energijai imlias technologijas, naują techniką, plėtrą, taip pat gyventojų pajamų didėjimą, mažinant skurdo lygį ir emigracijos pasekmes kaimo vietovėse.

1 priemonė „Profesinio mokymo ir informavimo veikla“. Šia priemone siekiama įgyvendinti Lisabonos strategijos tikslus – išlaikyti spartų ekonomikos augimą ir skatinti Lietuvos ūkio konkurencingumą, skatinti užimtumą ir investicijas į žmogiškuosius išteklius, kad ūkininkų ir kaimo gyventojų mokymas bei švietimas atitiktų augančius ekonomikos ir verslo poreikius. Teikiant paramą mokymui Lietuvoje ypatingas dėmesys skiriamas praktiškai veiksmingoms, arba produktyviosioms, žinioms, kurios supažindina su privalomaisiais teisės aktais ūkio valdymo ir agrarinės aplinkosaugos reikalavimais, taip pat darbuotojų žemės ūkyje asmenų verslumui ugdyti bei jų gebėjimui konkuruoti sparčiai augančioje rinkoje, nes jos yra ekonomikos plėtros, darbo vietų kūrimo ir socialinės gerovės veiksnys.

Numatoma, kad per 2007–2013 m. programavimo laikotarpį mokymo kursuose dalyvaus 60 tūkst. klausytojų ir tikimasi, kad beveik visi (95 proc.) sėkmingai užbaigs kursus. Be to, numatoma, kad 9 tūkst. asmenų dalyvaus mokslo žinių bei inovacijų sklaidos priemonėse ir tikimasi, kad 20 proc. dalyvių sėkmingai pritaikys inovacijas savo veikloje [32].

2 priemonė „Naudojimasis konsultavimo paslaugomis“. Ši priemonė apima ūkių vertinimą ir ūkininkų konsultavimą dėl ūkių atitikties valdymo reikalavimams ir geros agrarinės bei aplinkosaugos praktikos sąlygoms (kompleksinis paramos susiejimas) ir darbo saugos standartams, grindžiamiems Bendrijos teisės aktais, taip pat ūkininkų konsultavimą dėl agrarinės aplinkosaugos priemonių įgyvendinimo, geresnio buhalterinės apskaitos tvarkymo, pažangaus ūkininkavimo privačiuose miškuose diegimo. Suteikus konsultacijas, ūkininkai gebės įvertinti ūkio būklę ir šalinti neatitikumus standartams, o tai užtikrins didesnes žemės ūkio darbuotojų pajamas, o tuo pačiu ir BŽŪP kuriamą pridėtinę vertę, kuri yra BVP dalis [32].

Numatoma, kad per 2007–2013 m. programavimo laikotarpį bus pakonsultuota 57 tūkst. ūkininkų ir 1 tūkst. miško savininkų.

3 priemonė „Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas“. Priemonė yra 2004–2006 m. KPP „Ankstyvo pasitraukimo iš žemės ūkio veiklos“ priemonės tęstinė dalis, kuria siekiama išlaikyti jaunus žmones kaime ir sukurti efektyviam ūkininkavimui reikalingą techninę bazę. Išties demografinės kaimo problemos aktualumas išliko: 2008 m. pensinio amžiaus ūkininkai (62 m. ir

vyresni) sudarė 41,3 proc., o jaunesni nei 40 m. ūkininkai – 17,5 proc. Įgyvendinus priemonę, tikimasi, kad padidės jaunųjų ūkininkų šeimų ir kitų valdos narių pajamos ir pagerės gyvenimo lygis.

Gavusių paramą jaunųjų ūkininkų skaičius per 2007–2008 m. laikotarpį pasiekė 29,1 proc. 2007–2013 m. laikotarpiui planuoto atitinkamo rodiklio reikšmės ir tai parodo tolygią priemonės įgyvendinimo eigą. Gerokai spartesniu tempu nei planuota išsiskiria didėjanti bendra investicijų suma besikuriančių jaunųjų ūkininkų ūkiuose: per dvejus pirmuosius programinio laikotarpio metus minėto rodiklio įgyvendinimas jau siekė 44,8 proc. planuotos jo reikšmės. Taip pat, vertinant pasiekimo rodiklius, paminėtinas bendrosios pridėtinės vertės paramą gavusiuose ūkiuose, miško ūkio ir maisto sektoriuje padidėjimas 27 proc. per 2007–2008 m. [31].

4 priemonė „Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos“. Ankstyvo pasitraukimo iš prekinės žemės ūkio gamybos priemonės, kaip ir Jaunųjų ūkininkų įsikūrimo, pagrindinis tikslas skatinti ūkius perleisti jaunesniems, kurie žymiai labiau suinteresuoti didinti ir efektyvinti ūkį.

Per 2007–2008 m. gavusių paramą skaičius yra apie 2 kartus mažesnis, nei planuota vidutiniškai suteikti per tokį laikotarpį, o perėmėjų jaunųjų ūkininkų skaičius mažesnis net 4 kartus. Tuo tarpu perleistos žemės plotas yra net šiek tiek didesnis, nei buvo planuota vidutiniškai perleisti per 2 metus. Taip atsitiko dėl to, kad paramos gavėjai vidutiniškai perleido po 12,7 ha iš vieno ūkio, o buvo numatyta 5,2 ha.

5 priemonė „Pusiau natūrinis ūkininkavimas“. Priemonė išlaiko identišką kaip 2004–2006 m. tikslą – didinti žemės ūkio valdų konkurencingumą, plėtoti rinkos poreikius atitinkantį prekinį ūkininkavimą, siekti racionalesnės ūkių struktūros. Tačiau naujojo programavimo investicinė parama padidėjo 50 proc. (iki 7500 EUR penkeriems metams), siekiant paskatinti ūkininkus dalyvauti šioje priemonėje ir siekti našesnio, ekonomiškai gyvybingo ūkininkavimo [31].

Numatoma, kad per 2007–2013 m. programavimo laikotarpį priemonėje „Pusiau natūrinis ūkininkavimas“ dalyvaus ir bus paremti 3650 tūkst. ūkių valdytojų ir tikimasi, kad apie 82 proc. jų taps rinkos dalyviais. 2009 m. paremtų ūkių valdytojų dalis siekė beveik 24 proc. nuo numatytų paremti iki 2013 m. Taigi pusiau natūrinių ūkių valdytojų aktyvumas buvo mažesnis nei planuotas, o pasirašytų sutarčių skaičius sudarė tik 81 proc. nuo teiktų paraiškų, tai rodo, kad smulkių ūkių valdytojams dar trūksta informuotumo, žinių bei pasirengimo dalyvauti šioje priemonėje [31].

6 priemonė „Žemės ūkio valdų modernizavimas“. Priemonė „Žemės ūkio valdų modernizavimas“ tęsia konkurencingo šalies žemės ūkio plėtrą. Ši priemonė aktuali smulkių ir

vidutinių ūkių plėtrai, nes jų gaunamos pajamos iš ūkinės veiklos nepakanka ūkiams modernizuoti. Taigi šiuos ūkius būtina remti, kad jie galėtų investuoti į naujų technologijų, įrangos ir inovacinių metodų diegimą.

Numatoma, kad per 2007–2013 m. programavimo laikotarpį investicinę paramą gaus 5595 ūkiai ir žemės ūkio įmonės. Per 2007–2008 m. laikotarpį šią paramą gavo 72 ūkiai. Tai sudaro tik 1,3 proc. nuo tikslo įgyvendinimui numatyto skaičiaus [31].

7 priemonė „Miškų ekonominės vertės didinimas“. Priemonė 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu buvo pasirinkta įvertinus būtinybę didinti privačių miškų konkurencingumą. Privatūs miškai Lietuvoje sudaro apie 36 proc. bendrojo mūsų šalies miškų ploto, tačiau šių miškų ūkis pasižymi mažomis miško valdomis, kuriose ūkinė veikla neefektyvi, nepakankamai išvystytas miško ūkinių paslaugų tinklas. Dėl tokios specifikos privačių miškų ūkis nėra pakankamai konkurencingas, todėl Bendrijos pagalba yra svarbi didinant privačių miškų ekonominę vertę, kuriant konkurencingą miškų ūkį.

Paramos mokėjimų pagal šią priemonę 2008 m. nebuvo, įgyvendintų projektų dar nėra, taigi negalima įvertinti priemonės produkto ir rezultato rodiklių pasiekimo pažangos. Tačiau, atsižvelgiant į 2007–2009 m. pagal priemonę pateiktas 82 paraiškas (tai sudaro 48,2 proc. visų 2007–2013 m. numatytų paremti projektų skaičiaus) pažymėtinas pareiškėjų aktyvumas ir teigiamas potencialas 2013 m. nustatytų tikslų pasiekimui [31].

8 priemonė „Žemės ūkio ir miškininkystės plėtra ir pritaikymo infrastruktūra“. Priemonė buvo pasirinkta atsižvelgus į būtinybę sudaryti tinkamas sąlygas infrastruktūros plėtrai, kuri pagerintų žemės ir miškų ūkio konkurencingumą. Pagrindinės veiklos sritys:

1. „*Žemės ūkio vandentvarka*“ (siekiama gerinti laukų bendro naudojimo melioracijos inžinerinės infrastruktūros techninę būklę, užtikrinti jų veikimą ir panaudojimą pagal aplinkosaugos reikalavimus)

2. „*Žemės konsolidacija*“ (pertvarkomi smulkūs ir išsibarstę žemės sklypai į racionalias, efektyvesniam ūkininkavimui tinkančias žemėvaldas bei sudaromos sąlygos vietovių infrastruktūrai gerinti ir įgyvendinti kitus žemės ūkio, kaimo plėtros bei aplinkos apsaugos politikos tikslus ir uždavinius)

3. „*Miškų infrastruktūros gerinimas*“ (didinamas nepakankamai išplėtotas miško kelių tinklas).

Tikimasi, kad bendra investicijų vertė pagal visus projektus sieks 65882 mln. EUR 2007–2013 m., nors 2007–2008 m. įsisavinta tik 0,4 proc. visos per 2007–2013 m. numatytos sumos investicijoms [31]. Tačiau pasirašytas nemažas sutarčių skaičius byloja apie pareiškėjų aktyvumą ir teigiamą potencialą 2013 m. nustatytų produkto ir rezultato rodiklių pasiekimui.

9 priemonė „Žemės ūkio produktų perdirbimas ir pridėtinės vertės didinimas“. Šia priemone 2007–2013 m. bus siekiama gerinti perdirbimo įmonių veiklą, kurti naujas žemės ūkio produktų perdirbimo rinkas, remti rinkodarą, diegti inovacijas žemės ūkio maisto produktų gamyboje ir didinti darbo našumą, kelti inovacijos lygį ir plėsti didelės pridėtinės vertės produktų gamybą. Ši priemonė skirta įvairių perdirbimo ir rinkodaros šakų įmonėms, taip pat ir grūdų džiovykloms bei saugykloms, modernizuoti.

Investicinė parama paskirstyta į dvi veiklos sritis: *žemės ūkio produktų perdirbimas ir pridėtinės vertės didinimas bei gyvulių aukciono įkūrimas*. Pagal pirmąją veiklos sritį paramą gali gauti mikroįmonės, mažosios įmonės ir vidutinės įmonės, perdirbančios žemės ūkio produktus ir (arba) užsiimančios žemės ūkio produktų rinkodara, ir kooperatyvai, kurie atitinka mikroįmonėms, mažoms ir vidutinėms įmonėms keliamus reikalavimus. Pagal antrąją veiklos sritį paramą gali gauti juridiniai asmenys.

Numatoma, kad per 2007–2013 m. programavimo laikotarpį paramą turėtų gauti 80 žemės ūkio produktų perdirbimo įmonių, tačiau per 2007–2008 m. laikotarpį tik 4 įmonės gavo paramą, nes likusių 14 įmonių, pasirašiusių paramos sutartis priemonių įgyvendinimo procesas dar vyksta [31].

II krypties „Aplinkos ir kraštovaizdžio tvarkymas“ priemonės nukreiptos į ekologinę darnaus vystymosi dimensiją, stipriausiai išreiškiant susirūpinimą aplinkos švara, biologinės įvairovės gausa ir gamtovaizdžio formavimu.

1 priemonė „Agrarinės aplinkosaugos išmokos“. Ši priemonė tęsia 2004–2006 m. KPP priemonės „Agrarinė aplinkosauga“ pagrindinius siekius: ūkininkaujant išlaikyti kraštovaizdžio elementus, biologinę įvairovę, apsaugoti vandens telkinius nuo taršos ir gerinti dirvožemio kokybę. Taigi agrarinės aplinkosaugos išmokos mokamos pareiškėjams, savanoriškai prisiėmusiems agrarinės aplinkosaugos įsipareigojimus, kurie nėra privalomi, tačiau naudingi aplinkai.

2007–2013 m. laikotarpiu aplinkosaugos tikslams pasiekti numatyta didesnė agrarinės aplinkosaugos priemonių įvairovė, nei ankstesniais programavimo laikotarpiais. Priemonės „Agrarinės aplinkosaugos išmokos“ vykdymui yra suformuotos keturios programos, kurių pagrindinė, nors ir sumažinus lėšas, išlieka Ekologinio ūkininkavimo programa.

2 priemonė „Pirmas žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku“. Ši priemonė pasirinkta taip pat iš dalies pratęsiant 2004–2006 m. laikotarpio paramos žemės ūkio paskirties žemės apželdinimui praktiką. Taip norima ir toliau skatinti alternatyvų žemės naudojimo būdą, mažinant kaimo gyventojų priklausomybę nuo žemės ūkio veiklos, bei plėtoti miškininkystę, siekiant Lietuvos miškingumo didinimo programoje ir Lietuvos miškų ūkio politikoje bei jos

įgyvendinimo strategijoje užsibrėžto tikslo – iki 2020 m. padidinti šalies miškingumą 3 proc. [32].

3 priemonė „Pirmas ne žemės ūkio paskirties ir apleistos žemės apželdinimas mišku“. Ankstesniais programavimo laikotarpiais priemonė nebuvo naudota ir 2007–2013 m. pasirinkta atsižvelgiant į apleistų žemės plotų gausėjimą ir jų savininkų noras ten įveisti mišką. Esminiai priemonės siekiai artimi antrosios šios krypties krypties priemonės tikslams,

Numatoma, kad per 2007–2013 m. programavimo laikotarpį mišku bus apželdinta 14 tūkst. ha ne žemės ūkio paskirties ir apleistos žemės, bus paremta 2,8 tūkst. miško želdinimo projektų. Per pirmuosius priemonės įgyvendinimo metus numatyti produkto ir rezultato rodikliai dar nebuvo vykdomi [31].

4 priemonė „Miškininkystės potencialo atkūrimas ir prevencinių priemonių įdiegimas“. Priemonė 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu buvo pasirinkta pratęsiant 2004–2006 m. laikotarpio analogiškos paramos pagal Bendrąjį programavimo dokumentą (BPD) teikimą bei įvertinus būtinybę ne vien atkurti gaisrų ir kitų stichinių nelaimių pažeistus visų nuosavybės formų Lietuvos miškus (kasmet išdega nuo 100 iki 750 ha miškų), bet ir aktyviau diegti atitinkamas prevencines priemones, padedančias išsaugoti miškų ekologinę ir ekonominę vertę [32]. Pažymėtina, kad greta tradicinių priešgaisrinių prevencinių priemonių, kaip gaisrų stebėjimo bokštų įrengimas ar rekonstrukcija bei mineralizuotų priešgaisrinių juostų įrengimo mechanizmai, investuojama ir į automatizuotas miško gaisrų stebėjimo ir duomenų perdavimo sistemas, sudarančias sąlygas gaisrų gesinimo komandoms operatyviau ir tiksliau reaguoti bei greičiau užgesinti miško gaisrus, neleidžiant jiems išsiplėsti.

Teigiamai įvertintų šios priemonės prevencinių projektų investicijų suma atitinka apie 60 proc. visų miškų urėdijų ir valstybės biudžeto specialiosios bendrųjų miškų ūkio reikių finansavimo programos investicijų priešgaisrinei miško apsaugai 2008 m.[31]. Tai parodo, jog ši priemonė labai svarbi užtikrinant miškų priešgaisrinę apsaugą visų nuosavybės formų miškuose.

5 priemonė „Pelno nesiekiančios investicijos miškuose“. Priemonė taip pat tęsia 2004–2006 m. BPD teiktą paramą aplinkosauginėms investicijoms į miško ekosistemas. Paminėtina, kad nei privačių miškų savininkai, nei valstybinių miškų valdytojai pagal nacionalinės teisės aktus nėra įpareigoti didinti ekologinės ar socialinės miškų vertės tokiais priemonėmis, kaip pamiškių formavimas, mažų kūdrų įrengimas biologinei įvairovei gerinti ir kt. Tokios investicijos neduoda pelno miško valdytojui, tačiau jos yra labai svarbios, siekiant gerinti aplinkos kokybę, biologinę įvairovę ir kraštovaizdį, taip pat didinti miškų visuomeninę estetinę vertę. Šia priemone taip pat siekiama gerinti privačių miško valdų infrastruktūrą, suteikti daugiau alternatyvios veiklos galimybių kaimo gyventojams.

Vertinant priemonės 2008 m. įgyvendinimo įtaką miškų sektoriui pastebėtina, kad investicijos nėra didelės nei pagal paramos sumą, nei pagal investicijomis apimamą miško plotą. Tačiau didelė dalis pagal šią priemonę remiamų veiksmų yra pakankamai nauji Lietuvos miškų ūkyje, todėl tikėtina didesnio pareiškėjų aktyvumo, o tuo pačiu ir didesnių pelno nesiekiančių investicijų ateityje.

6 priemonė „Miškų aplinkosaugos išmokos“. Tai visiškai nauja priemonė, kuria siekiama padėti išsaugoti natūralią miško aplinką ir ugdyti miško savininkų sąmoningumą, finansiškai remiant jų iniciatyvą priimti savanoriškus aplinkosaugos išsipareigojimus, nenustatytus teisės aktais. Pavyzdžiui, Lietuvos privačiuose miškuose kasmet plynai iškertama apie 7 tūkst. ha miško, žinoma, toks miškų kirtimas leidžiamas šalies įstatymais ir yra įprasta miško ūkinės veiklos praktika Lietuvoje [33]. Tačiau, norint išsaugoti biologinę ir kraštovaizdžio įvairovę, paskatinti savaiminį vietinių medžių rūšių miško atžėlimą, mažinti dirvos eroziją ir kitokią neigiamą poveikį miško ekosistemoms, būtina remti savanorišką privačių miškų savininkų sprendimą neplynai kirsti miškus vietoj teisės aktais leidžiamo plyno kirtimo.

Vertinant priemonės įtaką miškų ūkiui, svarbesnė yra ne paramos ar išmokų suma, tačiau miško savininkų aplinkosauginis švietimas, kurį savaime atlieka ši priemonė. Keletas gerų pavyzdžių gali iš esmės pakeisti daugelio miško savininkų požiūrį į nuosavą mišką, padėti vertinti mišką kaip ekosistemą.

7 priemonė „Natura 2000“ išmokos ir išmokos, susijusios su direktyva 2000/60 EB (Parama „Natura 2000“ vietovėse žemės ūkio paskirties žemėje). „Natura 2000“ tinklo vietovių ūkininkai skatinami taikyti tokią praktiką, kuri padėtų išsaugoti esamas gamtos vertybės. Kadangi, gamtos vertybes tausojančios ūkininkavimo sistemos ūkininkams retai duoda pelno, ūkininkams mokama už aplinkosaugą, dėl kurios gerėja saugomos gyvūnijos, augalijos ir natūralių bei pusiau natūralių buveinių būklė. Kita vertus, yra plotų, kuriuose nepalaikoma reikiamo lygio ekonominė veikla ir tai kelia grėsmę jose esančioms gamtinėms vertybėms, taip pat plotų, kurie gali būti apleisti, jei nebus imtasi tinkamų veiksmų. Todėl būtina įgyvendinti veiksmus, skatinančius tų vietovių gyventojus verstis tinkama ekonomine veikla, nedarančia žalos aplinkos vertybėms. Šiuo tikslu pasitelkiama priemonė „Natura 2000 išmokos ir išmokos, susijusios su Direktyva 2000/60/EB (parama „Natura 2000“ vietovėse žemės ūkio paskirties žemėje)“.

Numatoma, kad per 2007–2013 m. programavimo laikotarpį bus paremta 800 valdų (per 2007–2008 m. 825 valdų, tikslas jau pasiektas 103 proc.) ir 54 tūkst. ha žemės ūkio naudmenų, kuriuose taikomi „Natura 2000“ apribojimai. Per 2007–2008 m. šis tikslas pasiektas 17,7 proc. [31].

8 priemonė „Natura 2000“ išmokos (Parama „Natura 2000“ vietovėms miškuose).

Norint išsaugoti retus, nykstančius paukščius bei kitus gyvūnus ir augalus, ir natūralias ar pusiau natūralias jų buveines, turi būti ribojama ir miškų ūkio veikla, priklausomai nuo to, kokiam miškų saugomos teritorijos tipui jie yra priskirti.

Numatoma, kad per 2007–2013 m. programavimo laikotarpį bus paremta 20 tūkst. valdų ir 91,5 tūkst. ha miškų ūkio paskirties žemės plotas „Natura 2000“ teritorijose. Per 2007–2008 m. laikotarpį šie rodikliai įgyvendinti atitinkamai 0,2 proc. ir 0,9 proc. [31].

9 priemonė „Išmokos ūkininkaujantiems vietovėje su kliūtimis, išskyrus kalnuotas vietas (Mažiau palankios ūkininkauti vietovės)“. Kaip ir 2004–2006 m., šia priemone siekiama tvaraus žemės valdymo ir aplinkosaugos MPŪV, nes tai yra viena svarbiausių šių vietovių gyvybingumo ir patrauklumo sąlygų.

Remiantis pirmųjų paramos metų duomenimis, priemonės produkto rodikliai sėkmingai vykdomi. Paramą gavusių valdų vietovėse su kliūtimis, išskyrus kalnuotas vietas, skaičiaus rodiklis nuo programos įgyvendinimo pradžios artimas 2013 m. tikslui (99,8 proc.). Paremtas žemės ūkio paskirties žemės plotas vietovėse su kliūtimis viršija 2013 m. šio rodiklio tikslą (260,5 proc.) [31].

III kryptis „Gyvenimo kokybė kaimo vietovėse ir kaimo ekonomikos įvairinimas“

savo priemonių gausa yra mažesnė nei pirmosios dvi, tačiau jos svarba yra neabejotinai didelė siekiant geresnių gyvenimo sąlygų kaime, užtikrinant ne tik finansinį pajėgumą, bet ir kultūrinio paveldo išsaugojimą.

1 priemonė „Perėjimas prie ne žemės ūkio veiklos“. Priemonė buvo numatyta įvertinus būtinybę mažinti didelę kaimo vietovių priklausomybę nuo pajamų iš žemės ūkio veiklos, kuri yra vertinama kaip viena iš kaimo sektoriaus silpnybių. Šia priemone siekiama suvienodinti kaimo ir miesto gyventojų gyvenimo kokybę, spartinant ne žemės ūkio veiklą plėtrą kaime, įvairinti pajamų šaltinius smulkiesiems ūkininkams ar labai mažoms įmonėms, didinti gamybos apimtis, kurti naujas darbo vietas kaimo gyventojams. Be to, siekiant išsaugoti kaimo paveldo unikalumą, šia priemone skatinama tradicinių amatų ypač grindžiamų tautiniais papročiais, plėtra.

2 priemonė „Parama verslo kūrimui ir plėtrai“. Vienas iš priemonės pasirinkimo ir jos įtraukimo į Lietuvos KPP 2007–2013 m. programą buvo siekimas spręsti kaimo socialines problemas. Mažėjant užimtųjų žemės ūkyje žmonių skaičiui, kol kas nėra sukurama pakankamai galimybių surasti darbą iš žemės ūkio sektoriaus pasitraukiantiems darbuotojams. Nepakankama kaimo ekonominės veiklos sferų plėtra ir lėtas naujų darbo vietų kūrimas lemia lėtai didėjantį žmonių užimtumą kaime, lėtai mažėjantį atotrūkį tarp miesto ir kaimo gyventojų pragyvenimo

lygio. Todėl ir bendrasis šios priemonės tikslas yra remti labai mažų įmonių ir kitų smulkiojo verslo iniciatyvų kūrimąsi ir plėtrą kaime, skatinant ne žemės ūkio srities veiklą, sukuriant naujas darbo vietas bei papildomus pajamų šaltinius.

3 priemonė „Kaimo turizmo veiklos skatinimas“. Teikiama parama kaimo turizmui pagerina kaimo turizmo paslaugų infrastruktūrą, padeda išvengti su metų laikais susijusio sezoniškumo, sudaro galimybę pagerinti aptarnavimo kokybę, įdiegti informacines vietų rezervavimo sistemas. Todėl kaimo turizmas tampa viena sparčiausiai besivystančių alternatyvių žemės ūkiui veiklų kaime, didinančių gyventojų užimtumą ir sukuriančių papildomų pajamų šaltinių. Per 2004–2008 metus kaimo turizmo sodybų skaičius išaugo 1,5 karto. Vietų skaičius kaimo turizmo sodybose siekia 10 tūkst. [31]. Vis daugiau kaimo turizmo sodybų lankosi užsieniečiai, tačiau kaimo vietovėse nepakanka kitų turizmo paslaugų, tokių kaip kempingai, turistinės stovyklos ir kita.

4 priemonė „Kaimo atnaujinimas ir plėtra“. Investicinio pobūdžio priemone planuojama ne tik išlaikyti esamus kaimo gyventojus, kuriuos žemas pragyvenimo lygis dažnai veja į didesnius miestus, bet ir pritraukti naujų ir tokiu būdu užtikrinti kaimo plėtrą. Parama bus skiriama pastatams atnaujinti, viešajai infrastruktūrai tvarkyti bei kurti, taip pat sąmoningumo aplinkosaugos klausimais ugdymo priemonėms ir investicijoms, susijusioms su gamtos paveldo išlaikymu, atkūrimu ir atnaujinimu, bei vertingiems gamtos objektams išsaugoti. Paminėtinos ir lėšos studijoms ir investicijoms, skirtoms kultūros paveldui (kaimų ir kaimo kraštovaizdžio kultūros identitetui išlaikyti, atkurti ir modernizuoti). Tai išties svarbi priemonė kaimo gyventojų ekonominei ir socialinei būklei gerinti ir migracijai į didžiuosius miestus stabdyti.

IV kryptis „LEADER metodo įgyvendinimas“ apima tik tris priemones, kurių bendrasis tikslas – skatinti vietos iniciatyvas ir partnerystes, įtraukiant kaimo bendruomenes, vietos valdžios ir verslo atstovus.

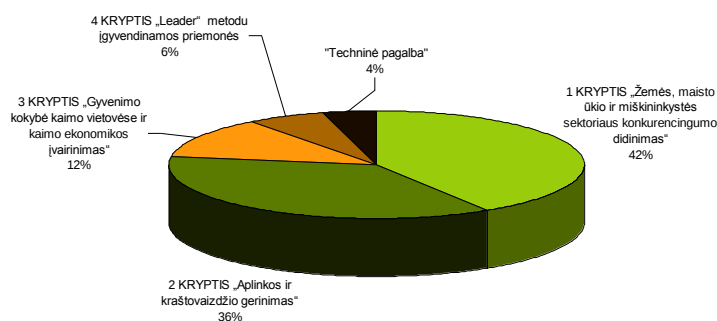
1 priemonė „Vietos plėtros strategijų įgyvendinimas“. Lietuvos vietos veiklos grupės (VVG) aktyviai startavo įgyvendinant kaimo plėtros socialinę inovaciją – LEADER+ pobūdžio svarbiausią priemonę. Buvo parengtos 27 bandomosios integruotos strategijos, pirmosios 10 jų buvo įvertintos aukštais balais ir sėkmingai įgyvendintos [31].

2 priemonė „Tarptaritorinis ir tarptautinis bendradarbiavimas“. 2008 metais priemonės „Tarptaritorinis ir tarptautinis bendradarbiavimas“ įgyvendinimo procesas dar neprasidėjo. Šiuo metu šiai priemonei nėra parengta priemonės įgyvendinimo taisyklių, tačiau pagrindinis tikslas jau nuo programavimo pradžios žinomas – įgyvendinti LEADER metodą skatinant bendradarbiavimą kaimo plėtros srityje.

3 priemonė „Parama VVG (Vietos veiklos grupės) veiklai, įgūdžiams įgyti ir aktyviai pritaikyti“. Tikimasi, kad išibėgėjęs vietos plėtros strategijų įgyvendinimo procesas sąlygos paramos nemažėjančią svarbą užtikrinant VVG galimybę plėsti ir pritaikyti savo įgūdžius praktikoje.

V kryptis „Techninė pagalba“, kaip ir 2004–2006 m., yra skirta produktyviai įgyvendinti KPP, valdyti ir pristatymui visuomenei gerinti bei suteikia galimybę didesniai kaimo gyventojų skaičiui siekti ūkininkavimo pažangos bei kaimo infrastruktūros gerinimo, pasinaudojant KPP skiriama finansine parama. Siekiant efektyvaus šios priemonės įgyvendinimo, išskiriamos trys techninės pagalbos veiklos sritys: parama programos parengimui, valdymui, priežiūrai ir kontrolei; informavimas ir viešumas; Lietuvos kaimo tinklas. Visos veiklos sritys itin svarbios norint užtikrinti darnų ekonominės, socialinės ir regioninės veiklos plėtrą kaime.

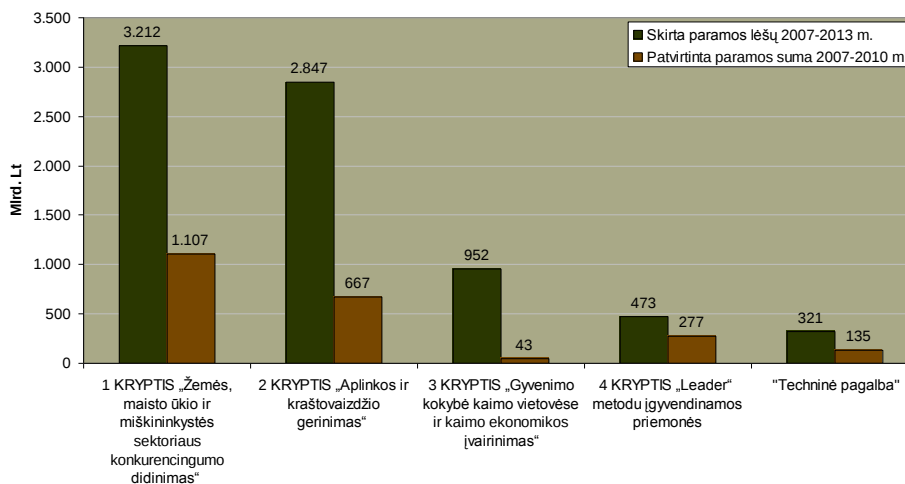
Vertindami 2007–2013 m. KPP priemonių svarbą, kaip rodiklį galime imti finansavimo krypčių mastą. Kaip matyti 6 paveiksle, daugiausia lėšų numatyta skirti I ir II kryptims, atitinkamai 42 proc. ir 36 proc. Likusi paramos dalis (22 proc.) atiteko trimis paskutinėms kryptims, daugiau orientuotoms į kaimo gyventojų gyvenimo kokybės gerėjimą. Tuo remiantis galima teigti, kas šiuo prgramavimo laikotarpiu prioritetingos sritys buvo nukreiptos į konkurencingumo didėjimą ir aplinkosaugos skatinimą.

6 pav. 2007–2013 m. KPP finansavimo struktūra
Sudaryta dabro autoriaus, remiantis NMA duomenimis

Tikslaus finansinių lėšų įsisavinimo įvertinimo atlikti negalime, todėl atskleisime tik 2007–2010 m. situaciją (7 paveikslas) ir galimai tolimesnes tendencijas. Sparčiausiai įsisavinama „Leader“ metodo (58,7 proc.) ir I krypties (33,5 proc.) parama, todėl išties tikėtina, kad per likusius trejus programos metus bus pasiektas pilnas įgyvendinimas. Kiek silpniau naudojamosi II krypties (23,4 proc.) ir itin prastai III (4,5 proc.) krypties lėšomis. Tokią situaciją galime

paiškinti daugelio šių krypčių priemonių inovatyvumu, nulemiančiu nepakankamą paraiškų teikimo praktiką, vadinasi, ir sudėtingesnę bei ne tokį populiarų jų naudojimą. Viena vertus, sunkiai tikėtina, kad 2013 m. lėšos bus pilnai įsisavintos, kita vertus, galima viltis, kad procesas tik išibėgeja ir pirmųjų metų patirtis leis produktyviau naudotis parama.

7 pav. 2007–2013 m. KPP finansavimo įsisavinimas per 2007–2010 m.

Sudaryta dabro autoriaus, remiantis NMA duomenimis

Taigi atlikę 2004–2006 m. ir 2007–2013 m. KPP priemonių, naudojamų Lietuvoje, analizę, galime daryti išvadą, kad iš tiesų ES koordinuojama žemės ūkio politika, mūsų nagrinėjamu atveju – antrasis jos ramstis Kaimo plėtra, yra skirta daugiafunkcinio žemės ūkio plėtotei: kaimo gyventojų pajamų šaltinių įvairumui skatinti, gyvenimo kokybei užtikrinti, tradicines kultūrines kaimo vietovių vertybes išsaugoti. Nemaža dalis finansinės paramos skiriama ir alpinkosaugos klausimams spręsti bei prevenciniams veiksams, siekiant išsaugoti švarią aplinką, imtis. Taigi KPP priemonės papildo ir įtvirtina darnaus vystymosi siekį žemės ūkyje, nes į jas yra integruojamos esminės darnaus vystymosi dimensijos – ekonominė, skatinanti konkurencingumą, ekologinė, atkreipianti dėmesį į gamtinius išteklius, ir socialinė, nukreipta į žmonių gerovę.

3.2. Kaimo plėtros programų efektyvumo vertinimas

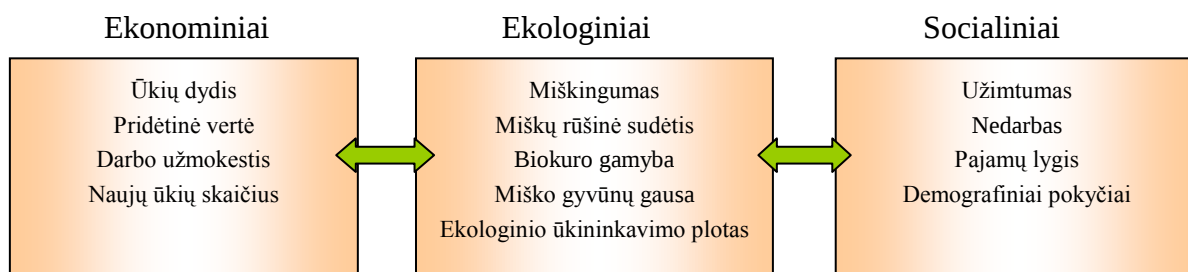
Įvertinę ES remiamos Kaimo plėtros programos vykdymo Lietuvoje produktyvumą, kitaip tariant, rezultatų ir pasiekimo rodiklių įgyvendinimo lygį, pereiname prie gilesnės efektyvumo vertinimo analizės, atskleidžiančios poveikio darniai žemės ūkio plėtrai efektą.

Remiantis atlikta KPP 2004–2006 ir 2007–2013 m. priemonių analize ir pasiektais kiekybiniais rezultatais, galime daryti prielaidą, kad įvykdžius veiklos ir konkrečius tikslus, tikėtina, jog sulaukiama ir tikėtinų poveikio rezultatų. Tačiau, siekiant pagrįsti darbo hipotezę, jog KPP vykdymas turi įtakos Lietuvos žemės ūkio vystymosi darnumui, įvertiname pagrindinius

pokyčius ir jų kryptį žemės ūkio sektoriuje, koncentruojantis į kaimo gyventojų padėties gerėjimą ir aplinkosauginius aspektus, kuriuos tiesiogiai ar netiesiogiai siejame su KPP vykdymu.

Visų pirma, išsamiai analizei atlikti reikia išskirti rodiklius, kurie bus įtraukti į kompleksinį vertinimą. Paminėtina, jog žemės ūkio institucijų siūlomi vertinimo rodikliai nėra tiksliai apibrėžti, o rekomendacijų, kaip atlikti tokio pobūdžio analizę, neteikiama. Be to, kai kurie iš rodiklių, pavyzdžiui, kaip paukščių populiacija žemės ūkio naudmenose, naujų darbo vietų kaime sukūrimas, yra dar neskaičiuojami, kiti, kaip vandens kokybės vertinimas, yra pakankamai abstraktūs ir varijuoja priklausomai nuo pasirinkto vertinimo krypties.

Taigi atlikus duomenų žvalgos analizę ir atmetus dalį rodiklių, išskiriame tris kompleksinio vertinimo rodiklių grupes: ekonominius, ekologinius ir socialinius, daugiausia koncentruojantis į aplinkosaugos pokyčius žemės ūkyje (8 paveikslas).

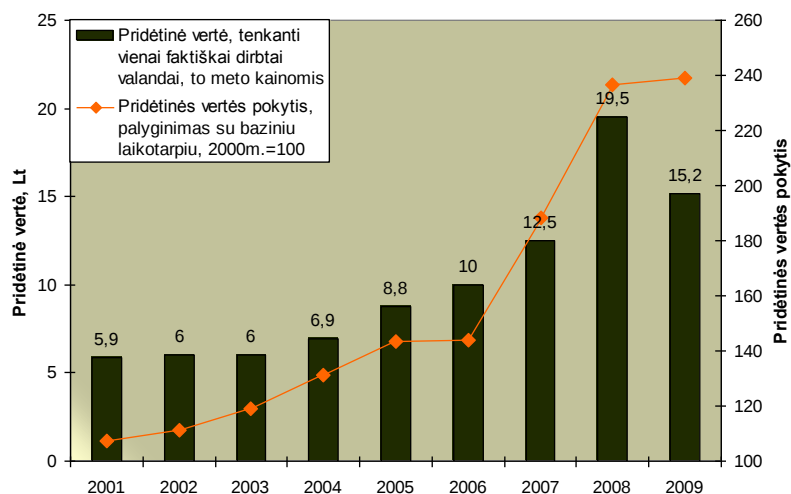
8 pav. Rodiklių grupės kompleksiniam vertinimui
Sudaryta darbo autorius, remiantis nusistatytais vertinimo kriterijais

Kiekvieną iš rodiklių klasterių analizuosime atskirai, atsižvelgdami į retrospektyvinius statistinius duomenis ir nubrėždami bendras tikėtinas krypties tendencijas. Žinoma, apibrėžtų duomenų tiesioginė priklausomybė nuo KPP vykdymo yra sunkiai nustatoma, nes juos veikia ir kiti išorės veiksniai, ypač pačius jautriausius ekonominius ir socialinius reiškinius, kurių pokyčiai paskutiniaisiais metais nulemiami ekonominės stagnacijos. Tačiau negalime atmesti ir ES žemės ūkio finansavimo dalinės įtakos šioms rodikliams, todėl teigiame, kad ji egzistuoja, tačiau turime įvertinti, kokia yra bendra poveikio kryptis darniam žemės ūkio vystymuisi.

3.2.1. Kaimo plėtros programų poveikio analizė ekonominiu požiūriu

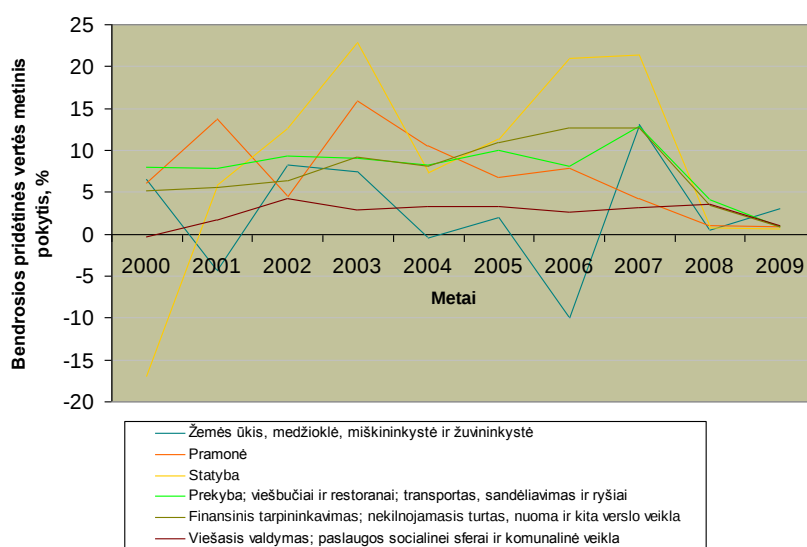
Vertinant KPP poveikį žemės ūkiui ekonominiu aspektu, didžiausias dėmesys skiriamas pridėtinei vertei, kuri atskleidžia žemės ir miškų ūkio produktyvumą ir augantį konkurencingumą. Kaip matyti 9 paveiksle, iki 2004 m., kai buvo pradėta naudotis ES parama, pridėtinė vertė, tenkanti vienai faktiškai dirbtai valandai, išliko santykinai stabili, tačiau nuo 2004 m. augimas ryškiai sustiprėjo, ir net 2009 m., faktinei pridėtinei vertei kritus, jos lygis

išliko aukštesnis nei ekonominio augimo metais. Vadinasi žemės ūkio veikla tampa efektyvesne ir našesne, o tai yra ypač svarbu užtikrinant stabilų ekonominį vystymąsi.

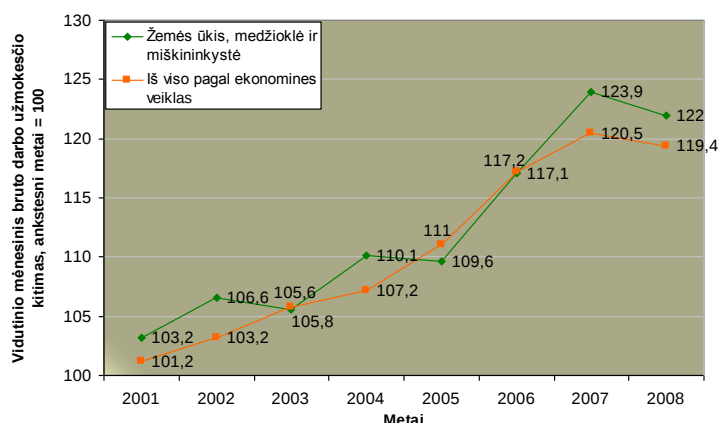
9 pav. Pridėtinės vertės pokytis pirminiame sektoriuje 2001–2009 m.
Sudaryta darbo autoriaus, remiantis Statistikos Departamento duomenimis

Viena vertus KPP siekia didinti žemės ūkio pridėtinę vertę, nes ji atskleidžia ekonominės veiklos stabilumą, plėtrą ir gebėjimą produktyviai gaminti produktus. Kita vertus, nustatytais KPP priemonių tikslais skatinama įvairinti ekonominės veiklos pobūdį kaime ir pereiti prie ne žemės ūkio veiklos, taip sumažinant Lietuvos ekonomikos priklausomybę nuo žemės ūkio veiklos. Remiantis bendrosios pridėtinės vertės analize, galime teigti, jog pastarasis siekis yra vykdomas (10 paveikslas). Net jeigu pridėtinės vertės pokytis žemės ūkyje 2000–2009 m. išliko teigiamas, išskyrus 2001 ir 2006 m., tai buvo viena mažiausiai augančių ekonominių šakų, lyginant su statyba, finansiniu tarpininkavimu ir prekyba.

10 pav. Bendros pridėtinės vertės metinis pokytis 2000–2009 m.
Sudaryta darbo autoriaus, remiantis Statistikos Departamento duomenimis

Kitas ekonominio vertinimo aspektas – darbo užmokesčio kaimo vietovėse augimas, bylojantis apie gerėjančias darbo sąlygas ir ūkių veiklos pelningumą. 2001–2008 m., vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio kitimo indeksas pirminiame sektoriuje tik vieninteliais 2005 m. buvo žemesnis nei visose ekonominėse šalies veiklose (11 paveikslas). ES parama turėjo įtakos ir tam, kad sumažėjo atotrūkis tarp vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio šalyje ir darbo užmokesčio pirminiame sektoriuje. Žemės ūkyje, medžioklėje ir miškininkystėje 2006 m. vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis sudarė 70,1 proc. šalies vidurkio, 2007 m. – 73,5 proc., o 2008 m. – 72,6 proc.

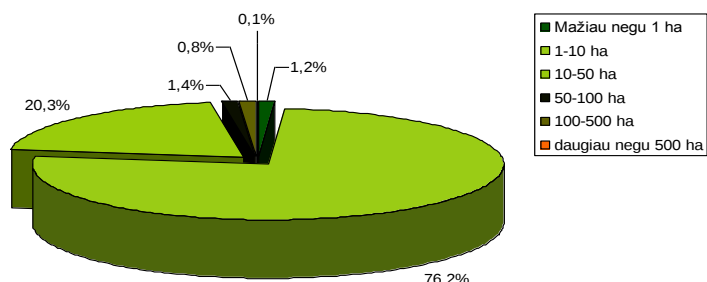

11 pav. Vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio kitimas 2001–2008 m.
Sudaryta darbo autoriaus, remiantis Statistikos Departamento duomenimis

Minėtieji rodikliai tiesiogiai atskleidžia ekonominį efektyvumą žemės ir miškų ūkių veikloje, tačiau taip pat reikšmingi ir kiti veiksniai, nulemiantys ekonominio sektoriaus našumą. Vienas tokių yra naujų besikuriančių ūkių, tikėtina savo veikloje naudojančių naujausias technologijas, skaičius. Remiantis Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro duomenimis, 2009 m. buvo įregistruoti 4649 ir išregistruoti 5736 ūkiai, o per 2010 m. II pusmetį ūkių skaičius sumažėjo 376 ūkiais [45]. Taigi ūkių skaičiaus augimo tendencijos išlieka neigiamos, galima džiaugtis nebent tuo, jog daugėja jaunųjų ūkininkų skaičius ir jų auga jų aktyvumas naudojantis KPP priemonėmis. 2004–2006 m. KPP vykdymo metu jaunųjų ūkininkų ūkiai investicinių lėšų paramos gavo apie 2 kartus daugiau nei senyvo amžiaus ūkininkų ūkiai [30]. Jaunesni ūkininkai sėkmingiau derina žemės ūkio veiklą su ekonomine veikla, plėsdami ūkius ir didindami gamybos mastus. Tai išties yra teigiami poslinkiai šalies žemės ūkyje.

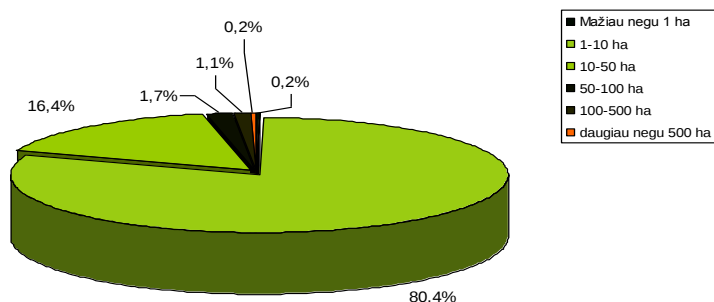
Antrasis paminėtinas faktorius – ūkių dydis, nuo kurio stipriai priklauso pirminės žemės ūkio produkcijos gamybos našumas ir konkurencingumas. Kaip minėjome, tokios KPP priemonės kaip ankstyvas pasitraukimas iš žemės ūkio veiklos ir pusiau natūrinis ūkininkavimas skatina ūkininkavimo struktūros pokyčius. Lietuvoje po žemės reformos susikūrė nedideli ir

mažai konkurencingi ūkiai (2003 m. vidutinis veikiančių ūkių dydis buvo tik 9,3 ha žemės ūkio naudmenų (ŽŪN), o ES-15 – 18,7 ha) [29], ir nors nuo 2004 m. prasidėjo ūkių stambinimo procesas, į rinką orientuoti ūkiai vis dar buvo kuriami lėtai ir sudarė nežymią dalį visos ūkių struktūros. 2005 m. didžioji dalis ūkių (76,2 proc.) priklausė 1–10 ha ūkių kategorijai, iš kurių 87 proc. buvo smulkiųjų 5 ha ūkių, pagaminančių beveik pusę žemės ūkio produkcijos. (12 paveikslas).

12 pav. Ūkių struktūra 2005 m.
Sudaryta darbo autoriaus, remiantis Statistikos Departamento duomenimis

Kaip matyti 13 paveiksle, dviejų metų laikotarpiu situacija nežymiai pakito: 1–10 ha ūkių dalis padidėjo iki 80,4 proc., tačiau mažųjų 5 ha ūkių sumažėjo, o mažesniųjų negu 1 ha susitraukė nuo 1,2 proc. iki 0,2 proc. Taip pat pastebimos palankesnės ūkių stambėjimo tendencijos, nes ūkių, didesnių nei 10 ha, dalis struktūroje pakilo 0,9 procentiniais punktais. Esant palankiems pokyčiams ir vis dar aktyviai KPP paramai 2007–2013 m. laikotarpiu, tikėtina, kad perspektyvoje bus pasiektas ūkių struktūrinės pertvarkos rezultatas, nulemsiantis ekonominį žemės ūkio veiklos gyvybingumą ir konkurencingumą.

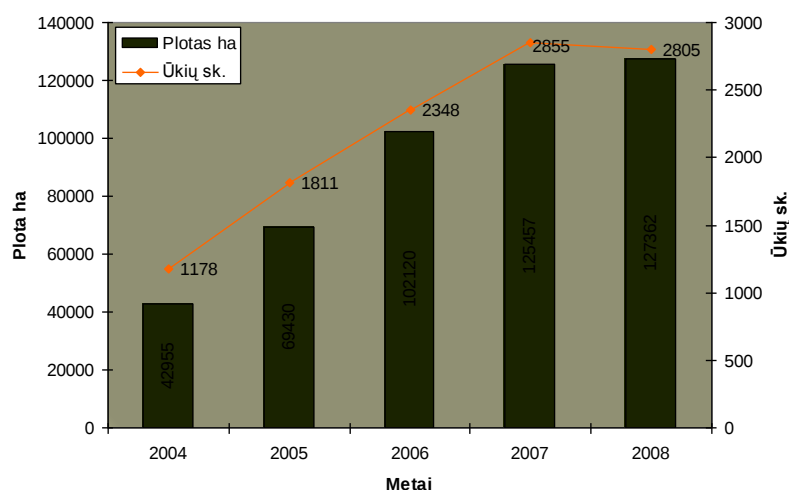
13 pav. Ūkių struktūra 2007 m.
Sudaryta darbo autoriaus, remiantis Statistikos Departamento duomenimis

Taigi apžvelgę ekonominių rodiklių pokyčius pirminiame sektoriuje, galime fiksuoti teigiamą KPP priemonių poveikį žemės ir miškų ūkių našumui. Visi nagrinėti veiksniai, nors kai kurie ir nežymiai, bet kito pozityvia linkme su tikėtiniais laukiamais ateities rezultatais, vienintelė

išimtis – ūkių skaičiaus mažėjimas. Žinoma pastarasis rodiklis ypač svarbus siekiant užtikrinti naujų, šiuolaikinių ūkių plėtrą, tačiau daug svarbiau yra jau įkurtų ūkių perėmimas iš vyresniųjų, nes tokiu principu irgi yra skatinamas ekonominis produktyvumas, konkurencingumas ir kartu demografinės situacijos, kuri plačiau aptariama vertinant KPP socialinį poveikį, gerėjimas.

3.2.2. Kaimo plėtros programų poveikio analizė ekologiniu požiūriu

Antroji ir viena svarbiausių darnaus vystymosi dimensijų – aplinkosaugos klausimai, į kuriuos orientuota nemaža dalis 2004–2006 ir 2007–2013 m. KPP priemonių. Visų pirma, kaip jau minėta, KPP skatina ūkininkus pereiti prie ekologinio ūkininkavimo, suteikdama jiems didesnes išmokas, kaip kompensaciją už patirtus nuostolius. Tokios politikos rezultatai Lietuvos žemės ūkiui jau stipriai jaučiami nuo 2004 m., kai ekologinių ūkių skaičius ir jų plotas pradėjo staigiai kilti ir iki 2008 m. padidėjo atitinkamai 2,3 ir 3 kartus (14 paveikslas). Be to, NMA detalesni tyrimai rodo, kad smulkūs ūkiai atsisako ekologinio ūkininkavimo, todėl 2008 m. vidutinis ekologinio ūkio dydis padidėjo iki 45,4 ha (palyginimui 2004 m. buvo 36,5 ha).

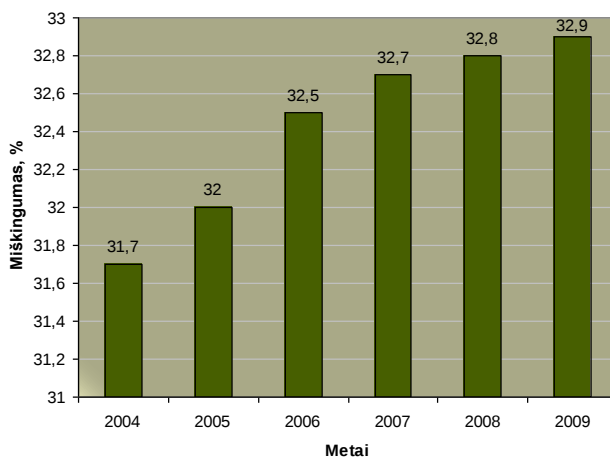
14 pav. Ekologinių ūkių skaičiaus ir sertifikuoto ploto kitimas 2004–2008 m.
Sudaryta darbo autoriaus, remiantis Statistikos Departamento duomenimis

Kadangi ekologinis ūkininkavimas tampa vis svarbesne žemės ūkio gamybos kryptimi, taip sukuriamos geresnės sąlygos gamintojų ir produktų vartotojų sveikatai užtikrinti, aplinkos apsaugai remti – mažėja dirvos erozija bei gerėja geriamo vandens kokybė – ir biologinei įvairovei skatinti – didinamas ar ilgesnį laikotarpį išlaikomas dirvos natūralus našumas.

Antrasis aplinkosauginis KPP siekis nukreiptas į miškų svarbos ekologinėje sistemoje išryškinimą. Apželdinimas mišku yra svarbi klimato kaitos švelninimo priemonė, nes miškai absorbuoja didelius anglies dvideginio kiekius ir aprūpina biomase, o plečiant miškų plotus jūros pakrantėje mažėja stipraus vėjo daroma žala. Taip pat svarbus miškų apsauginis vaidmuo, kurį

lemia miško dirvožemio hidrofizinės savybės, apsaugančios požeminio ir paviršinio vandens kokybę ir reguliuojančios upių nuotėkį.

Kaip matyti 15 paveiksle, Lietuvos miškų plotai nuo 2004 m. nuolat didėja: miškingumas per nagrinėjamus penkerius metus pakilo nuo 31,7 proc. iki 32,9 proc. Tai atitinka vidutinį Europos šalių miškingumą, tačiau atsilieka nuo kaimyninių Latvijos ir Estijos. Žinoma, tokios KPP priemonės, kaip žemės ir ne žemės ūkio paskirties apželdinimas mišku bei miškininkystės potencialo atkūrimas, yra tik vienos iš gausybės kitų Lietuvos miškingumo programoje numatytų priemonių ir jų įtaka miškų ploto didėjimui nėra reikšmingiausia, tačiau neginčijamai svarbi.

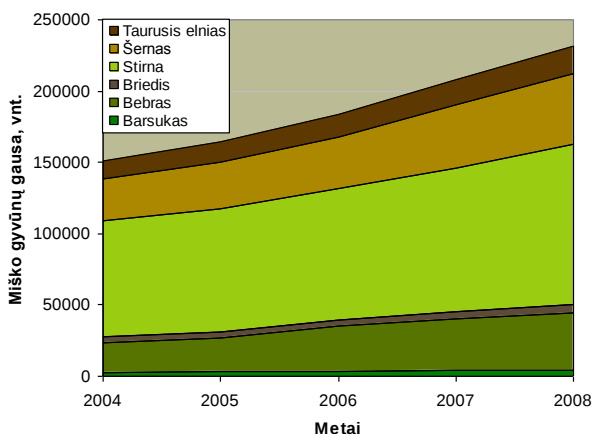

15 pav. Miškingumo kitimas 2004–2009 m.
Sudaryta darbo autoriaus, remiantis Statistikos Departamento duomenimis

Kitas aptartinas faktorius vertinant miškų svarbą – medžių rūšinė sudėtis. Įveisiant mišrius įvairios rūšinės sudėties miškus, prisidedama prie biologinės ir kraštovaizdžio įvairovės išsaugojimo, ekologiškai stabilesnių medynų formavimo. Tuo pačiu, reguliuojant leidžiamų įveisti medžių ir krūmų rūšių sąrašą, apsaugoma nuo Lietuvos sąlygomis nepageidaujamų svetimšalių medžių ir krūmų rūšių plitimo. KPP poveikio tiksluose siekiama, kad spygliuočiai 2013 m. sudarytų 55 proc., o lapuočiai – 45 proc. visų miškų, kai 2008 m. 56,3 proc. buvo spygliuočių ir 43,7 proc. lapuočių miškų. Lyginant su 2003 m., kai struktūra buvo atitinkamai 59,5 proc. ir 40,5 proc., pastebimas ryškus pokytis ir tikėtina, kad iki 2007–2013 m. KPP pabaigos bendrasis tikslas bus pasiektas.

Miškų plėtra ir struktūros pokyčiai turi didelę reikšmę biologinei įvairovei, šiame darbe aptarsime gyvūnijos įvairovę ir gausą. Nuo 2004 m., pradėjus vykdyti KPP, pastebimas kiekvienos iš pagrindinių miško gyvūnų rūšies gausėjimas, stipriausiai palietęs briedžius, tauriuosius elnius ir stirnas (16 paveikslas). Kitos mažesnės rūšys, kaip stumbrai, danieliai ar lūšys, dauginosi dar sparčiau: per 2008 m., lyginant su praeitais metais, jų skaičius išaugo

atitinkamai 41 proc., 28 proc. ir 106 proc. Paminėtina, jog ir ateityje itin svarbu valdyti žvėrių populiacijas ir užkirsti kelią jų buveinių nuolinimui, ar net visiškai kai kurių gyvūnų eliminavimui iš ekosistemos. Priešingu atveju tai nuskurdintų ekosistemos rūšinę rūšinę įvairovę, sąlygojančią ekosistemos gyvybingumą ir tvarumą.

16 pav. Miško gyvūnų gausa 2004–2008 m.

Sudaryta darbo autoriaus, remiantis Statistikos Departamento duomenimis

Vertinant KPP poveikį žemės ūkio plėtrai aplinkosaugos požiūriu, reikėtų apžvelgti ir klimato kaitos problemas. Šis klausimas gvildenamas ne vienoje pasaulinėje aplinkos apsaugos konferencijoje, taip pat yra įtrauktas į ES Darnaus vystymosi strategiją. Viena iš galimybių stabilizuoti klimato kaitą – atsinaujinančios energijos naudojimas, užtikrinantis darnios visuomenės plėtrą.

ES remdama žemės ir miškų ūkį, skatina atsinaujinančiai energijai reikalingų kultūrų auginimą. Visų pirma, remiant nenaudojamų žemių apželdinimu mišku plėtrą, stengiamasi pasiekti didesnius augalinės biomasės (mediena, šiaudai, energetiniai augalai) gamybos mastus. Kaip matyti 2 lentelėje, nuo 2002 m. iki 2009 m. malkų ir kurui skirtų medienos atliekų gamyba išaugo nuo 662,5 iki 820,5 tūkst. tonų naftos ekvivalento vienetų, todėl visiškai tikėtina, jog 2013 m. bus pasiektas bendrojo tikslo rodiklis – 850 tūkst. tonų naftos ekvivalento vienetų. Taigi Lietuvoje augalinė biomasė yra vienas reikšmingiausių ir ekologiškai švariausių atsinaujinančių energijos šaltinių.

Taip pat svarbios ir biodyzelino bei bioetanolio gamybos apimtys, kurios paskutiniiais metais itin stipriai išaugo: nuo 2002 m. iki 2009 m. bioetanolio gamyba padidėjo apie 10 kartų, biodyzelino – apie 46 kartus (2 lentelė). Tikimasi, kad 2010 m. energetiniams poreikiams auginamų rapsų ir javų plotai pasieks 330 tūkst. hektarų, o tai sudarytų apie 11,5 proc. visų žemės ūkio naudmenų. Palyginimui, 2007 m. energetiniams poreikiams auginamų rapsų ir javų bendras plotas buvo 150 tūkst. hektarų, tai yra 5 proc. visų žemės ūkio naudmenų.

2 lentelė. Atsinaujinančios energijos gamyba iš žemės ir miškų ūkio žaliavų

Gamyba, tūkst. t naftos ekvivalentų	Metai							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Malkos ir kurui skirtos medienos atliekos	662,5	671,9	696,9	720,2	756,7	728,7	761,6	820,5
Bioetanolis			1,6	6,3	6,4	9,6	11,1	15,8
Biodyzelinas – metilo (etilo) esteris			2	6,2	9,1	21,9	57,1	92,5

Sudaryta darbo autoriaus, remiantis Statistikos Departamento duomenimis

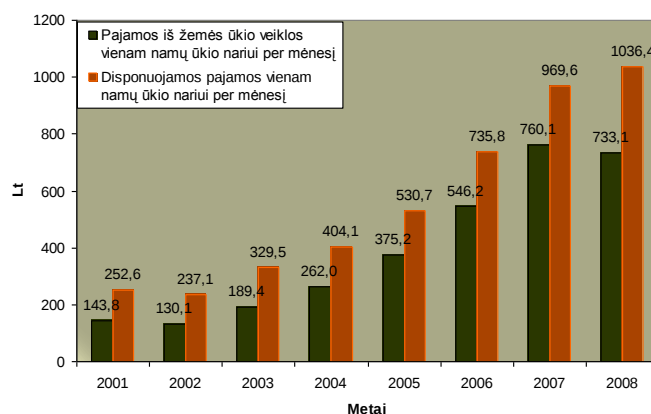
Reziumuojant KPP poveikio analizę ekologiniu požiūriu, reikėtų pabrėžti, kad vykdomos priemonės įgalina ūkininkus ne tik pasiekti ekonominio efektyvumo, bet ir prisidėti prie gamtos apsaugos palaikymo: sveikos, neužterštos aplinkos išsaugojimo, ekologinės sistemos nepažeidžiamumo ir stabilumo bei klimato kaitos prevencijos ir jau esamų pasekmių sprendimo.

3.2.3. Kaimo plėtros programų poveikio analizė socialiniu požiūriu

Kaimo gyventojų socialinė gerovė yra trečiasis vertintinas KPP vykdymo poveikis žemės ūkio sektoriaus darniam vystymuisi. Dalis priemonių, tokių kaip perėjimas prie ne žemės ūkio veiklos, parama verslo kūrimui ir plėtrai, kaimo turizmo veiklos skatinimas ir kt., tiesiogiai orientuota į gyventojų socialinės padėties gerinimą, kita dalis, siekdama ekonominių ar ekologinių tikslų, netiesiogiai remia ir socialinę sritį.

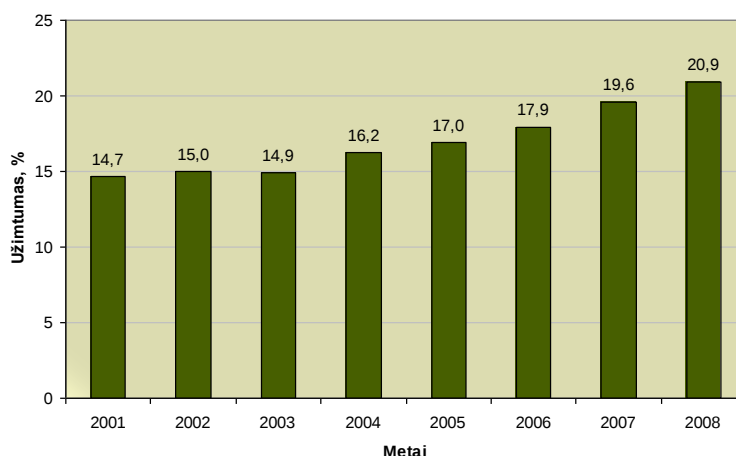
Vienas pagrindinių socialinio vertinimo rodiklių – disponuojamos namų ūkio pajamos, tenkančios vienam namų ūkio nariui per mėnesį. Kaip rodo 17 paveikslas, nuo 2004 m. kaimo gyventojų pajamos kilo sparčiu tempu nuo 404,1 Lt iki 1036,4 Lt 2008 m. Ypač augo pajamos iš žemės ūkio veiklos (2001–2008 m. pakilo 5 kartus): 2005 m. jos viršijo kitų kaimo gyventojų pajamas, o 2006 m. – ir miestiečių pajamas. Prie augimo prisidėjo ne tik didesnė ES parama, stambesni ir modernesni ūkiai, bet ir palankesnės prekybos sąlygos, išaugusi žemės ūkio produktų paklausa ir 2007 m. žemdirbiams itin palankios žemės ūkio produktų kainos.

Paminėtina, jog pačių kaimo gyventojų vertinimu, atotrūkis tarp miesto ir kaimo nėra toks didelis. Namų ūkių tyrimų duomenimis, 2007 m. kaip labai sunkiai ir sunkiai besiverčiančius kaime save nurodė 31,3 proc. namų ūkių, o mieste – 24,9 proc. Vadinasi kaimo vietovėse žmonės nesijaučia gyvenantys daug prastesnėmis sąlygomis nei mieste, o tai turėtų mažinti norą emigruoti į miestą vardan geresnės socialinės aplinkos [30].

17 pav. Disponuojamų mėnesinių pajamų vienam namų ūkio nariui kitimas 2001–2008 m.
Sudaryta darbo autoriaus, remiantis Statistikos Departamento duomenimis

Siekiant suvienodinti kaimo ir miesto gyventojų gyvenimo kokybę KPP remia ne žemės ūkio veiklų plėtrą kaime. Taip norima mažinti didelę kaimo vietovių priklausomybę nuo pajamų iš žemės ūkio veiklos, kuri yra vertinama kaip viena iš kaimo sektoriaus silpnųjų, ir kartu skatinti tradicinių amatų, ypač grindžiamų tautiniais papročiais, plėtrą. Remiantis užimtumo kaime duomenimis, matome, kad iki 2004 m. užimtųjų dalis ne žemės ūkio veikloje sudarė apie 15 proc. visų šalies užimtųjų, o nuo 2004 m. rodiklis pradėjo sparčiai augti ir 2008 m. pasiekė 20,9 proc. (18 paveikslas).

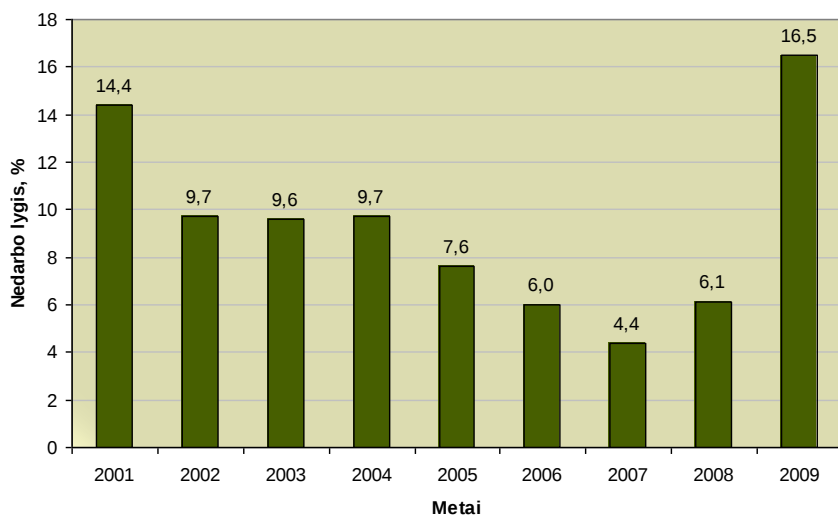

18 pav. Užimtumo lygio kaime ne žemės ūkio veikloje kitimas 2001–2008 m.
Sudaryta darbo autoriaus, remiantis Statistikos Departamento duomenimis

Teigiamas tendencijas atspindi ir esminiai struktūriniai užimtumo pokyčiai. Kaimo gyventojų, užimtų pirminiame sektoriuje, dalis per paskutiniuosius penkerius metus (2004–2008) sumažėjo daugiau kaip perpus (2008 m. sudarė 24,3 proc.) ir pirmenybę užleido paslaugų sektoriui (2008 m. sudarė 47,7 proc.). Tačiau pabrėžtina, kas per trumpą laiką kardinaliai pasikeitusi užimtumo struktūra reikalauja ateityje ypatingą dėmesį skirti paramos ūkininkams ir kitiems kaimo gyventojams suderinimui, tuo labiau, kad žemdirbių namų ūkių vidutinės

mėnesinės disponuojamos pajamos, tenkančios vienam namų ūkio nariui, kaip minėjome, augo ypač sparčiai ir nuo 2006 m. viršijo ne tik kitų kaimo gyventojų, bet ir miestiečių pajamas.

Nedarbo lygis taip pat itin socialiai jautrus rodiklis, kurio pokyčiai nagrinėjamu laikotarpiu (2001–2009 m.) stipriai varijavo (19 paveikslas). 2002 m. nukritęs nuo 14,4 proc. iki 9,7 proc., išliko pastovus iki 2005 m., o tuomet fiksuojamas kasmetinis kritimas su žemiausiu 2007 m. lygiu (4,4 proc.). Žinoma, šie rezultatai buvo gauti ne vien tik dėl KPP įgyvendinimo, bet ir kitų žemės ūkio sektoriuje tuo pačiu metu įgyvendinamų programų: BPD 2004–2006, Specialiosios kaimo rėmimo programos ir investicinių projektų, kuriuos vykdė nemaža dalis ūkininkaujančiųjų savo nuosavomis ir bankų skolintomis lėšomis be Europos paramos. Taip pat derėtų įvertinti ir bendrą šalies ekonominę situaciją, nuo kurios priklausė ne tik nedarbo lygio kritimas, bet ir staigus pakilimas 2009 m. iki 16,5 proc.

19 pav. Kaimo gyventojų nedarbo lygio kitimas 2001–2009 m.
Sudaryta darbo autoriaus, remiantis Statistikos Departamento duomenimis

Kalbant apie išlaikytas ir naujai sukurtas darbo vietas dėl KPP priemonių įgyvendinimo, verta pažymėti, kad pareiškėjų, teikiančių paraiškas paramai gauti, nebuvo prašoma pateikti informacijos apie tai, kiek, gavus paramą, bus sukurta ar išlaikyta darbo vietų, todėl tokia informacija buvo gaunama tik atlikus atrankinę paramos gavėjų apklausą. Valstybės viešosios įstaigos „Europos socialiniai, teisiniai ir ekonominiai tyrimai“ atlikta analizė rodo, kad 17 proc. respondentų pavyko sukurti naujas darbo vietas 2004–2006 m. laikotarpiu, 83 proc. – ne. Atsakydami į klausimą dėl darbo vietų išsaugojimo 40 proc. tų pačių respondentų atsakė, kad jiems būtų pavykę darbo vietas išsaugoti ir be paramos [30]. Tokie rezultatai patvirtina mūsų teiginį, kad KPP vykdymas negali būti vertintinas kaip pagrindinė nedarbo lygio pokyčių priežastis, greičiau tai tik sudėtinė bendrų kompleksinių priežasčių dalis.

Kitas paminėtinas KPP socialinio poveikio kaimo gyventojams rodiklis – demografinė situacija kaimo vietovėse. Visų pirma reikėtų pabrėžti amžiaus struktūros kaimo vietovėse pokyčius, pradėjus įgyvendinti KPP priemones. Finansuojamu laikotarpiu vyresnių nei 55 metų ūkininkų dalis sumažėjo mažiau nei buvo planuota KPP – nuo 60 proc. 2003 m. iki 55 proc. 2008 m., tačiau ūkininkų iki 40 metų dalis pasiekė numatytą lygį ir buvo 17,5 proc. Esant tokiai situacijai, tikimasi, kad ilgainiui jaunųjų ūkininkų skaičius gausės ir tai nulems žemės ūkio konkurencingumo augimą. Antra, reikėtų paminėti neigiamas kaimo gyventojų skaičiaus kitimo tendencijas, kurių kryptis paskutiniaisiais metais, ne tik nesušvelnėjo, bet netgi sustiprėjo. Tokius pokyčius nulėmė ne tik neigiama kaimo gyventojų natūrali kaita, bet ir emigracijos procesai, kurie kaime išlieka spartesni nei mieste, ypač tarp darbingo amžiaus asmenų su vaikais [31].

Apibendrinant, teigiame, kad KPP priemonių vykdymas turėjo įtakos kaimo gyventojų socialinės gerovės augimui: didėjo disponuojamos pajamos, mažėjo priklausomybė nuo pajamų iš žemės ūkio veiklos ir krito nedarbo lygis. Nepaisant to, demografinė padėtis kaimo vietovėse išlieka problematiška ir teigiamų pokyčių dėl KPP vykdymo tikėtis sunku, nes jie daugiausia priklauso nuo bendros ekonominės ir socialinės situacijos valstybėje.

Atlikę ekonominių, ekologinių ir socialinių rodiklių, atskleidžiančių žemės ūkio vystymosi kryptis Lietuvos mastu, analizę, galime daryti išvadą, kad KPP priemonių vykdymas sąlygoja vystymosi darnumą. Žinoma, kiekvienos iš priemonių, priklausomai nuo jų siektinų tikslų ir iškilusių įgyvendinimo sunkumų, įtakos savoriai skirtingi, tačiau bendra tendencija išlieka teigiama. Remiantis šia išvada, galėtume priimti darbo pradžioje išsikeltą hipotezę ir teigti, kad ES remiamos 2004–2006 m. ir 2007–2013 m. Kaimo plėtros programos sukuria galimybes darniai Lietuvos žemės ūkio plėtrai, tačiau prieš priimdami hipotezę norėtume atlikti visapusišką ir išsamią analizę, kad būtų remiamasi ne tik statistiniais duomenimis šalies mastu, bet ir realia individualia praktika. Taigi pateiksime vienos iš aptartų KPP priemonių įgyvendinimo rezultatus atskiram ūkiui, atskleisime, su kokiomis problemomis buvo daugiausia susidurta, ir jeigu priemonės bendras poveikis bus vertintinas teigiamai, priimsime magistro darbo hipotezę.

3.3. KPP priemonės „Standartų laikymasis“ įgyvendinimo rezultatų analizė X ūkyje

Tyrimo metodika. Analizei atlikti pasirinkome 2004–2006 m. KPP priemonę „Standartų laikymasis“, siekdami atspindėti visas galimas priemonės poveikio sritis – ekologinę, ekonominę ir socialinę. Nagrinėjamas ūkis pasirinktas atsitiktinės atrankos būdu, stengiantis išvengti anomalinių pavyzdžių, pavyzdžiui, pernelyg didelių ar mažų ūkių. Ūkininko leidimas naudoti su

jo ūkiu ir asmeninėmis išlaidomis susijusią informaciją yra gautas, tačiau konfidencialumas išlaikomas ir ūkininko vardas bei pavardė nėra atskleidžiami.

Tyrimo eiga: apibrėžiami bendrieji ūkio tikslai; atskleidžiama pradinė ūkio būklė 2006 m.; apžvelgiamos planuotos ir atliktos investicijos ir jų vertė; pateikiami galutiniai priemonės įgyvendinimo rezultatai pasibaigus paramos laikotarpiui.

Bendrieji X ūkio siektini tikslai – didinti gyvulininkystės produkcijos pardavimo pajamas, mažinant gamybos sąnaudas gaminamai produkcijai, lyginant su ataskaitinių metų parduotos produkcijos pajamomis. Numatytiems tikslams pasiekti planuojama vystyti tradicinę žemdirbystę, plėtoti mišrų ūkį gaminant pieną ir auginant grūdines kultūras, kurios yra sunaudotos ūkyje gyvulių šėrimui ir pardavimui. Taip pat pabrėžiama, kad modernus galvijų ūkis visada buvo pagrindinė X ūkio veiklos kryptis, todėl čia siekiama ypatingą dėmesį skirti mėšlo paskleidimo technikai, gamtosaugos ir gyvulių gerovės reikalavimų įgyvendinimui.

X ūkio būklė 2006 m. ir numatomi pokyčiai. Ūkininkas valdė 61,44 ha žemės: nuosavos – 6 ha, nuomojamos – 55,44 ha. Žemės ūkio naudmenų struktūra: pievos ir ganyklos – 18,62 ha, žieminiai kviečiai – 2,15 ha, vasariniai miežiai – 5,47 ha, avižos – 6,75 ha, kvietrugiai – 5,10 ha, žirniai – 1,10 ha, vikiai ir jų mišiniai – 6 ha, bulvės – 1,6 ha, pūdymai – 14,65 ha. 2006 m. X ūkyje buvo laikomos 9 melžiamos karvės, 4 vienetai prieauglio iki 1 m., 2 vienetai prieauglio nuo 1 m. iki 2 m.; viso 10,65 sąlyginiai gyvuliai. Numatoma, kad per dvejus metus įgyvendinus Pieno ir Nitratų direktyvas, melžiamų karvių skaičius pakils iki 12, o SG iki 13,65.

2003–2005 m. buvo fiksuojamas teigiamas pajamų ir išlaidų skirtumas tačiau nepakankamai, siekiant modernaus ūkio vystymosi, todėl ūkiui būtinos papildomos investicinės lėšos, skirtos pieno įrangai ir mėšlo paskleidimo technikai įsigyti. Ūkio dalyvavimas priemonėje „Standartų laikymasis“ itin svarbus dėl galimybės sumažinti gyvulio užauginimo savikainą, įvykdyti gamtosaugos ir gyvūnų gerovės reikalavimus, pagerinti ūkio ekonominį gyvybingumą.

2006 m. planuotos investicijos ir jų pagrindimas. Įvykdžius visus reikalavimus ūkis atitiktų gamtosaugos ir gyvūnų gerovės reikalavimus, o tai sudarytų galimybę neteršiant gamtos pelningai plėtoti pieninės gyvulininkystės ūkį: už parduotą produkciją iš pieno supirkėjų gauti aukštesnę kainą, tai padidintų X ūkio pelningumą.

2006 m. X ūkyje buvo vienas tvartas gyvuliams, o pagrindinės pajamos gaunamos pardavus pieną. Todėl siekiant atitikti pieno kokybės veterinarijos reikalavimus ūkininkas planavo įsigyti naują melžimo aparatą, kad būtų galima mechanizuotai karves melžti ir lauke.

Moderniame pieno ūkyje taip pat reikalingas pieno šaldytuvas, nes veterinarijos reikalavimuose nurodyta, kad pamelžtas karvių pienas turi būti atšaldytas per dvi valandas.

Kadangi ūkyje atšaldyti pieno nebuvo galimybių, tai buvo planuojama įsigyti naują 520 litrų pieno aušintuvą.

Gyvuliai tvarte buvo laikomi ant gilaus kraiko, vykdant ES direktyvos Nr.91/676/EEB (Nitrato direktyvos) reikalavimus, per 6 mėn. tvarte sukauptas mėšlas leistinu laiku išvežamas į laukus. Tuo metu mėšlas iš tvarto buvo šalinamas rankomis ir sukraunamas į priekabą. Kad būtų galima greičiau ir lengviau atlikti darbus, ūkininkas planavo įsigyti frontalinį krautuvą ir šakes mėšlui. Susikaupus dideliame mėšlo kiekiui, reikia nustatyti laiku jį paskleisti ant laukų, kaip to reikalauja Nitrato direktyvoje, tad norint atlikti šiuos darbus taip pat buvo reikalingas modernus ir pajėgus mėšlo kratytuvas.

Kadangi ES fondų skiriamų lėšų projektui įvykdyti nepakako, dalį investicinių išlaidų ūkininkas numatė dengti savo lėšomis. Planuojama investicijų bendra vertė per 2 metus nuo priemonės įgyvendinimo pradžios siekė 63055 Lt.

Atliktos investicijos.

2007 m. įsigyta: 1) Mobili melžimo įranga – DVP170 (8672Lt)

2) Plovimo ir dezinfekavimo įrenginys (3035 Lt) papildomai įsigyta įranga, kuri dar daugiau prisideda prie standartų įgyvendinimo pieno direktyvos.

3) Krautuvai PKU-0,8 (16500Lt)) – Nitrato direktyva.

2008 m. įsigyta: 1) Mėšlo kratytuvas SV60 (33000Lt) – nitrato direktyva (norėta 8 t, tačiau pasirinktas už mažesnę kainą, nes sumažėjo produkcijos kaina, be to įsigijimo laikas yra ribotas ir daugiau laukti nebegalima, pasirinkti nauji tiekėjai, kurie pigiau tiekia); 2) Pieno aušintuvas 800l talpos DXOB (13391Lt).

Išlaidos įrangai įsigyti per visą paramos laikotarpį sudarė 74598 Lt, o bendra trijų metų ES išmoka buvo 74469 Lt (5 priedas). Taigi paramos laikotarpiu buvo keičiamas ir derinamas investicinis planas, nes investuota daugiau piniginių lėšų nei planuota laikotarpio pradžioje. Papildomas plovimo ir dezinfekavimo įrenginio įsigijimas buvo atliekamas paties ūkininko iniciatyva.

Pagrindinės priemonės įgyvendinimo X ūkyje problemos. Visų pirma, paminėtina investicinio plano keitimo administravimo procedūra – ūkininkas tris kartus keitęs investicinį planą, neturėdamas pakankamai informacijos apie pokyčių dokumentaciją, privalėjo vėliau tikslinti duomenis ir rašyti pasiaiškinimus. Antra, kreipiantis dėl paramos yra pakankamai sudėtinga nustatyti ateinančių dvejų metų savo pagamintos produkcijos apimtį, kainas ir įrenginių tiekėjų kainų pokyčius, kurie pirkimo dažniausiai skiriasi nuo komercinio pasiūlymo. Pavyzdžiui, ūkininkas, iškilus aštuonių tonų kratytuvo kainai ir sumažėjus ūkio produkcijos kainai, buvo priverstas pirkti ne tokį produktyvų mažesnę šešių tonų kratytuvą. Kita tokio

pirkimo priežastis, besibaigiantis įsigijimo laikas, kuris nagrinėjamo ūkio atveju buvo ne ilgiau kaip 2 metai. Tai yra išties opi problema, kai lėšų panaudojimas einamuoju laikotarpiu yra mažiau efektyvus nei investicijų perkėlimas į būsimuosius laikotarpius, tačiau to išvengti neįmanoma esant priemonės nustatytiems reikalavimams paramos lėšas įsisavinti per sutartą laikotarpį.

Priemonės įgyvendinimo X ūkyje rezultatai. 2008 m., pasibaigus paramos teikimo laikotarpiui, NMA vertinimo ataskaitoje pateikiami tokie duomenys: melžiamų karvių skaičius – 13 (nuo 2006 m. padidėjo 4 karvėmis, t. y. 1 karve daugiau nei planuota); 14,75 sąlyginiai gyvuliai (padidėjo 4,1 SGV, t. y. 1,1 SGV daugiau nei planuota); tenkinamas reikalavimas, kad bendras azoto kiekis, patenkantis į dirvą kiekvienais metais, neviršytų 170 kg 1 ha ŽŪN (22,38 kg). Priemonės įgyvendinimo rezultatų rodikliai buvo pasiekti, o kai kurie jų netgi viršyti (galutinis faktinis rezultatas viršijo planuojamą).

Taigi įgyvendinus investicinį projektą ūkis pilnai atitiko ES Tarybos direktyvos Nr.91/676/EEB (Nitratų direktyva) ir NR. 92/46/EEB (Pieno direktyva) reikalavimus. Iš to seka, kad priemonė nulemia teigiamus ekologinius pokyčius X ūkyje: laikomasi gyvūnų gerovės reikalavimų, neteršiant gamtos tvarkomas mėšlas, tinkamai gaminamas aukščiausios kokybės pienas. Ne mažiau svarbi ir pramos teikiama ekonominė nauda, kuri leido optimizuoti ūkio produkcijos gamybą (investuojant į naujus įrenginius sumažinami kaštai) ir aktyviai konkuruoti bendroje ES rinkoje. Paminėtinas ir socialinis paramos efektas, pasižymintis ūkininko pajamų – kaip socialinės gerovės rodiklio – didėjimu. Kaip matyti 3 lentelėje, 2003–2005 m., ūkininko pajamos viršijo išlaidas, tačiau pasinaudojus parama, pajamos padvigubėjo (tam turėjo įtakos ES parama ir veiklos produktyvumas). Žinoma, išlaidos taip pat padidėjo, bet skirtumas 2008 m. išliko teigiamas (10676) ir didesnis palyginus su 2003–2005 m., kai vidutinis pelnas buvo 9000 Lt.

3 lentelė. X ūkio pajamos ir išlaidos 2003–2008 m.

Metai	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Pajamos	24663	35688	50000	102502	157041	135386
Išlaidos	20000	23443	40000	85716	160384	124710

Sudaryta darbo autoriaus, remiantis paramos paraiškos duomenimis

Reziumuojant 2004–2006 m. KPP priemonės „Standartų laikymasis“ poveikio analizę X ūkiui, galime teigti, kad parama buvo įsisavinta efektyviai, o laukiamas rezultato efektas apėmė tris darnaus vystymosi sritis – ekologinę, ekonominę ir socialinę. Vadinas, remdamiesi individualaus pavyzdžio praktinės analizės ir šalies rodiklių kompleksinės analizės rezultatais, priimame darbo pradžioje iškeltą hipotezę dėl ES remiamos 2004–2006 m. ir 2007–2013 m. KPP įtakos darniai Lietuvos žemės ūkio plėtrai.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Šiuolaikinė darnaus vystymosi samprata, kurios pirminės užuomazgos siekia XVIII m., yra keleto paskutiniųjų dešimtmečių plėtros rezultatas. Visų pirma, industrinio pasaulio plėtra buvo orientuota į gamybą, tačiau keičiantis visuomenės požiūriui, plėtros paradigma buvo nukreipta link tvaraus augimo, kur svarbūs tapo socialiniai, o vėliau ir aplinkosauginiai veiksniai.

2. ES darnios plėtros iniciatyvų ištakos siejamos su pasaulinėmis rūpinimosi žmogumi ir aplinka tendencijomis. Svarbiausią vaidmenį, priimant esminius politikos pokyčius darnumui siekti, suvaidino nuo 1972 m. ES įgyvendintos šešios aplinkos veiksmų programos, sukūrusios pamatą ES darnaus vystymosi strategijai.

3. Pirmasis darnaus vystymosi principų integracijos etapas į BŽŪP, prasidėjęs XX a. pirmojo dešimtmečio pradžioje, nebuvo aktyvus ir daugiau orientuotas į ekonomikos augimą. Intensyvesnis antrasis etapas apibendrinamas dviem plėtros modeliais: ūtkos (remiasi principu „teršėjas moka“) ir viešųjų gėrybių (remiasi principu „teikėjas gauna naudą“). Trečiasis integracijos etapas apima kompleksinį abiejų modelių darinį, jo pagrindu atliekamos svarbiausios „Darbotvarkė 2000“ ir 2003 m. BŽŪP reformos, kurių svarbiausi rezultatai – paramos atsiejimas nuo gamybos pajėgumų, aplinkosauginių standartų įdiegimas ir antrojo ramsčio (KPP) atsiradimas.

4. 2004–2006 m. ir 2007–2013 m. KPP priemonės papildė ir įtvirtina darnaus vystymosi siekį žemės ūkyje: į jas yra integruojamos esminės darnaus vystymosi dimensijos – ekonominė, skatinanti efektyvumą ir konkurencingumą, ekologinė, atkreipianti dėmesį į gamtinių išteklių ribotumą, ir socialinė, nukreipta į žmonių gerovę.

5. Atlikti skaičiavimai parodė, kad 2004–2006 m. KPP veiklos tikslai dėl paramos įsisavinimo sudėtingumo arba ūkininkų neaktyvumo įvykdyti neviseškai pilnai: kompleksinis pasiekimo rodiklis – 95,57 proc. Tačiau konkretūs uždaviniai, susiję su norimo paramos rezultato kiekybine išraiška, buvo pilnai pasiekti ir netgi viršytos numatytos ribos: rezultato kompleksinis rodiklis sudarė 137,9 proc.

6. Kadangi 2007–2013 m. KPP vis dar vykdoma, kompleksinė pasiekimo ir rezultatų rodiklių vertinimo analizė neatlikta, tačiau remiantis 2007–2010 m. lėšų įsisavinimo duomenimis, tikėtina, kad bus pilnai įvykdytos „Leader“ metodo ir I krypties priemonės, o II ir III krypties priemonių įgyvendinimas vertintinas pesimistiškiau dėl jų inovatyvumo ir nepakankamai aiškios paraiškų teikimo praktikos.

7. 2004–2006 m. ir 2007–2013 m. KPP priemonių poveikio Lietuvos žemės ūkio plėtrai efektas šalies mastu ekonomiu, ekologiniu ir socialiniu aspektais vertintinas teigiamai:

fiksuojamas augantis žemės ir miškų ūkių našumas, didėja rūpinimasis aplinkos apsauga, biologinei įvairovei svarbių gyvūnijos ir augalijos rūšių išsaugojimu, kraštovaizdžio formavimu, pastebimas kaimo gyventojų pajamų ir užimtumo augimas. Tačiau KPP priemonių laukiamas poveikio rezultatas priklauso ne tik nuo siektinų KPP tikslų įgyvendinimo, bet ir nuo efektyvaus paramos administravimo bei išorinių veiksnių, tokių kaip ekonominė ir socialinė vidaus valstybės politika, užsienio rinkų situacija.

8. 2004–2006 m. KPP priemonė „Standartų laikymasis“ turėjo reikšmingos teigiamos įtakos ekonominės, ekologinės ir socialinės įtakos X ūkio rezultatams – laikantis aplinkosaugos reikalavimų, buvo sudarytos sąlygos produkcijos konkurencingumui kilti (nusipirkta nauja įranga, gerėjanti produkcijos kokybė) ir ūkininko pajamoms augti. Siekiant efektyvesnio lėšų panaudojimo ir įvertinant tiekėjų kainų nestabilumą, būtų verta supaprastinti investicinio plano keitimo procedūrą, kas ir buvo įgyvendinta 2007–2013 m. KPP programavimo laikotarpiu.

9. Vertindami bendrą KPP priemonių įgyvendinimo produktyvumą Lietuvoje, naujam programavimo laikotarpiui 2014–2020 m. siūlome:

- Daugiau finansavimo nukreipti informacijos apie priemonių įgyvendinimą skleidimui, ypač didelį dėmesį skiriant pasirengimui dalyvauti naujose priemonėse (dabar išlieka nepakankamai aiški naujų priemonių paraiškų teikimo praktika).
- Supaprastinti paraiškų teikimo formą ir sukurti lankstesnę administravimo tvarką, leidžiančią maksimaliai efektyviai įsisavinti ES paramos lėšas.
- Sušvelninti sankcijas ūkininkams už nepiktybiškai pateiktą netikslią informaciją arba pakeisti greitai kintančių duomenų skaičiavimo metodiką, kad būtų išvengta nepelnytų nuobaudų.
- Daugiau finansavimo skirti NMA strateginiams projektams vykdyti (administravimas elektroniniu būdu, Paraiškų registravimo informacinės sistemos tobulinimas), tokiu būdu sumažinant būsimąsias KPP priemonių administravimo išlaidas.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. Agenda 2000: for a stronger and wider Union// Supplement 5/79 to the Bulletin of the Europe Union. Luxembourg: Office for official publications of the European Communities, 1997. P. 138.
2. Atnaujinta ES Tvaraus vystymosi strategija. Briuselis, 2006// <http://www.am.lt/VI/files/0.207844001174307767.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-06-10
3. Beck U. Risk society: towards a new modernity/translated by Ritter M. London: SAGE Publications, 1992. P.260.
4. Berkes F., Folke C. Linking Social and ecological systems. Management practices and Social Mechanisms for Building Resilience.Cambridge: Cambrigde University Press, 1998. P. 461.
5. Bignal E.M., McCracken, D.I. Low-intensity farming systems in the conservation of the countryside// Journal of Applied Ecology, 1996. Volume 33, P. 413-424.
6. Bučinskas G. Bendrosios žemės ūkio politikos reformų poveikis daugiafunkcinio žemės ūkio plėtotei. Lietuvos žemės ūkio universitetas, 2005//
7. http://www.lzuu.lt/jaunasis_mokslininkas/smk_2006/ekonomika/Bucinskas_proc.20Giedrius.pdf; prisijungimo laikas: 2010-06-16
8. Buller H. Regulation 2078: Patterns of Implementation//In Buller H., Wilson, G. and Höll, A. (eds.): Agri -environmental Policy in the European Union. Aldershot, 2000. P. 219-253.
9. Čiegis R. Ekonomika ir aplinka: subalansuotos plėtros valdymas. Monografija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas (VDU leidykla), 2004. ISBN 9955-530-11-1. P. 552.
10. Čiegis R. Tolydžios ekonominės plėtros alternatyvios teorijos. Monografija. Kaunas: Naujasis lankas, 2002. ISBN 9955-03-149-2. P. 240.
11. Daly H. Steady state economics. Washington DC: Island Press, 1991. 2nd edition. P. 302.
12. Daly H. Towards a steady state economy. San Francisco: W.H. Freeman and Co., 1980. P. 372.
13. Darbotvarkė 21: Subalansuotos plėtros veiksmų programa. Rio deklaracija: apie aplinką ir plėtrą (1992). Vilnius, 2001. P. 287// <http://www.am.lt/LSP/files/Agenda21.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-05-29.
14. Dėl PAV direktyvos taikymo ir veiksmingumo (Direktyva 85/337/EEB su pakeitimais)// Komisijos ataskaita Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui. Briuselis, 2009// <http://eur->

- lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0378:FIN:LT:PDF;
prisijungimo laikas: 2010-06-15
15. Ehrlich P.R., Ehrlich A.H. How the rich can save the poor and themselves: lessons from the global warming. Stanford: Stanford University, 1989. Paper number 0015.
 16. ES aplinkosaugos klausimai ir principai. UEAPME (The European Association of Craft, Small and Medium-sized Enterprises) BSP project. 2004. P. 62//
<http://www.ueapme.com/business-support> [proc.20II/Training](#)
[proc.20Tools/Confartigianato/Environment/LT-EU](#) [proc.20Environmental](#)
[proc.20Guide.pdf](#); prisijungimo laikas: 2010-06-15
 17. Europos Parlamento ir Tarybos Sprendimas Nr. 1600/2002/EB 2002 liepos 22 d. nustatantis šeštąją Bendrijos aplinkosaugos veiksmų programą// Europos Bendrijų oficialusis leidinys, 2002. 7 tomas, L 242/1. P. 152-166.
 18. Fifth European Community environment program: towards sustainability. 1993//http://europa.eu/legislation_summaries/other/l28062_en.htm; prisijungimo laikas:2010-06-15
 19. Goodland R. The concept of environmental sustainability//Annual Review of Ecology and Systematics. 1995. Volume 26. P.1-24.
 20. Hardin G. Living within limits: ecology, economics, and population taboos. New York: Oxford University Press, 1993. P. 339.
 21. Hardin G. The tragedy of the commons. Science, 1968. 1243-48. P. 162.
 22. Holling C.S. Resilience and stability of ecological systems//Annual Review of Ecology and Systematics. Vancouver, 1973. Vol 4. P.1-23.
 23. Holling C.S., Allen C.R. Discontinuities in Ecosystems and Other Complex Systems. New York: Columbia University Press, 2008. P. 288.
 24. Holling C.S., Gunderson L. Panarchy: understanding transformations in human and natural systems. Washington DC: Island Press, 2002. P. 456.
 25. Holling C.S., Gunderson L., Light S. Barriers and bridges to the renewal of ecosystems and institutions. New York: Columbia University Press, 1995.
 26. Integration of environment into EU agriculture policy – the IRENA indicator-based assessment report. European Environment Agency report. Copenhagen, 2006. No 2/2006. P. 60.
 27. Jacobs P., Kasisi R. Strategies and action plans to conserve biological diversity: a cultural and scientific challenge// SPC Traditional marine resource management and knowledge information bulletin , 2001. No. 13. P. 14-23.

28. Kyosti A., Jukka K. Experts opinions on policies and measures for multifunctional agriculture. University of Helsinki. Discussion papers No. 5. Agricultural policy. Helsinki, 2004. P. 37.
29. KPP Statistiniai duomenys. Nacionalinė mokėjimų agentūra (NMA)// <http://www.nma.lt/>; prisijungimo laikas: 2010-09-06
30. Lietuvos kaimo plėtros 2004–2006 m. planas. Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija, 2004. P. 227.
31. Lietuvos kaimo plėtros 2004–2006 m. plano įgyvendinimo galutinė 2008 m. ataskaita. Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija, 2009. P. 115.
32. Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 m. programos įgyvendinimo 2008 m. pažangos įvertinimas. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2008. P. 215.
33. Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 programos priemonės. Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija, 2007. P. 179.
34. Lietuvos miškų ūkio statistika 2009 m. Valstybinė miškotvarkos tarnyba. P. 151// http://www.lvmi.lt/vmt/leidiniai.php?form_currentid=470; prisijungimo laikas: 2010-09-18
35. Lisabonos sutartis, pasirašyta Lisabonoje, 2007 m. gruodžio 13 d.//Europos Sąjungos oficialusis leidinys, 2007. 50 tomas, C306/01. P. 271.
36. Lowe P., Baldock D. Integration of environmental objectives into agricultural policy making// In Brouwer F., Lowe P. (eds.). CAP regimes and the European countryside. New York: CABI Publishing, 2000. P. 31-52.
37. Meadows D. H., Meadows D. L., Randers J. and others. Limits to growth. New York: Universe Books, 1972. ISBN 0-87663-165-0. P. 205.
38. Mid-Term review of the common agriculture policy//Communication from the Commission to the Council and European Parliament. Brussels, 10.7.2002. COM(2002) 394 final. P. 35.
39. Munasinghe M. Environmental Economics and Sustainable Development//Paper presented at the UN Earth Summit, Rio de Janeiro, 1992. Environment Paper No.3, Washington: World Bank.
40. Our Common Future. Report of the World Commission on Environment and Development.1987// <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>; prisijungimo laikas: 2010-05-29.
41. Pearce D., Moran D. The economic value of biodiversity. London: The World conservation union, 1994. P. 194.

42. Presidency conclusions – Cardiff. 15-16 June 1998. SN 150/1/98 REV 1. P. 39//
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/54315.pdf;
prisijungimo laikas: 2010-06-15
43. Primdahl J., Pinto-Correia T. Environmental policy integration and the cap – the answer to a new landscape agenda? P. 12// <http://www.symposcience.fr/exl-doc/colloque/ART-00001296.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-06-15
44. Report of the World Summit of Sustainable Development. Conference Johannesburg, South Africa, 26 August-4 September, 2002. New York, 2002. P. 167// <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/636/93/PDF/N0263693.pdf?OpenElement>;
prisijungimo laikas: 2010-06-10
45. Report oh the United Nations conference on th Human Environment. Stockholm, 1972//
<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentID=97>; prisijungimo laikas: 2010-06-11.
46. Statistinė informacija. Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centras//
<http://www.vic.lt/?mid=213>; prisijungimo laikas: 2010-07-11
47. Waldmann. J. Protecting the environment in the EU. 2004//http://egora.uni-muenster.de/ifp/lehrende/waldmann/bindata/Environmental_proc.20Policy_proc.20proc.20Complete_proc.20Text.pdf; prisijungimo laikas: 2010-06-15
48. Weale A., Williams A. Between economy and ecology? The single market and the integration of environmental policy// Environmental politics, 1992, Volume 1. P. 45-64.
49. World Conservation Strategy. Living resources conservation for sustainable development. 1980//
<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentID=97>; prisijungimo laikas: 2010-06-11.

SANTRAUKA

Darnaus vystymosi principų integracija į Europos Sąjungos žemės ūkio politiką

Reikšminiai žodžiai: darnus vystymasis, Europos Sąjungos bendroji žemės ūkio politika, Kaimo plėtros programa.

Magistro darbe analizuojami darnaus vystymosi koncepcijos integracijos į ES žemės ūkio politiką etapai ir realiai pasiekti rezultatai. Iškeliamas darbo tikslas – įvertinti 2004–2006 m. ir 2007–2013 m. Kaimo plėtros programų įtaką darniam Lietuvos žemės ūkio vystymuisi, aptariant aplinkosauginį, ekonominį ir socialinį aspektus.

Pirmame skyriuje apžvelgta darnios plėtros koncepcija ir jos raida, apimanti tris sistemas: ekologinę, ekonominę ir socialinę. Antrajame skyriuje aptartos šešios ES aplinkos veiksmų programos, sukūrusios pamatą ES darnaus vystymosi strategijai, ir pabrėžiama jų įtaka naujoms žemės ūkio politikos kryptims. Išskirti trys darnaus vystymosi principų integracijos į ES žemės ūkio politiką etapai: pirmasis nebuvo aktyvus ir daugiau orientuotas į ekonomikos augimą, antrasis etapas apibendrinamas dviem plėtros modeliais (įtakos ir viešųjų gėrybių), trečiasis apima kompleksinį abiejų modelių darinį, kurio pagrindu atliekamos svarbiausios „Darbotvarkė 2000“ ir 2003 m. BŽŪP reformos.

Trečiame skyriuje atliktas Lietuvos 2004–2006 m. ir 2007–2013 m. KPP priemonių įgyvendinimo vertinimas ir išskirtos pagrindinės problemos: nepakankamai aiški naujų priemonių paraiškų teikimo tvarka, lėšų įsisavinimo sudėtingumas, neefektyvus NMA finansinių resursų naudojimas. Remiantis kiekybiniais rodikliais, atskleista KPP priemonių teigiama įtaka darniai bendrai Lietuvos žemės ūkio plėtrai ekologiniu, ekonominiu ir socialiniu aspektais. Taip pat įvertintas pasirinkto X ūkio 2004–2006 m. KPP priemonės „Standartų laikymasis“ įgyvendinimo produktyvumas ir pozityvus poveikio efektas. Atlikta KPP rezultatų analizė leido priimti darbe išsikelto hipotezę – ES remiamos 2004–2006 m. ir 2007–2013 m. Kaimo plėtros programos sukuria galimybes darniai Lietuvos žemės ūkio plėtrai.

Atsižvelgus į KPP įgyvendinimo problemas, pateikti siūlymai: daugiau finansavimo nukreipti informacijos apie priemonių įgyvendinimą skleidimui, supaprastinti paraiškų teikimo formą, administravimo tvarką; sušvelninti sankcijas ūkininkams už nepiktybiškai pateiktą netikslią informaciją arba pakeisti greitai kintančių duomenų skaičiavimo metodiką, daugiau finansavimo skirti NMA strateginiams projektams vykdyti.

SUMMARY

Principles of Sustainable Development Integration to the European Union Agricultural Policy

Keywords: sustainable development, European Union common agriculture policy, Rural development program.

The present Master's thesis analyze the process and practical effect of sustainable development conception integration to the EU agricultural policy. The *main purpose* of this work is to assess the impact of Rural development program 2004–2006 and 2007–2013 implementation on sustainable development in Lithuanian agriculture.

In the first chapter the concept of sustainable development and its evolution were reviewed as well as the complex of economical, ecological and sociological systems were revealed. The second chapter surveys the EU Sustainable development strategy based on six EU Environment action programs and highlights its influence on new trends in the EU Common Agricultural policy (CAP). The three stages of integration of sustainable development principles to the EU CAP were defined. The first one was inactive and oriented towards economical growth, second one included models of impact and public goods, and the third one was complex formation of both models, including such CAP reforms as „Agenda 2000“ and 2003 Mid-Term review of the CAP.

In the third chapter implementation effectiveness of Lithuanian Rural Development program (RDP) for 2004–2006 and 2007–2013 was assessed and main problems regarding unclear procedure of applications submission for new RDP measures, complexity of support absorption and ineffective usage of National Payment Agency financial resources were underlined. With reference to quantitative analysis, RDP measures' positive effect on sustainable development, including economical, ecological and sociological aspects, in Lithuanian agriculture was revealed. Implementation assessment of selected RDP measure Meeting Standards in X farm was completed and according to this analysis, hypothesis of Master's work that RDP creates opportunities for sustainable agricultural development was accepted.

Regarding problems of RDP implementation in Lithuania, an author suggested to direct more funds towards National Payment Agency strategic projects development and information about RDP measures implementation spreading, to simplify administration procedures such as submission of applications stages. Besides, it would be recommended to modify penalties of incorrect information unintentionally declared by farmers or at least to improve methodology of variable data calculation.

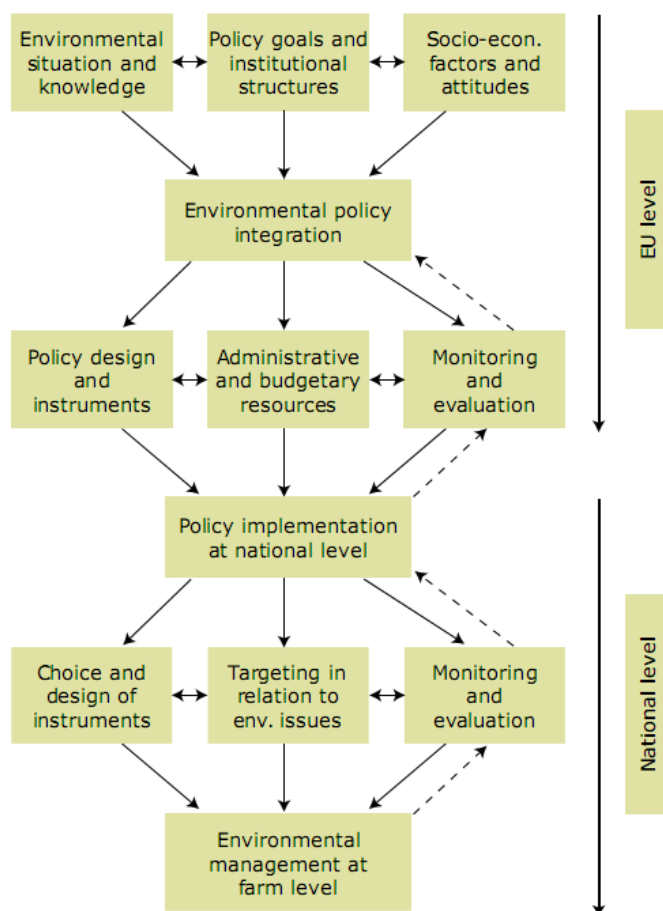
PRIEDAI

1 priedas. Aplinkos apsaugos tikslų ir standartų įtraukimas į žemės ūkio sektorių

Dokumentas		Šaltinis
1991m.	Direktyva dėl vandens apsaugos nuo užterštumo nitratais iš žemės ūkio veiklos	Council Directive 91/676/EEC of 12 December 1991
	Direktyva dėl produktų apsaugos rinkoje	Council Directive 91/414/EEC of 15 July
1993 m.	Penktoji aplinkos veiksmų programa	Resolution of the Council and the Representatives of the Governments of the Member States (1 February 1993) (93/C 138/01)
1998 m.	Europos bendruomenės bioįvairovės strategija	COM (1998) 42
1999 m.	Kryptis link darnios plėtos	COM (1998) 22
	Komisijos strategija dėl aplinkosaugos ir darnios plėtos integravimo į BŽŪP	Council document N° 13078/99
2000 m.	Vandens direktyvos struktūrinis siūlymas	Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council
2001 m.	Nacionalinių taršumo ribų direktyva	Directive 2001/81/EC of the European Parliament and of the Council
	ES darnios plėtos strategija	COM (2001) 264
	Gothenburgo Europos Komisijos išvados (2001 m. birželio 15-16 d.)	http://www.europarl.eu.int/summits/pdf/got1_en.pdf
	Šeštoji aplinkos veiksmų programa	Decision No 1600/2002/EC of the European Parliament and the Council (of 22 July 2002)
	Bioįvairovės veiksmų planas išsaugant natūralius išteklius	COM (2001) 162 (02)
	Bioįvairovės veiksmų planas agrokultūrai	COM (2001) 162 (03)
	Oro užterštumo strategija	COM (2001) 245
2002 m.	Dirvos apsaugojimo strategija	COM (2002) 179
	Pesticidų naudojimo strategija	COM (2002) 349
2003 m.	Subalansuoto natūralių išteklių naudojimo strategija	COM (2003) 572 final
	ES Parlamento Požeminio vandens apsaugos nuo užterštumo strategijos siūlymas	COM (2003) 550

Sudaryta darbo autoriaus, remiantis Europos Aplinkos Agentūros ataskaita (2006)

2 priedas. Veiksnių, nulemiančių aplinkos politikos integravimo lygį, schema

Šaltinis: Europos Aplinkos Agentūros ataskaita (2006)

3 priedas. 2004–2006 m. KPP priemonių pasiekimo ir rezultato rodiklių įgyvendinimas

1 priemonė. Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos

Rodikliai	Mato vnt.	2008	2004–2008		
			planas	įvykdymas	įvykdymo proc.
Pasiekimo rodikliai					
Paramos gavėjų skaičius	vnt.	15 898	30 000	20 552	68,5
Išmokėta paramos suma	tūkst. eurų	20 550,278	90 231,640	90 200,696	99,97
Smulkių pieno ūkių savininkų, galinčių pasinaudoti parama ir sulaukusių pensinio amžiaus, dalis	proc.	-	75	51	-
Vidutinis perleidžiamos pieno kvotos dydis (vidurkis pagal visus pareiškėjus)	t	-	8	8	100
Vidutinis perleistos valdos dydis (vidurkis pagal visus pareiškėjus)	ha	-	3,5	2,5	71,4
Rezultato rodikliai					
Perleista pieno kvota	t	-	240 000	156 774	65,3
Perleistas plotas	ha	-	105 000	51 312	48,9
Perleistas plotas ne žemės ūkio veiklai	ha	-	5 250	527	10

2 priemonė. Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais

Rodikliai	Matavimo vnt.	Įvykdyta per 2008 m.	2004–2008		Įvykdymo proc.
			planuota	įvykdyta	
Pasiekimo rodikliai					
Paremtų ūkininkų, ūkininkaujančių didelio nepalankumo vietovėse, skaičius	tūkst.	0	26,000	25,520	98,2
Paremtas didelio nepalankumo vietovių plotas	ha	0	301 305	173 753,38	57,7
Paremtų ūkininkų, ūkininkaujančių mažo nepalankumo vietovėse, skaičius	tūkst.	0	44,000	91,056	207,0
Paremtas mažo nepalankumo vietovių plotas	ha	0	1 165 678	837 633,58	71,9
Ūkininkų, taikančių aplinkosaugos apribojimus „Natura 2000“ teritorijose, skirtose paukščių apsaugai, skaičius	tūkst.	0	5,000	0,563	11,3
Rezultato rodikliai					
Ūkininkų, kurie laikosi Geros ūkininkavimo praktikos taisyklių, skaičius	tūkst.	0	70,000	113,958	162,8

3 priemonė. Agrarinė aplinkosauga

Pasiekimo rodikliai (Veiklos tikslai)	Įvykdyta per 2008 m.	2004–2008 m.		Įvykdymas %
		planuota	įvykdyta	
Iš viso dalyvaujančių priemonėje ūkininkų skaičius, iš jų pagal programas, vnt.:	2 564	3 000	3 045	102
<i>Paviršinio vandens telkinių pakrančių apsaugos juostos įrengimas pievoje bei ariamoje žemėje ir apsauga nuo erozijos</i>	8	-	13	-
<i>Kraštovaizdžio tvarkymo programa</i>	339	-	504	-
<i>Ekologinio ūkininkavimo programa</i>	2 120	-	2 943	-
<i>Retų veislių gyvulių ir paukščių programa.</i>	390	-	513	-
Iš viso dalyvaujančių programose ūkininkų skaičius, vnt.	2 857	3 000	3 973	132
Iš viso dalyvaujančių priemonėje ūkininkų turima žemė, iš jų pagal programas, tūkst. ha:	83,466	60	95,759	160
<i>Paviršinio vandens telkinių pakrančių apsaugos juostos įrengimas pievoje bei ariamoje žemėje ir apsauga nuo erozijos</i>	0,006	-	0,007	-
<i>Kraštovaizdžio tvarkymo programa</i>	2,407	-	3,349	-
<i>Ekologinio ūkininkavimo programa</i>	81,053	-	92,403	-

4 priemonė. Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku

Rodikliai	Matavimo vnt.	Įvykdyta per 2008 m.	2004–2008 m.		Įvykdymo proc.
			planuota	įvykdyta	
Pasiekimo rodikliai					
Paramos gavėjų skaičius	vnt.	143	2 500	1 180	47,2
Vidutiniškai vieno žemės savininko apželdintas žemės sklypo plotas, ha	ha	4,4	4,5	4,6	102,2
Rezultato rodikliai					
Įveisto miško plotas	ha	627	12 000	5 430	45,3
Lapuočiais medžiais apželdinta miško dalis	proc.	62,6	20,0	56,7	283,5
Miško ploto dalis, skirta įgyvendinti prioritetinę funkciją prisidėti prie dirvožemio, oro, vandens telkinių ir kaimo vietovių apsaugos	proc.	4,9	20,0	3,5	17,5

5 priemonė. Pusiau natūrinių restruktūrizuojamų ūkių rėmimas

Rodikliai	Matavimo vnt.	Įvykdyta per 2008 m.	2004–2008		Įvykdymo proc.
			planuota	įvykdyta	
Pasiekimo rodikliai					
Finansuotų projektų skaičius	vnt.	1 977	14 000	2 634	19
Visa viešųjų išlaidų suma: iš jų iš EŽŪOGF	tūkst. eurų	2 572,874 2 058,600	7 691,960 6 153,568	7 688,191 6 151,362	99,95 99,96
Rezultato rodikliai					
Vidutinis pusiau natūrinio ūkio dydis	ha	12,14	-	12,0	-
Ūkininkų, dalyvaujančių kitose kaimo plėtros priemonėse, skaičius	vnt.	905	-	1 231	-
Paramą gavusių pareiškėjų dalis nuo bendro pasiūlytų deklaravusių pareiškėjų skaičiaus 2008 m.	proc.	-	6,6	1,4	-5,2*

6 priemonė. Standartų laikymasis

Rodikliai	Matavimo vnt.	Įvykdyta per 2008 m.	2004–2008		Įvykdymo proc.
			planuota	įvykdyta	
Priemonė „Standartų laikymasis“					
Paramos gavėjų skaičius	vnt.	2 886	10 650	5 684	53
Paramos lėšos	tūkst. eurų	28 702,444	107 309,000	107 255,814	99,95
Pieno direktyva					
Ūkių, pasinaudojusių Pieno direktyvos parama, skaičius	vnt.	2 412	8 000	4 458	56
Paramos gavėjų karvių skaičius	vnt.	70 783	75 000	71 717	96
Sumontuota pieno melžimo įrangos	vnt.	956	8 000	3 557	44
Sumontuota pieno šaldymo įrangos	vnt.	676	8 000	2 513	31
Nitratų direktyva					
Ūkių, pasinaudojusių Nitratų direktyvos parama, skaičius	vnt.	1 959	2 650	2 608	98
Paramos gavėjų SGV skaičius	SGV	160 961	100,000	167 719	168
Pastatyta mėšlidžių/srutų rezervuarų, atitinkančių ES reikalavimus	vnt.	-	2 650	862	33
Bendra pastatytų mėšlidžių/ srutų rezervuaru talpa	tūkst. t	-	150	509	339,3

Šaltinis: Lietuvos kaimo plėtros 2004–2006 m. plano įgyvendinimo galutinė 2008 m. ataskaita

4 priedas. 2004–2006 m. KPP pasiekimo ir rezultatų rodiklių vidutinio įgyvendinimo
skaičiavimas (svertinio vidurkio metodu)

Pasiekimo rodiklių įgyvendinimas (neįtraukiame Techninės paramos):

$$PR = PPR(1)*0,183+PPR(2)*0,375+PPR(3)*0,21+PPR(4)*0,01+PPR(5)*0,02+PPR(6)*0,22;$$

čia PR – pasiekimo rodiklių vidutinis įgyvendinimas;

PPR(1, 2,...) – pirmos, antros ir t. t. priemonės pasiekimo rodiklių vidutinis įgyvendinimas.

$$PR = 85,7 \text{ proc.} * 0,183 + 89,79 \text{ proc.} * 0,375 + 131,3 \text{ proc.} * 0,21 + 74,7 * 0,01 + 59 \text{ proc.} * 0,02 + 76 \text{ proc.} * 0,22 = \mathbf{95,57 \text{ proc.}}$$

Rezultato rodiklių įgyvendinimas (neįtraukiame Techninės paramos ir 3 priemonės, nes nepateiktas rezultato rodiklių įgyvendinimo procentas):

$$RR = PRR(1)*0,227+PPR(2)*0,468+PPR(4)*0,0126+PPR(5)*0,0253+PPR(6)*0,2658;$$

Čia RR – rezultato rodiklių vidutinis įgyvendinimas;

PPR(1,2,...) – pirmos, antros ir t. t. priemonės rezultato rodiklių vidutinis įgyvendinimas.

$$RR = 41,37 \text{ proc.} * 0,227 + 162,8 \text{ proc.} * 0,468 + 115,43 \text{ proc.} * 0,0126 + 21 \text{ proc.} * 0,0253 + 122,15 \text{ proc.} * 0,2658 = \mathbf{137,9 \text{ proc.}}$$

5 priedas. Paramos pagal priemonę „Standartų laikymasis“ mokėjimų X ūkiui informacija

Paramos metai	Išmokos tipas	Vienetų skaičius	Išmoka už vnt.	Paramos suma, Lt (5)	Sankcijų suma, Lt (6)	Pažeidimo pavadinimas (7)	Atskaitymų suma, Lt (8)	Galutinė suma, Lt (9)	Atidėtas mokėjimas, Lt (10)
(1)	(2)	(3)	(4)	(3)*(4)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
Susiję su 2008 metų kasmetine investicijų ataskaita Nr. XXX									
2007	Investicijos pagal ūkius, turinčius 5-19 karvių	12,000	975,42	11705,04				11705,04	Ne
2008	Investicijos pagal ūkius, kurių SGV 10-29	13,650	961,02	13117,92				13117,92	Ne
Susiję su 2007 metų kasmetine investicijų ataskaita Nr. XXX									
2007	Investicijos pagal ūkius, turinčius 5-19 karvių	12,000	975,42	11705,04				11705,04	Taip
2007	Investicijos pagal ūkius, kurių SGV 10-29	13,650	961,02	13117,92				13117,92	Ne
Susiję su 2006 metų paraiška Nr. XXX									
2006	Investicijos pagal ūkius, turinčius 5-19 karvių	12,000	975,41	11704,92				11704,92	Ne
2006	Investicijos pagal ūkius, kurių SGV 10-29	13,650	961,01	13117,79				13117,79	Ne
Viso:		76,950	5809,30	74468,63	0,00		0,00	74468,63	

Šaltinis: NMA duomenys

Andrius Žilėnas
2010-11-30
+ 370 612 98743
zilenas@gmail.com